

93. Заочний розгляд справи. Перегляд і оскарження заочного рішення

Заочним розглядом справи визнається порядок розгляду та вирішення цивільної справи у разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або якщо повідомлені ним причини визнані неповажними, а позивач не заперечує проти такого вирішення справи.

Заочний розгляд справи не є окремим видом провадження, а є специфічною процедурою у рамках позовного провадження (як загального так і спрощеного), проведення якої можливе за наявності сукупності умов, що визначені у ст. 280 ЦПК, якими є: 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання; 2) відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин; 3) відповідач не подав відзив; 4) позивач не заперечує проти такого вирішення справи. У разі участі у справі кількох відповідачів заочний розгляд справи можливий у випадку неявки в судове засідання всіх відповідачів.

Розгляд справи і ухвалення рішення проводяться за правилами загального чи спрощеного позовного провадження з особливостями, встановленими нормами що регулюють заочний розгляд справи. Про заочний розгляд справи суд постановляє ухвалу (ст. 281 ЦПК) Особливостями заочного розгляду справи є: 1) обмежений прояв принципу змагальності, що полягає у тому, що суд в основному досліджує докази, надані сторонами при відкритті провадження у справі та під час підготовчого провадження, а на стадії розгляду справи по суті усні пояснення надає тільки позивач і тільки він бере участь в дослідженні доказів; 2) при заочному розгляді справи позивач обмежений у праві змінити предмет або підставу позову, збільшити розмір позовних вимог, бо використання таких прав тягне порушення прав відповідача, тому у разі зміни позивачем предмета або підстави позову, зміни розміру позовних вимог суд відкладає судовий розгляд для повідомлення про це відповідача (ч. 3 ст. 280 ЦПК); 3) за результатами заочного розгляду ухвалюється заочне рішення, що має особливий порядок оскарження для відповідача шляхом подачі заяви про перегляд заочного рішення судом, що його ухвалив.

За формою і змістом заочне рішення повинно відповідати вимогам, встановленим статтями 263 і 265 ЦПК, і, крім цього, у ньому має бути зазначено строк і порядок подання заяви про його перегляд. Відповідачам, які не з'явилися в судове засідання, направляється копія заочного рішення в порядку, передбаченому ст. 272 ЦПК.

Цивільне процесуальне законодавство передбачає різні порядки оскарження заочного рішення для позивача та відповідача. Через те, що заочне рішення ухвалюється за відсутності відповідача, для останнього встановлено спрощений порядок перегляду такого рішення за його письмовою заявою, що здійснюється судом, який ухвалив таке рішення (ч. 1 ст. 284 ЦПК). Заяву про перегляд заочного рішення може бути подано протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Учасник справи, якому повне заочне рішення суду не було вручене у день його проголошення, має право на поновлення пропущеного строку на подання заяви про його перегляд – якщо така заява подана протягом двадцяти днів з дня вручення йому повного заочного рішення суду. Строк на подання заяви про перегляд заочного рішення може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин (частини 2–4 ст. 284 ЦПК).

Заява про перегляд заочного рішення повинна бути подана у письмовій формі. У заяві про перегляд заочного рішення повинно бути зазначено: 1) найменування суду, який ухвалив заочне рішення; 2) ім'я (найменування) відповідача або його

представника, які подають заяву, їх місце проживання чи місцезнаходження, номер засобів зв'язку; 3) обставини, що свідчать про поважність причин неявки в судові засідання та (або) неповідомлення їх суду, а також причин неподання відзиву, і докази про це; 4) посилання на докази, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення проти вимог позивача; 5) клопотання про перегляд заочного рішення; 6) перелік доданих до заяви матеріалів. Заява про перегляд заочного рішення підписується особою, яка її подає. До заяви про перегляд заочного рішення додаються її копії за кількістю учасників справи та копії всіх доданих до неї матеріалів. До заяви про перегляд заочного рішення, поданої представником відповідача, додається довіреність або інший документ, який підтверджує його повноваження. До заяви про перегляд заочного рішення додається документ про сплату судового збору. До заяви про перегляд заочного рішення додаються докази, на які посилається заявник (ст. 285 ЦПК).

Прийнявши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення, суд невідкладно надсилає її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим учасникам справи. Одночасно суд повідомляє учасникам справи про дату, час і місце розгляду заяви. Заява про перегляд заочного рішення повинна бути розглянута протягом п'ятнадцяти днів з дня її надходження (ст. 286 ЦПК). Заява про перегляд заочного рішення розглядається в судовому засіданні. Неявка осіб, належним чином повідомлених про дату, час і місце засідання, не перешкоджає розгляду заяви. Головуючий відкриває судові засідання і з'ясовує, хто з учасників справи з'явився, встановлює їх особу, перевіряє повноваження представників, після чого повідомляє зміст заяви і з'ясовує думку сторін та інших учасників справи щодо вимог про перегляд заочного рішення. У результаті розгляду заяви про перегляд заочного рішення суд може своєю ухвалою: 1) залишити заяву без задоволення; 2) скасувати заочне рішення і призначити справу до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження.

Заочне рішення підлягає скасуванню, якщо судом буде встановлено, що відповідач не з'явився в судові засідання та (або) не повідомив про причини неявки, а також не подав відзив на позовну заяву з поважних причин, і докази, на які він посилається, мають істотне значення для правильного вирішення справи (ч. 1 ст. 288 ЦПК).

У разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення заочне рішення може бути оскаржене в загальному порядку, встановленому цим ЦПК. У цьому разі строк на апеляційне оскарження рішення починає відраховуватися з дати постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення. Оскарження заочного рішення відповідачем є поступовим, а право апеляційного оскарження з'являється у нього лише після залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, з чого випливає, що апеляційний суд не має права розглядати апеляційну скаргу відповідача на заочне рішення до розгляду судом, що ухвалив заочне рішення, заяви про перегляд заочного рішення. Оскарження заочного рішення позивачем здійснюється за загальними правилами апеляційного оскарження судових рішень. Заочне рішення набирає законної сили, якщо протягом строків, встановлених ЦПК, не подані заява про перегляд заочного рішення або апеляційна скарга, або якщо рішення залишено в силі за результатами апеляційного розгляду справи. ЦПК передбачає можливість повторного ухвалення заочного рішення, що може мати місце у випадках, коли після скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду в загальному чи спрощеному порядку відповідач знову не з'являється у судові засідання та наявні всі умови для заочного розгляду справи. У випадку повторного заочного розгляду повторне заочне рішення

позивач та відповідач можуть оскаржити лише в загальному порядку, встановленому ЦПК.

94. Правова природа справ наказного провадження. Вимоги, за якими може бути видано судовий наказ

Наказне провадження є окремим видом провадження цивільного судочинства, що має спрощений характер, в якому здійснюється захист прав стягувача, право вимоги якого до боржника щодо стягнення заборгованості підтверджене безспірними письмовими документами. Особливостями наказного провадження є те, що, поперше, у даному виді провадження може стягуватися виключно грошова заборгованість; по-друге, судовий наказ може бути виданий лише за виключним переліком вимог, що прямо передбачені законодавством; по-третє, у цьому виді провадження мають бути наявні безспірні письмові докази, що з великою ймовірністю свідчать, що право вимоги належить заявникові; по-четверте, наказне провадження проводиться без виклику заявника та боржника та проведення судового засідання; по-п'яте, за результатами розгляду справи в порядку наказного провадження видається судовий наказ; по-шосте, учасниками справи у справах наказного провадження є заявник (стягувач) та боржник.

Законодавство містить вичерпний перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ (ч. 1 ст. 161 ЦПК). Зокрема, судовий наказ може бути видано, якщо:

- 1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку;
- 2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника;
- 3) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житловокомунальних послуг, електронних комунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та 3 відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості;
- 4) заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;
- 5) заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб;
- 6) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів;
- 7) заявлено вимогу до юридичної особи або фізичної особи – підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житловокомунальних послуг, електронних комунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ є вичерпним. Наказне та позовне провадження за чинним законодавством сформульовані як альтернативні,

тобто особа має право звернутися до суду з вимогами, за якими може бути виданий судовий наказ, в наказному або спрощеному позовному провадженні на свій вибір (ч. 2 ст. 161 ЦПК).

95. Процедура видачі судового наказу. Розгляд заяви про скасування судового наказу

Структурно наказне провадження складається з таких етапів, як: подання заяви про видачу судового наказу (статті 163, 164 ЦПК); видача судового наказу (ст. 165, 167); надіслання боржникові копії судового наказу (ст. 169 ЦПК); видача судового наказу стягувачеві (ст. 172 ЦПК) або скасування судового наказу (статті 170, 171 ЦПК).

Заява про видачу судового наказу подається до суду першої інстанції з дотриманням загальних правил підсудності у письмовій формі. У заяві зазначається: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання, ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПО України заявника та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків заявника та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта заявника та боржника (для фізичних осіб – громадян України), а також офіційні електронні адреси та інші дані, якщо вони відомі заявнику, які ідентифікують боржника; 3) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) представника заявника, якщо заява подається представником, його місце проживання або місцезнаходження; 4) вимоги заявника і обставини, на яких вони ґрунтуються; 5) перелік доказів, якими заявник обґрунтовує обставини, на яких ґрунтуються його вимоги.

До заяви про видачу судового наказу додаються: 1) документ, що підтверджує сплату судового збору; 2) документ, що підтверджує повноваження представника, якщо заява підписана представником заявника; 3) копія договору, укладеного в письмовій (в тому числі електронній) формі, за яким пред'явлено вимоги про стягнення грошової заборгованості; 4) інші документи або їх копії, що підтверджують обставини, якими заявник обґрунтовує свої вимоги. Якщо заяву подано в електронній формі до боржника, який має зареєстровану офіційну електронну адресу, заявник у подальшому повинен подавати будь-які процесуальні та інші документи, пов'язані з розглядом його заяви виключно в електронній формі. Заявник має право відкликати заяву про видачу судового наказу до її розгляду судом.

Суд розглядає заяву про видачу судового наказу протягом п'яти днів з дня її надходження, а якщо боржником у заяві про видачу судового наказу вказана фізична особа, яка не має статусу підприємця, – протягом п'яти днів з дня отримання судом у передбаченому ЦПК порядку інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – боржника. Розгляд заяви про видачу судового наказу проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника. За результатами розгляду такої заяви суд має два повноваження: видати судовий наказ або постановити ухвалу про відмову у його видачі.

Суд відмовляє у видачі судового наказу з підстав, передбачених у ч. 1 ст. 165 ЦПК, причому відмова у видачі судового наказу в одних випадках не тягне за собою неможливість повторного звернення до суду із зазначеною заявою (наприклад, якщо заява подана з порушенням вимог, що встановлюються до форми і змісту

заяви, або собою, що не має процесуальної дієздатності тощо), а в інших випадках – унеможлиблює повторне звернення з тотожною заявою (наприклад, якщо заявлено вимогу, яка не належить до вимог, за якими може бути видано судовий наказ, якщо судом вже виданий наказ за тотожною вимогою тощо) (ч. 1 ст. 165, ст. 166 ЦПК). Про відмову у видачі судового наказу суддя постановляє ухвалу не пізніше десяти днів з дня надходження до суду заяви про видачу судового наказу, яка підлягає апеляційному оскарженню окремо від рішення суду (п. 1 ч. 1 ст. 353 ЦПК).

У разі відповідності заяви про видачу судового наказу вимогам, встановленим ЦПК, суд видає судовий наказ по суті заявлених вимог без проведення судового засідання і виклику стягувача та боржника.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 161 ЦПК. У судовому наказі зазначаються: 1) дата видачі наказу; 2) найменування суду, прізвище та ініціали судді, який видав судовий наказ; 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПО України стягувача та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків стягувача та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта стягувача та боржника для фізичних осіб – громадян України, а також інші дані, якщо вони відомі суду, які ідентифікують стягувача та боржника; 4) посилання на закон, на підставі якого підлягають задоволенню заявлені вимоги; 5) сума грошових коштів, які підлягають стягненню; 6) сума судових витрат, що сплачена заявником і підлягає стягненню на його користь з боржника; 7) повідомлення про те, що під час розгляду вимог у порядку наказного провадження та видачі судового наказу суд не розглядає обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті; 8) відомості про порядок та строки подання заяви про скасування судового наказу; 9) дата набрання судовим наказом законної сили; 10) строк пред'явлення судового наказу до виконання; 11) дата видачі судового наказу стягувачу. Відомості, зазначені у пунктах 9-11 вносяться до судового наказу у день його видачі стягувачу для пред'явлення до виконання. Судовий наказ складається і підписується суддею у двох примірниках, один з яких залишається у суді, а другий видається під розписку або надсилається стягувачу на його офіційну електронну адресу, або рекомендованим листом із повідомленням про вручення, чи цінним листом з описом вкладеного після набрання ним законної сили у разі відсутності електронної офіційної адреси.

Після видачі судового наказу суд не пізніше наступного дня надсилає його копію (текст), що містить інформацію про вебадресу такого рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень, боржникові на його офіційну електронну адресу або рекомендованим листом із повідомленням про вручення, чи цінним листом з описом вкладеного, якщо офіційної електронної адреси боржник не має. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилається копія заяви стягувача про видачу судового наказу разом з доданими до неї документами.

Боржник має право протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення копії судового наказу подати письмову заяву про його скасування до суду, який його видав, крім випадків видачі судового наказу відповідно до пунктів 4, 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК. У разі видачі судового наказу відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 161 ЦПК боржник має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів. У разі видачі судового наказу

відповідно до пунктів 4, 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК, судовий наказ може бути переглянуто за нововиявленими обставинами.

Заява про скасування судового наказу повинна містити: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання, ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПО України заявника та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків заявника та боржника (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта заявника та боржника для фізичних осіб – громадян України; 3) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) представника боржника, якщо заява подається представником, його місце проживання або місцезнаходження; 4) наказ, що оспорується; 5) зазначення про повну або часткову необґрунтованість вимог стягувача. До заяви додаються: 1) документ, що підтверджує сплату судового збору; 2) документ, що підтверджує повноваження представника боржника, якщо заява подається таким представником; 3) клопотання про поновлення пропущеного строку, якщо заява подається після спливу строку, передбаченого частиною першою цієї статті.

Розгляд заяви про скасування судового наказу проводиться без проведення судового засідання та повідомлення заявника та боржника. За результатами такої заяви суд може: а) постановити ухвалу про повернення її без розгляду, якщо заява неналежно оформлена (ч. 6 ст. 170 ЦПК); б) постановити ухвалу про повернення заяви у разі, якщо вона подана після закінчення строку, встановленого для подання такої заяви, якщо суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку для подання цієї заяви (ч. 2 ст. 171 ЦПК); в) постановити ухвалу про скасування судового наказу та роз'яснити заявнику його право звернутися до суду із тими самими вимогами в порядку спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 171 ЦПК).

У разі ненадходження до суду заяви від боржника про скасування судового наказу протягом п'яти днів після закінчення строку на її подання судовий наказ набирає законної сили. Суд протягом п'яти днів з дня набрання судовим наказом законної сили надсилає його копію (текст), що містить інформацію про веб-адресу такого судового наказу в Єдиному державному реєстрі судових рішень та Єдиному державному реєстрі виконавчих документів, стягувачу на його офіційну електронну адресу або рекомендованим чи цінним листом у разі відсутності офіційної електронної адреси. Судовий наказ оскарженню в апеляційному порядку не підлягає (ч. 3 ст. 167 ЦПК).

96. Розгляд цивільних справ у порядку спрощеного провадження

Спрощене позовне провадження – не є самостійним видом провадження, а представляє собою спрощену конструкцію загального позовного провадження, як певної процедури розгляду та вирішення цивільних справ зі спорів про право, у випадках передбачених ЦПК.

Відповідно до ч. 1 ст. 274 ЦПК виключно у порядку спрощеного позовного провадження розглядаються справи: 1) малозначні справи; 2) що виникають з трудових відносин; 3) про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 161 ЦПК виключно у наказному або в спрощеному позовному провадженні

розглядаються справи: 1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку; 2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника; 3) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та 3 відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості; 4) заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; 5) заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; 6) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів; 7) заявлено вимогу до юридичної особи або фізичної особи – підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним у письмовій (в тому числі електронній) формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених в ЦПК. При вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження суд враховує: 1) ціну позову; 2) значення справи для сторін; 3) обраний позивачем спосіб захисту; 4) категорію та складність справи; 5) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; 6) кількість сторін та інших учасників справи; 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

У порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах: 1) що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя; 2) щодо спадкування; 3) щодо приватизації державного житлового фонду; 4) щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування; 5) в яких ціна позову перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1–5.

Суд відмовляє у розгляді справи за правилами спрощеного позовного провадження або постановляє ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача про збільшення розміру позовних вимог або зміни предмета позову відповідна справа не може бути розглянута за правилами спрощеного позовного провадження.

Суд розглядає справи у порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній. Таке клопотання має стосуватися розгляду в порядку спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі. Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі. За наслідками розгляду відповідного клопотання позивача суд з урахуванням конкретних обставин справи може: 1) задовольнити клопотання та визначити строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження; або 2) відмовити в задоволенні клопотання та розглянути справу за правилами загального позовного провадження. Якщо суд за результатами розгляду клопотання позивача дійде висновку про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, він зазначає про це в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Якщо відповідач в установлений судом строк подасть заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, суд залежно від обґрунтованості заперечень відповідача постановляє ухвалу про: 1) залишення заяви відповідача без задоволення; 2) розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням. Якщо відповідач не подасть у встановлений судом строк такі заперечення, він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк з поважних причин.

Якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. У такому випадку повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається.

Якщо відповідно до ЦПК справа підлягає розгляду тільки в порядку спрощеного провадження суд в ухвалі про відкриття провадження у справі зазначає про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження.

Відзив подається протягом п'ятнадцяти днів із дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Позивач має право подати до суду відповідь на відзив, а відповідач – заперечення протягом строків, встановлених судом в ухвалі про відкриття провадження у справі. Треті особи мають право подати пояснення щодо позову в строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, а щодо відзиву – протягом десяти днів із дня його отримання.

Розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими ЦПК для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, визначеними в ЦПК. Так, розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судове засідання не проводиться.

Якщо для розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження відповідно до ЦПК судове засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких відповідно до ЦПК обмежений першим судовим засіданням у справі,

можуть вчинятися протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. Підготовче засідання при розгляді справи у порядку спрощеного провадження не проводиться. Перше судове засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. За клопотанням сторони суд може відкласти розгляд справи з метою надання додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин. Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін. Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов: 1) предмет позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи. Клопотання про розгляд справи у судовому засіданні з повідомленням сторін відповідач має подати в строк для подання відзиву, а позивач – разом з позовом або не пізніше п'яти днів з дня отримання відзиву.

При розгляді справи у порядку спрощеного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. Судові дебати не проводяться.

97. Окреме провадження в структурі цивільного процесу

Одним із видів проваджень у структурі цивільного судочинства є окреме провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 293 ЦПК *окреме провадження* – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

За змістом зазначеної норми закону особливістю окремого провадження є відсутність у справах, що підлягають розгляду, спору про право. Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах(ч. 6 ст. 294 ЦПК).

Згідно з ч. 2 ст. 293 ЦПК до справ окремого провадження віднесені справи про:

- 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- 3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; 4) усиновлення;
- 5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;
- 7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;

- 8) визнання спадщини відумерлою;
- 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 10) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
- 11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження розглядаються також справи про:

- справи про надання права на шлюб;
- розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі;
- про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя;
- інші справи у випадках, встановлених законом (ч. 3 ст. 293 ЦПК);
- видачу і продовження обмежувального припису (статті 250-1, 250-8 ЦПК).

Отже, закріплений у ЦПК перелік справ окремого провадження є умовно відкритим, оскільки інші справи можуть розглядатися в окремому провадженні тільки, якщо це прямо передбачено законом.

У теорії цивільного процесуального права справи окремого провадження класифікуються за певними критеріями.

Так, за об'єктом судового захисту справи окремого провадження поділяються на:

- 1) справи, у яких об'єктом захисту є законні інтереси, які неопосередковані суб'єктивним правом;
- 2) справи, у яких об'єктом захисту є неоспорювані суб'єктивні права.

За способом судового захисту справи окремого провадження класифікуються на справи про:

- 1) зміну правового статусу фізичної особи;
- 2) встановлення фактів, що мають юридичне значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав;
- 3) визнання або відновлення неоспорюваних суб'єктивних прав;
- 4) застосування встановлених законом примусових заходів щодо захисту прав та законних інтересів¹.

Справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК, за винятком положень щодо змагальності, меж судового розгляду та інших особливостей розгляду, встановлених законом. Під час розгляду справ окремого провадження суд зобов'язаний вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи. На відміну від позовного провадження суд з метою з'ясування обставин справи може за власною ініціативою витребувати необхідні докази, які з будь-яких причин не надали учасники справи.

Справи окремого провадження розглядаються за участю заявника та інших заінтересованих осіб. Заявником визнається особа, на захист прав та інтересів якої відкрите провадження у справі, заінтересованими особами – суб'єкти, реалізація якими їх прав чи виконання обов'язків залежить від ухваленого за вимогою заявника рішення. Певні категорії справ розглядаються колегіально у складі одного судді та двох присяжних (ч. 4 ст. 293 ЦПК). При ухваленні судом рішення судові витрати не відшкодовуються, якщо інше не встановлено законом. Справи окремого провадження не можуть бути передані на розгляд третейського суду і не можуть бути закриті у зв'язку з укладенням мирової угоди.

¹ Світлична Г. О. Система справ окремого провадження та їх класифікація. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., 31 трав. 2008 р. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2008. С. 132–136.

98. Судові рішення. Поняття та види

Судові рішення – це родове поняття, що використовується для позначення різних за своєю природою актів, що приймаються під розгляду та вирішення справ судами різних інстанцій.

Судові рішення характеризуються наступними ознаками:

- 1) носять державно-владний характер, оскільки завжди приймаються лише судами, тобто органами державної влади, які відповідно до Конституції України уповноважені здійснювати правосуддя в Україні;
- 2) є правозастосовчими актами, тобто актами застосування норм процесуального або процесуального та матеріального права;
- 3) мають індивідуально-конкретний характер внаслідок того, що адресуються конкретним особам і стосуються конкретних фактів;
- 4) виносяться у порядку та формі, передбачених ЦПК;
- 5) є актами обов'язкового характеру, тобто містять обов'язкові для певного кола суб'єктів приписи.

Судові рішення – це індивідуально-конкретні правозастосовчі акти, прийняті судом на підставі діючого законодавства в результаті здійснення правосуддя у цивільних справах в порядку та формі, передбачених процесуальним законодавством, що носять державно-владний та обов'язковий характер. Відповідно до ч. 1 ст. 258 ЦПК судовими рішеннями є:

- ухвали;
- рішення; – постанови;
- судові накази.

Ухвали суду – це судові рішення, якими вирішуються процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції (клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також інші, передбачені ЦПК) (ч. 2 ст. 258 ЦПК). Ухвали суду постановляють ся судом.

Рішення суду – це судові рішення, якими справа вирішується по суті (ч. 3 ст. 258 ЦПК), тобто за його допомогою ліквідується спір між сторонами, переданий на розгляд суду, визначається обсяг та належність прав та обов'язків кожної сторони. Вони є актами правосуддя, тобто містять в собі підтвердження встановлених фактів, прав та обов'язків заінтересованих осіб і наказ суду діяти певним чином чи утриматися від дій. Рішення суду завжди ухвалюються іменем України негайно після закінчення судового розгляду (ч. 1 ст. 259 ЦПК). За загальним правилом по кожній справі може бути ухвалене лише одне рішення суду. Разом з тим, якщо в одному провадженні об'єднані кілька взаємопов'язаних самостійних вимог, суд може ухвалити щодо будь-якої вимоги часткове рішення та продовжити провадження в частині невирішених вимог. Якщо за вимогами, об'єднаними в одне провадження, відповідачем є одна особа, ухвалення часткового рішення не допускається у разі обґрунтованих заперечень з боку відповідача. Суд може вирішити питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті (ч. 3 ст. 259 ЦПК).

Постанови – це судові рішення, якими закінчується перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку (ч. 4 ст. 258 ЦПК). Постанови суду, як і рішення, завжди ухвалюються іменем України негайно після закінчення судового розгляду (ч. 1 ст. 259 ЦПК).

Судовий наказ – це судове рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК, в порядку наказного провадження.

Судові рішення можна класифікувати за різними критеріями залежно від:

- суду, який їх приймає (судові рішення суду першої інстанції (ухвали, рішення, судовий наказ) та судові рішення вищестоящих інстанцій (ухвали, постанови);
- складу суду (одноособові та колегіальні);
- форми викладення (протокольні та ті, що оформлюються у вигляді окремого процесуального документу);
- виду позову (судові рішення про визнання; про присудження; перетворювальні судові рішення).

99. Вимоги, яким повинно відповідати рішення суду

Рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права і відповідати наступним вимогам:

- законність;
- обґрунтованість;
- повнота;
- визначеність;
- дотримання змісту та форми, передбачених законом;
- ясність;
- точність.

Крім того, з рішень ЄСПЛ впливає, що право на справедливий судовий розгляд, закріплене в п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, передбачає ухвалення мотивованих судових рішень. Наведене, на наш погляд, створює підстави для виділення ще однієї вимоги, що має пред'являтися до рішень суду – вмотивованість.

Під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання:

- 1) чи мали місце обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються;
- 2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження;
- 3) які правовідносини сторін впливають із встановлених обставин;
- 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин;
- 5) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити;
- 6) як розподілити між сторонами судові витрати;
- 7) чи є підстави допустити негайне виконання судового рішення; 8) чи є підстави для скасування заходів забезпечення позову.

Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права, тобто яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом (частини 2–4 ст. 263 ЦПК, частини 2–3 ст. 376 ЦПК, частини 2–3 п. 2 ППВСУ). Воно має відповідати завданню цивільного судочинства. Наведене передбачає, що:

- рішення суду повинно бути винесено відповідно до норм процесуального права, тобто з дотриманням всіх вимог ЦПК, в тому числі: справа має розглядатися поважним складом суду; в ухваленні судового рішення не повинен брати участь суддя, якому заявлено відвід, і підстави його відводу визнано обґрунтованими судом вищестоящої інстанції; справа (питання) не може розглядатися за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду (у разі якщо таке повідомлення є обов'язковим); в рішенні не повинні вирішуватися питання щодо прав, свобод, інтересів та (або) обов'язків осіб, що не

були залучені до участі у справі; рішення має бути підписано всіма суддями, які в ньому зазначені; рішення повинно ухвалюватися лише тими суддями, які входили до складу колегії, що розглядала справу; справа не повинна розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження, якщо вона підлясе розгляду за правилами загального позовного провадження;

– рішення суду повинно бути винесене відповідно до норм матеріального права, тобто суд повинен правильно розтлумачити закон, що підлягає застосуванню, застосувати норми матеріального права, які регулюють спірні правовідносини та не застосовувати норми матеріального права, які не регулюють спірні правовідносини або які є нечинними. При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд має враховувати висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду;

– рішення повинно ґрунтуватися на законі, виходячи з юридичної сили нормативно-правових актів (частини 7–8 ст. 10 ЦПК, ч. 3 п. 2 ППВСУ)

– при відсутності права, яке регулює спірні матеріальні правовідносини, суд застосовує норму права, яка регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права) (ч. 9 ст. 10 ЦПК, ч. 2 п. 2 ППВСУ)

– рішення суду не може ґрунтуватися лише на міркуваннях доцільності.

При ухваленні рішення суд не може виходити за межі позовних вимог. Ухвалюючи рішення у справі, суд, за заявою позивача, поданою до закінчення підготовчого провадження, може визнати недійсним повністю чи у певній частині пов'язаний із предметом спору правочин, який суперечить закону, якщо позивач доведе, що він не міг включити відповідну вимогу до позовної заяви із незалежних від нього причин (частини 2–3 ст. 264 ЦПК).

Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні (ч. 5 ст. 263,

ч. 1 ст. 376 ЦПК, ч. 4 п. 2 ППВСУ). Наведене передбачає:

– правильне та повне визначення обставини, що мають значення для вирішення справи;

– доведеність всіх обставин, що мають значення для розгляду справи, які суд вважає встановленими;

– відповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи.

Законність та обґрунтованість різні властивості рішення суду, хоча й пов'язані між собою. Законність – це відповідність нормам матеріального та процесуального закону, обґрунтованість – відповідність правових висновків суду фактичним обставинам справи.

Такі недоліки як незаконність та необґрунтованість рішення суду не можуть бути усунені судом, який ухвалив рішення. Вони підлягають усуненню вищестоящим судом.

Повнота рішення суду означає, що в рішенні суду повинні бути вирішені всі заявлені вимоги, з приводу яких сторони подавали докази і давали пояснення, вказано їх розмір, а також вирішене питання про негайне виконання і розподіл судових витрат. Неповнота рішення суду усувається за допомогою ухвалення додаткового рішення (ст. 270 ЦПК, п. 20 ППВСУ).

Судове рішення повинно бути *визначеним*, тобто таким, у якому чітко сформульований висновок суду про задоволення чи незадоволення позову,

вирішене питання про наявність або відсутність прав і обов'язків у сторін та інших учасників справи. Будь-які сумніви повинні бути усунуті в правовідносинах між сторонами. При цьому ухвалення умовних та альтернативних рішень не допускається. Так, умовне рішення – це рішення, в якому висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної з заявлених вимог залежить від настання або ненастання певних обставин (ч. 6 ст. 265 ЦПК). Альтернативне рішення – це рішення, що передбачає два рівноцінні способи його виконання. Разом з тим вимога визначеності не виключає можливості винесення факультативних рішень. Як приклад, суд, присуджуючи майно в натурі, повинен вказати в рішенні вартість майна, яку належить стягнути з відповідача, якщо при виконанні рішення присудженого майна не буде в наявності. Якщо у зв'язку з неподільністю речі виділення частки в натурі неможливе, з тієї сторони, якій залишається це майно, на користь інших учасників спільної власності стягується грошова компенсація в розмірі дійсної вартості належної їм частки майна залишеного цій стороні. Якщо на відповідача покладається обов'язок вчинення певних дій, в рішенні суду встановлюється також інший спосіб виконання у випадку неможливості виконання рішення первісно передбаченим способом.

Рішення суду має бути ухвалено з дотримання встановленого чинним ЦПК порядку (частини 1–3, 6–8 ст. 259 ЦПК, пункти 4, 15–16 ППВСУ) та відповідати *процесуальній формі та змісту* (ст. 265 ЦПК). Так, рішення складаються і підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу. У виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення суду може бути відкладено на строк не більш як десять днів, а якщо справа розглянута у порядку спрощеного провадження – не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду. Рішення, що містить вступну та резолютивну частини має бути підписане всім складом суду і приєднане до справи. Виправлення в рішеннях повинні бути застережені перед підписом судді.

Усі рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формі. В електронній формі рішення викладаються з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).

Рішення суду складається з чотирьох частин: вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. У вступній частині рішення зазначаються: дата і місце його ухвалення; найменування суду; прізвище та ініціали судді або склад колегії суддів; прізвище та ініціали секретаря судового засідання; номер справи; ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи; вимоги позивача; прізвища та ініціали представників учасників справи. В описовій частині рішення зазначаються: стислий виклад позиції позивача та заперечень відповідача; заяви, клопотання; інші процесуальні дії у справі (забезпечення доказів, вжиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо). У мотивувальній частині рішення зазначаються: фактичні обставини, встановлені судом, та зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини; докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення; мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову, крім випадку, якщо аргумент очевидно не відноситься до предмета спору, є явно необґрунтованим або неприйнятним з огляду на законодавство чи усталену судову практику; чи були і ким порушені, не

визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду; норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування; норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування. У резолютивній частині рішення зазначаються: висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної з заявлених вимог; розподіл судових витрат; строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження; повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України. У разі необхідності в резолютивній частині також вказується про: порядок і строк виконання рішення; надання відстрочення або розстрочення виконання рішення; забезпечення виконання рішення; повернення судового збору; призначення судового засідання для вирішення питання про судові витрати, дату, час і місце його проведення; строк для подання стороною, за клопотанням якої таке судове засідання проводиться, доказів щодо розміру понесених нею судових витрат; дату складення повного судового рішення.

Згідно з вимогою *ясності* рішення суду має бути зрозумілим, в ньому суд повинен вказати повну і правильну назву учасників справи, чітко сформулювати своє судження відносно їх прав і обов'язків з тим, щоб рішення суду було належним чином виконано. Засобом усунення неясності є роз'яснення рішення суду (ст. 271 ЦПК, п. 21 ППВСУ).

Точність як вимога до рішення суду, полягає у безпомилковому викладенні змісту рішення, а також здійсненні безпомилкових підрахунків. Неточність усувається шляхом виправлення описок та арифметичних помилок (ст. 269 ЦПК).

Відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ рішення суду повинно бути *вмотивованим*, тобто містити мотиви, на яких вони базуються для того, щоб засвідчити, що сторони були заслухані, та для того, щоб забезпечити нагляд громадськості за здійсненням правосуддя. Наведене, однак, не може тлумачитися як таке, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент сторони. Ступінь вмотивованості рішення залежить від його характеру та має оцінюватися лише в світлі обставин конкретної справи. В той же час, якщо аргумент однієї зі сторін є вирішальним для справи, він вимагає певної та зрозумілої відповіді (*Pronina v. Ukraine, no. 63566/00*).

100. Законна сила судового рішення. Суб'єктивні та об'єктивні межі законної сили

Межі законної сили. Відповідно до статей 273, 354 ЦПК рішення суду набирає законної сили після закінчення 30-денного строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо таку апеляційну скаргу не буде подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закритті апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду.

Ухвала суду набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК. Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду

справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями) (ст. 261 ЦПК). У разі, якщо на ухвалу може бути подана скарга окремо від рішення суду (ст. 353 ЦПК), вона набирає законної сили після закінчення 15-денного строку подання апеляційної скарги з дня її проголошення, якщо таку апеляційну скаргу не буде подано. У разі подання апеляційної скарги ухвала, якщо її не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду.

Судовий наказ набирає законної сили у разі ненадходження до суду заяви боржника про скасування судового наказу протягом п'яти днів з моменту закінчення строку на її подання, який становить п'ятнадцять днів з дня вручення боржнику копії судового наказу та доданих до неї документів (ч. 1 ст. 170, ст. 172 ЦПК).

Постанови апеляційного та касаційного суду набирають законної сили з дня їх прийняття (статті 384, 419 ЦПК).

Під законною силою судового рішення слід розуміти властивість судового рішення, яка набувається ним по закінченню певного проміжку часу та характеризує судові рішення як акт судової влади, що остаточно усуває невизначеність в існуючих правовідносинах, є незмінним та виключним.

Незмінність судового рішення означає неможливість перегляду і спростування в апеляційному порядку судового рішення, яке набрало законної сили для сторін та учасників справи, тобто неможливість апеляційного оскарження. Виключність означає неможливість після набрання судовим рішенням законної сили для учасників справи, а також їх правонаступників заявляти в суді ті ж позовні вимоги, з тих же підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти і правовідносини.

Законна сила судового рішення має об'єктивні та суб'єктивні межі.

Законна сила судового рішення з точки зору об'єктивних меж означає дію судового рішення з приводу тих правовідносин, прав і обов'язків, які були предметом рішення суду, а також з приводу тих юридичних фактів, які послужили його основою.

Законна сила з точки зору суб'єктивних меж означає розповсюдження дії судового рішення на певне коло суб'єктів: сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Вони не можуть повторно пред'явити тотожний позов. У тому разі, якщо особу, яка мала заінтересованість, не було притягнуто до участі у справі, на неї законна сила судового рішення не розповсюджується, й вона може оспорювати ті ж факти і правовідносини в іншому процесі.

З законної сили судового рішення випливає ряд наслідків:

- здійснимість;
- преюдиційність;
- загальнообов'язковість.

Під *здійснимістю* слід розуміти можливість виконання судового рішення незалежно від волі особи, яка зобов'язана за цим рішенням. Ст. 430 ЦПК передбачає виключення з загального правила, відповідно до якого рішення суду в деяких випадках підлягає негайному виконанню до набрання ним законної сили. Так, суд допускає негайне виконання рішень у справах про: стягнення аліментів – у межах суми платежу за місяць; присудження працівникові виплати заробітної плати, але не більше ніж за один місяць; відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, – у межах суми стягнення за один місяць; поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника; відібрання дитини і повернення її тому, з ким вона проживала;

розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб; примусову госпіталізацію чи продовження строку примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу; встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України; надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Преюдиційність – це неможливість для учасників справи і їх правонаступників оспорювати, а для суду – неможливість досліджувати в іншому процесі факти і правовідносини, встановлені рішенням суду, яке набрало законної сили. Разом з тим, відповідно до частин 5, 7 ст. 82 ЦПК обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду, що набрало законної сили, можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені. Крім того правова оцінка, надана судом певному факту при розгляді іншої справи, не є обов'язковою для суду.

Що стосується *обов'язковості* рішення суду, яке набрало законної сили, то вона впливає зі ст. 18 ЦПК, тобто судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом. Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням порушуються їхні права, свободи чи інтереси.

101. Усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив

Такі недоліки рішення суду, як неповнота, неясність та неточність, можуть бути усунені судом, що ухвалив рішення, шляхом постановлення додаткового рішення (ст. 270 ЦПК), надання роз'яснення рішення (ст. 271 ЦПК) та виправлення опісок та арифметичних помилок (ст. 269 ЦПК).

Відповідно до ст. 270 ЦПК додаткове рішення ухвалюється у разі, якщо:

- 1) стосовно певної позовної вимоги, з приводу якої сторони подавали докази і давали пояснення, не ухвалено рішення;
- 2) суд, вирішивши питання про право, не зазначив точної грошової суми, присудженої до стягнення, або майно, яке підлягає передачі, або дії, що треба виконати;
- 3) судом не вирішено питання про судові витрати;
- 4) суд не допустив негайне виконання рішення у випадках, встановлених ст. 430.

Додаткове рішення ухвалюється за заявою учасників справи чи за власною ініціативою суду. Таку заяву може бути подано до закінчення строку на виконання рішення суду. Крім того суд може вирішити питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті.

Суд, що ухвалив рішення, ухвалює додаткове рішення в тому самому складі і в тому самому порядку, що й рішення суду, протягом десяти днів з дня надходження відповідної заяви. У разі необхідності суд може викликати сторони або інших учасників справи в судове засідання. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розгляду заяви.

Про відмову в прийнятті додаткового рішення суд постановляє ухвалу. Така ухвала, як і саме додаткове рішення можуть бути оскаржені.

Стаття 271 ЦПК передбачає, що за заявою учасників справи, державного виконавця, приватного виконавця суд роз'яснює судове рішення, яке набрало законної сили, не змінюючи змісту судового рішення. Подання заяви про роз'яснення судового рішення допускається, якщо судове рішення є незрозумілим і воно ще не виконане або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання. Заява про роз'яснення рішення, подана після закінчення строку для його примусового виконання, залишається без розгляду.

Суд розглядає заяву про роз'яснення судового рішення у порядку, в якому було ухвалено відповідне судове рішення, протягом десяти днів з дня її надходження. У разі необхідності суд може викликати учасників справи, державного чи приватного виконавця в судові засідання. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розглядові заяви про роз'яснення рішення.

Про роз'яснення або відмову у роз'ясненні судового рішення суд постановляє ухвалу, яку може бути оскаржено.

У випадку, якщо при ухваленні рішення, були допущені описки чи явні арифметичні помилки, які були з'ясовані після його ухвалення та проголошення, вони можуть бути виправлені шляхом постановлення відповідної ухвали (ст. 269 ЦПК) за ініціативою суду або за заявою учасників справи. При цьому в законі не визначені строки, протягом яких може бути подана така заява.

Питання про внесення виправлень вирішується без повідомлення учасників справи, про що постановляється ухвала, або в судовому засіданні за участю учасників справи, проте їхня неявка не перешкоджає розгляду питання про внесення виправлень. Заява про внесення виправлень розглядається протягом десяти днів після її надходження.

Ухвала про внесення виправлень надсилається всім особам, яким видавалося чи надсилалося судові рішення, що містить описки чи арифметичні помилки.

102. Ухвали суду першої інстанції, їх види

Ухвали суду – це судові рішення, які не призводять до вирішення справи по суті. Вони постановляються при вирішенні процедурних питань, що виникають під час розгляду та вирішення справи (ч. 2 ст. 258 ЦПК), і завжди пов'язані з застосуванням судом норм процесуального права.

Ухвалям притаманні всі ознаки судових рішень. Вони набирають законної сили негайно після їх проголошення, якщо інше не передбачено ЦПК. Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями).

Ухвали можна класифікувати за різними критеріями:

1) за змістом та впливом на розвиток процесу:

– підготовчі, тобто такі, якими вирішуються питання, пов'язані з виникненням і розвитком процесу (ухвала про відкриття провадження у справі, ухвала про забезпечення позову, ухвала про забезпечення доказів тощо)

– такі, що перешкоджають виникненню і руху процесу (ухвала про відмову у відкритті провадження у справі, про залишення позовної заяви без руху, про повернення позовної заяви тощо);

– заключні, тобто такі, якими закінчується розгляд справи без ухвалення рішення суду (ухвала про закриття провадження у справі, про залишення позовної заяви без розгляду);

– окремі (ст. 262 ЦПК).

2) за колом суб'єктів, які їх постановляють:

– одноособові, які постановляються суддею;

– колегіальні, які постановляються всім складом суду у разі колегіального її розгляду.

3) за формою:

– такі, що складені у вигляді окремого процесуального документа;

– такі, зміст яких проголошується усно та заноситься до протоколу судового засідання.

4) за порядком постановлення:

– такі, що постановляються в нарадчій кімнаті;

– такі, що постановляються в залі судового засідання без виходу до нарадчої кімнати.

Вимоги щодо порядку постановлення, змісту та форми ухвал визначені в ЦПК (частини 4–8 ст. 259, ст. 260 ЦПК). Так, ухвали суду, які оформлюються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи. Ухвали, постановлені судом, не виходячи до нарадчої кімнати, заносяться до протоколу судового засідання.

Ухвала, що викладається окремим документом, складається з чотирьох частин: вступної частини із зазначенням дати і місця її постановлення, найменування суду, прізвища та ініціалів судді (суддів), імен (найменувань) учасників справи; описової частини із зазначенням суті клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою; мотивувальної частини із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов висновків, і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу; резолютивної частини із зазначенням висновків суду, строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження. Якщо ухвала має силу виконавчого документа і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, така ухвала оформлюється з урахуванням додаткових вимог, встановлених Законом України «Про виконавче провадження».

Складання повного тексту ухвали, залежно від складності справи, може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали. Ухвала, що містить вступну та резолютивну частини, має бути підписана всім складом суду і приєднана до справи.

Усі ухвали викладаються письмово у паперовій та електронній формах. Вони викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційнотелекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-

телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).

Виправлення в ухвалах повинні бути застережені перед підписом судді. Особливим видом ухвал є окрема ухвала (ст. 262 ЦПК), що може бути постановлена судами всіх інстанцій. Вона постановляється у випадку виявлення судом при вирішенні спору порушення законодавства або недоліків в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб, незалежно від того, чи є вони учасниками судового процесу. Крім того суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції порушення норм матеріального або процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення. Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Окрема ухвала може бути постановлена судом:

- щодо адвоката або прокурора у випадку зловживання ними процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки);
- щодо державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця, якщо дійде висновку про наявність в діях (бездіяльності) таких осіб ознак кримінального правопорушення. Окрема ухвала направляє органам, до повноважень яких належить притягнення таких осіб до дисциплінарної відповідальності, або органу досудового розслідування;
- щодо свідка, експерта чи перекладача у разі виявлення під час розгляду справи відповідно неправдивих показань, неправдивого висновку експерта чи неправильного перекладу, підробки доказів та направляє її прокурору чи органу досудового розслідування.

В окремій ухвалі суд має зазначити закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги якого порушено, і в чому саме полягає порушення. Вона надсилається відповідним юридичним та фізичним особам, державним та іншим органам, посадовим особам, які за своїми повноваженнями повинні усунути виявлені судом недоліки чи порушення чи запобігти їх повторенню у визначеній в окремій ухвалі строк. Окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно. Окрема ухвала стосовно порушення законодавства, яке містить ознаки кримінального правопорушення, надсилається прокурору або органу досудового розслідування, які повинні надати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначеній в окремій ухвалі строк. За відповідним клопотанням прокурора або органу досудового розслідування вказаний строк може бути продовжено.

З метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, суд встановлює у ній строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок та терміну, необхідного для їх виконання.

Окрема ухвала може бути оскаржена особами, яких вона стосується. Разом з тим окрема ухвала Верховного Суду оскарженню не підлягає.

103. Розгляд справ про обмеження цивільної дієздатності повнолітньої фізичної особи

Однією із категорій справ, що розглядається за правилами окремого провадження, є справи про *обмеження цивільної дієздатності фізичної особи* (п. 1 ч. 1 ст. 293

ЦПК). Предметом судового розгляду у таких справах є зміна правового статусу особи.

Підставами обмеження цивільної дієздатності фізичної особи є:

1) обставини, що свідчать про те, що особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними;

2) обставини, що підтверджують зловживання особою спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо, внаслідок чого вона поставила себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище (ст. 36 ЦК).

Обмеження цивільної дієздатності повнолітньої фізичної особи у першому випадку залежить від ступеню психічного розладу, який за встановленими медичними критеріями не повинен носити хронічного стійкого характеру (це підстави для визнання особи недієздатною), та наявності причинно-наслідкового зв'язку між психічним захворюванням особи та її здатністю усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (повністю не виключає, але істотно впливає), у другому – від встановлення факту саме зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми та зв'язку між зловживанням та скрутним матеріальним становищем особи чи її сім'ї, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати.

Перелік осіб, які мають право звернутися до суду із заявою про обмеження дієздатності фізичної особи, є вичерпним і поширювальному тлумаченню не підлягає. Так, відповідно до ст. 296 ЦПК заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подана членами її сім'ї, органом опіки і піклування, закладом з надання психіатричної допомоги. Членами сім'ї особи, стосовно якої відкрите провадження у справі про обмеження її в дієздатності, вважаються один із подружжя, діти, батьки, а також інші родичі та непрацездатні утриманці. При цьому кваліфікуючим фактом визначення членів сім'ї у справах про визнання особи обмежено дієздатною з підстав зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами чи азартними іграми є сумісне проживання з нею зазначених осіб, внаслідок чого вони можуть опинитися у скрутному матеріальному становищі. При окремому проживанні неможливо встановити причинно-наслідковий зв'язок між кваліфікуючими обставинами, які складають підстави для обмеження особи у дієздатності, що позбавляє цих суб'єктів права звернення до суду з відповідною заявою.

Заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи має відповідати загальним та спеціальним вимогам закону (статті 175, 297 ЦПК). Така заява подається до суду за місцем проживання особи, а якщо вона перебуває на лікуванні в закладі з надання психіатричної допомоги – до суду за місцезнаходженням такого закладу. Підсудність справ про обмеження цивільної дієздатності громадянина України, який проживає за її межами, визначається за клопотанням заявника ухвалою судді верховного Суду України (ст. 295 ЦПК).

Відповідно до ст. 298 ЦПК під час підготовки справи до судового розгляду суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу. У виняткових випадках, коли особа, щодо якої відкрито провадження у справі про обмеження її у цивільній дієздатності, явно ухиляється від проходження експертизи, суд у судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може постановити ухвалу про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу. Порядок призначення й проведення судово-психіатричної експертизи та

дослідження висновку експерта регулюються статтями 102–113 ЦПК, а також Порядком проведення судовопсихіатричної експертизи (наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2001 р. № 397).

Цивільне процесуальне законодавство передбачає певні особливості процедури розгляду справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. Згідно зі ст. 299 ЦПК справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи розглядаються за участю заявника, представника органів опіки та піклування та особи, щодо обмеження дієздатності якої відкрите провадження у справі. Питання про виклик фізичної особи, щодо якої розглядається справа, вирішується в кожному випадку судом із урахуванням стану її здоров'я. З урахуванням стану здоров'я особи, щодо якої розглядається справа, її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції з психіатричного чи іншого лікувального закладу, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі. Для визначення фактичної можливості такої особи з'явитися в судове засідання, а також про можливість особисто дати пояснення по суті справи у разі необхідності суд може призначити відповідну експертизу. Орган опіки та піклування відповідно до ч. 6 ст. 56 ЦПК подає до суду висновки на виконання своїх повноважень.

За результатами розгляду справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи суд ухвалює рішення, яким за наявності підстав обмежує дієздатність фізичної особи, встановлює над нею піклування та за поданням органу опіки та піклування призначає піклувальника. Судові витрати у цих справах відносяться на рахунок держави. Однак, якщо суд встановить, що заявник діяв недобросовісно, всі судові витрати стягуються із заявника.

Згідно з ч. 5 ст. 300 ЦПК рішення суду після набрання ним законної сили надсилається органу опіки та піклування, органам ведення Державного реєстру виборців за місцем проживання фізичної особи.

Важливою гарантією захисту прав осіб, обмежених у цивільній дієздатності, є встановлений законом порядок скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності особи та поновлення її дієздатності (ч. 3 ст. 300 ЦПК).

Скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена, здійснюється за рішенням суду. Заяву про скасування рішення суду можуть подати: сама фізична особа; піклувальник; члени сім'ї фізичної особи; орган опіки та піклування.

Підставами для поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена, є:

– видужання фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена, або поліпшення її психічного стану, внаслідок чого відновлена її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними;

– припинення фізичною особою зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо (ст. 38 ЦК).

На підставі рішення суду про поновлення цивільної дієздатності припиняється піклування, встановлене над фізичною особою.

104. Розгляд справ окремого провадження про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності

Предметом судового розгляду у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності є зміна правового статусу особи. Згідно зі ст. 30 ЦК України цивільну дієздатність має особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. За загальним правилом повної цивільної дієздатності набуває фізична особа, яка досягла повноліття, тобто вісімнадцяти років (ст. 34 ЦК). В передбачених законом випадках надання особі повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття вирішується у судовому або позасудовому порядку.

Так, згідно з ч. 1 ст. 35 ЦК повна цивільна дієздатність може бути надана судом особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Неповнолітня особа може звернутись до суду із вимогою про надання повної цивільної дієздатності за умови, якщо батьки (усиновлювачі) або піклувальники не дали згоди щодо надання їй повної цивільної дієздатності органами опіки та піклування (ст. 301 ЦПК, ч. 2 ст. 35 ЦК). Таким чином при наявності згоди батьків вирішення питання про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності віднесено до юрисдикції органів опіки та піклування. Під згодою батьків слід розуміти згоду обох батьків (матері та батька), оформлену в письмовій формі. Водночас згоду одного з батьків слід визнати достатньою, якщо другий із батьків позбавлений батьківських прав, визнаний недієздатним, помер, оголошений померлим або визнаний безвісно відсутнім.

Заява неповнолітньої особи про надання повної цивільної дієздатності подається до суду за місцем її проживання. За формою та змістом заява має відповідати передбаченим у законі вимогам (статті 175, 302 ЦПК).

Розгляд справи суд здійснює за участю заявника, одного чи обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а також органів опіки і піклування (ст. 303 ЦПК). Заявником у справах цієї категорії є неповнолітня особа, яка звертається до суду з вимогою про надання їй повної цивільної дієздатності. Заінтересованими у розгляді справи особами слід визнати батьків, усиновлювачів або піклувальників, оскільки з наданням неповнолітній особі повної дієздатності у перелічених суб'єктів втрачаються щодо неї певні повноваження.² Участь представників органів опіки і піклування у розгляді цих справ є обов'язковою, вони мають бути залучені судом для надання висновку щодо заявленої вимоги в межах своїх повноважень (ст. 303 ЦПК).

Предмет доказування за цими справами складають перш за все юридичні факти, які відповідно до ст. 35 ЦК є підставою для надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. Утім для надання особі повної цивільної дієздатності недостатньо встановити тільки зазначені факти. Виходячи зі змісту цивільної дієздатності фізичної особи, закріпленої у ст. 30 ЦК, предмет доказування у цих справах становлять також факти, які свідчать про здатність неповнолітньої особи, враховуючи рівень її зрілості та свідомості, за власним волевиявленням своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх реалізовувати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Факти, що становлять предмет доказування, мають бути доведені наданими до суду доказами. Ними можуть бути копія трудового договору (контракту) або трудова книжка, свідоцтво про народження дитини, де неповнолітня особа записана матір'ю або батьком дитини, документи про освіту, розмір заробітної плати або інших доходів, стан здоров'я та наявність майна, характеристика з місця навчання або

² Див. докладніше: Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження : монографія. Харків : Право, 2011. С.106–110.

роботи, довідки про те, що особа не перебуває на обліку в наркологічному чи психіатричному диспансері тощо.

За результатами розгляду справи суд ухвалює рішення, яким задовольняє або відхиляє вимогу заявника. У разі задоволення заявленої вимоги неповнолітній особі надається повна цивільна дієздатність з дня набрання рішенням суду законної сили. Копія рішення після набрання ним законної сили обов'язково надсилається органам опіки і піклування.

Відповідно до ч. 4 ст. 35 ЦК надана неповнолітній особі повна цивільна дієздатність поширюється на всі цивільні права та обов'язки. Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності має незворотний характер. Повна цивільна дієздатність зберігається у випадку, коли перестали існувати обставини, за яких вона була надана, тобто у разі припинення шлюбу, трудового договору (ч. 2 ст. 34, ч. 5 ст. 35 ЦК).

105. Розгляд справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою

Умови визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою визначені нормами матеріального права. Так, відповідно до ст. 43 ЦК України, фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. У разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року.

Стаття 46 ЦК України передбачає правило, згідно з яким фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років. У випадку, якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом шести місяців, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців. Вона оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Фізична особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті.

Відповідно до приписів гл. 4 розд. IV ЦПК України, ст. 305 вказаного нормативного акту передбачає правила підсудності цієї категорії справ. Заява про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою подається до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна. У заяві про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою повинно бути зазначено: для якої мети

необхідно заявникові визнати фізичну особу безвісно відсутньою або оголосити її померлою; обставини, що підтверджують безвісну відсутність фізичної особи, або обставини, що загрожували смертю фізичній особі, яка пропала безвісти, або обставини, що дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку.

Суд до початку розгляду справи встановлює осіб (родичів, співробітників тощо), які можуть дати свідчення про фізичну особу, місцеперебування якої невідоме, а також запитує відповідні організації за останнім місцем проживання відсутнього (житлово-експлуатаційні організації, органи реєстрації місця проживання осіб або органи місцевого самоврядування) і за останнім місцем роботи про наявність відомостей щодо фізичної особи, місцеперебування якої невідоме. Одночасно суд вживає заходів через органи опіки та піклування щодо встановлення опіки над майном фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, якщо опіку над майном ще не встановлено.

Справа розглядається судом за участю заявника, свідків, зазначених у заяві, та осіб, яких сам суд визнає за потрібне допитати, і ухвалює рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або про оголошення її померлою. Після набрання законної сили рішенням про оголошення фізичної особи померлою суд надсилає рішення відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для реєстрації смерті фізичної особи, а також до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, а в населеному пункті, де немає нотаріуса, – відповідного органу місцевого самоврядування для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. За наявності в населеному пункті кількох нотаріусів, а також у випадках, коли місце відкриття спадщини невідоме, рішення надсилається до державного нотаріального архіву з метою передачі його за належністю уповноваженому нотаріусу для вжиття заходів з охорони спадкового майна.

При одержанні заяви про появу фізичної особи, яку було визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою, або відомостей про місцеперебування цієї особи суд за місцеперебуванням особи або суд, який ухвалив рішення про визнання особи безвісно відсутньою або оголосив її померлою, призначає справу до слухання за участю цієї особи, заявника та інших заінтересованих осіб і скасовує своє рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Заяву може бути подано особою, яку було визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою, або іншою заінтересованою особою.

Після набрання судовим рішенням законної сили копію вказаного документу суд надсилає відповідному органу державної реєстрації актів цивільного стану для анулювання актового запису про смерть. Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті. При цьому спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини. Зі свого боку нотаріус, який видав спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно, накладає на нього заборону відчуження.

106. Розгляд справ окремого провадження про усиновлення

Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду (ст. 208 СК України).

У випадках усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, відповідна процедура здійснюється в

консульській установі або дипломатичному представництві України (ст. 282 СК України).

Процесуальний порядок усиновлення судом регламентується гл. 5 розд. IV ЦПК України, з урахуванням положень гл. 18 СК України, Закону України «Про охорону дитинства», Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Відповідні справи розглядаються за правилами окремого провадження.

Підсудність. Заява про усиновлення дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування, **подається до суду за місцем їх проживання.**

Учасники справи. Заявником у справах про усиновлення є особа, яка бажає усиновити особу та відповідає вимогам, встановленим ст. 211 СК України.

Заінтересованими особами у справах про усиновлення виступають органи опіки та піклування, які подають до суду письмовий висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. Вимоги до такого висновку встановлені ст. 312 ЦПК України.

Як заінтересована особа може залучатись уповноважений орган виконавчої влади, у випадку якщо заявником у справі про усиновлення є іноземний громадянин.

Порядок розгляду справи. Заява про усиновлення дитини повинна містити: найменування суду, до якого подається заява, ім'я, місце проживання заявника, а також прізвище, ім'я, по батькові, вік усиновлюваної дитини, її місце проживання, відомості про стан здоров'я дитини. Заява про усиновлення дитини може також містити клопотання про зміну прізвища, імені, по батькові, дати, місця народження дитини, про запис заявника матір'ю або батьком дитини.

До заяви про усиновлення дитини за наявності мають бути додані такі документи:

- копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, – при усиновленні дитини одним із подружжя;
- медичний висновок про стан здоров'я заявника;
- довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи;
- документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням; інші документи, визначені законом.

До заяви про усиновлення дитини особами без громадянства, що постійно проживають за межами України, або іноземцями, крім вищевказаних документів, також додаються дозвіл уповноваженого органу виконавчої влади, висновок компетентного органу відповідної держави про умови їх життя і можливість бути усиновлювачами, дозвіл компетентного органу відповідної держави на в'їзд усиновленої дитини та її постійне проживання на території цієї держави, зобов'язання усиновлювача, оформлене в нотаріальному порядку, про надання представникам дипломатичної установи України за кордоном інформації про усиновлену дитину та можливості спілкування з дитиною.

До заяви громадян України про усиновлення дитини, яка є громадянином іншої держави, крім документів, зазначених у частині другій цієї статті, додаються згода законного представника дитини та згода компетентного органу держави, громадянином якої є дитина.

Документи усиновлювачів, які є громадянами інших держав, мають бути у встановленому законодавством порядку легалізовані, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такі документи повинні бути перекладені українською мовою, а переклад має бути засвідчений нотаріально.

Заява про усиновлення подається заявником особисто. Участь у справах про усиновлення через представника не допускається. Специфікою справ цієї категорії є особливості реалізації представниками своїх функцій, зокрема, представники не мають права представляти інтереси заявників у цих справах, основний обсяг своїх повноважень вони можуть виконувати лише поза стадією судового розгляду, зокрема, допомагаючи заявнику у зібранні доказів.

Після відкриття провадження у справі суд здійснює підготовку справи до розгляду в межах якої, зокрема, вирішує питання про участь у ній заінтересованих осіб, а також витребує в органу опіки та піклування висновок про доцільність усиновлення.

Розгляд справ про усиновлення дитини проводиться судом колегіально у складі одного судді і двох присяжних (ч. 4 ст. 293 ЦПК України).

Суд розглядає справу про усиновлення дитини за обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом заінтересованих та інших осіб, яких суд визнає за потрібне допитати. У випадку усиновлення повнолітньої особи, така особа обов'язково приймає участь у розгляді справи.

Суд перевіряє законність підстав для усиновлення, в тому числі наявність згоди усиновлюваної дитини, якщо така згода є необхідною, або наявність згоди усиновлюваної повнолітньої особи.

Зважаючи на особливий характер процедури усиновлення, а також охоронювану законом таємницю усиновлення, цивільне процесуальне законодавство передбачає розгляд відповідних справ виключно у закритому судовому засіданні (ч. 3 ст. 313 ЦПК України).

За результатами розгляду заяви про усиновлення суд ухвалює рішення. У разі задоволення заяви суд зазначає у резолютивній частині рішення про усиновлення дитини або повнолітньої особи заявником (заявниками).

При цьому, за наявності клопотання заявника (заявників), суд також вирішує питання про зміну імені, прізвища та по батькові, дати і місця народження усиновленої дитини, про зміну імені, прізвища, по батькові усиновленої повнолітньої особи, про запис усиновлювачів батьками.

Усиновлення вважається здійсненим з дня набрання законної сили рішенням суду, тобто саме з цього моменту в усиновителя та усиновленого виникають певні взаємні права і обов'язки. Одночасно усиновлені діти втрачають особисті та майнові права і звільняються від обов'язків щодо своїх батьків та їх родичів.

Для внесення змін до актового запису про народження усиновленої дитини або повнолітньої особи копія рішення суду надсилається до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення, а у справах про усиновлення дітей іноземцями – також до уповноваженого органу виконавчої влади.

Судові витрати, пов'язані з розглядом справи про усиновлення, відносяться на рахунок заявника (заявників).

107. Розгляд справ окремого провадження про встановлення фактів, що мають юридичне значення

Виникнення суб'єктивних майнових та особистих немайнових прав, їх зміну або припинення закон пов'язує з певними обставинами (юридичними фактами). Дії та події, що є юридичними фактами, у передбачених законом випадках підлягають реєстрації або посвідченню, тому їх існування може бути підтверджено

відповідними документами. Разом з тим закон не вимагає обов'язкового посвідчення та реєстрації достатньо широкого кола фактів (наприклад, факту перебування особи на утриманні, факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу тощо). Крім того, не завжди той чи інший факт, що має юридичне значення, може бути підтверджений відповідним документом у зв'язку з його втратою або знищенням, якщо поновити їх неможливо. У цих випадках встановлення фактів, що мають юридичне значення, може відбуватися в судовому порядку.

Об'єктом судового захисту при розгляді справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, є охоронювані законом інтереси, а предметом судової діяльності – встановлення юридичних фактів з метою забезпечення реалізації заінтересованими особами належних їм суб'єктивних прав.

До юрисдикції суду згідно з ч. 1 ст. 315 ЦПК віднесено встановлення в порядку окремого провадження таких фактів, що мають юридичне значення:

- 1) родинних відносин між фізичними особами;
- 2) перебування фізичної особи на утриманні;
- 3) каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;
- 4) реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення;
- 5) проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу;
- 6) належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, зазначені в документі, не збігаються з ім'ям, по батькові, прізвищем, місцем і часом народження цієї особи, вказаними у свідоцтві про народження або в паспорті;
- 7) народження особи в певний час у разі неможливості державним органом реєстрації актів цивільного стану зареєструвати факт народження;
- 8) смерті особи в певний час у разі неможливості органів реєстрації актів цивільного стану зареєструвати факт смерті;
- 9) смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Наведений перелік фактів, які можуть бути встановлені судом в окремому провадженні, не є вичерпним. У судовому порядку можуть бути встановлені й інші факти, від яких залежать виникнення, зміна або припинення особистих немайнових чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не передбачено іншого порядку їх встановлення.

За змістом ст. 315 ЦПК встановлення в порядку окремого провадження фактів, що мають юридичне значення, може, таким чином, здійснюватися за наявності таких умов:

- по-перше, факти, що підлягають встановленню, повинні мати юридичне значення, тобто від них має залежати виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб;
- по-друге, встановлення судом фактів, що мають юридичне значення, можливе, якщо чинним законодавством не передбачено іншого порядку їх встановлення;
- по-третє, встановлення факту, що має юридичне значення, не повинно бути пов'язано з наступним вирішенням спору про право.

Суддя має відмовити у відкритті провадження у справі, якщо з заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, а

якщо спір про право буде виявлений під час розгляду справи, – залишити заяву без розгляду.

Не підлягають судовому розгляду в окремому провадженні справи про встановлення факту належності особі паспорта, військового квитка, квитка про членство в об'єднанні громадян, а також свідоцтв, що їх видають органи державної реєстрації актів цивільного стану, оскільки ці питання вирішуються органом, який видав відповідний документ (ч. 3 ст. 315 ЦПК).

Заява про встановлення фактів, що мають юридичне значення, подається в суд за місцем проживання заявника. Підсудність справ за заявою громадянина України, який проживає за її межами, про встановлення факту, що має юридичне значення, визначається за його клопотанням ухвалою судді Верховного Суду України.

Відповідно до ст. 318 ЦПК у заяві про встановлення факту, що має юридичне значення, має бути зазначено:

- 1) який факт заявник просить встановити та з якою метою;
- 2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують даний факт;
- 3) докази, що підтверджують факт.

Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються за участю заявника і заінтересованих у розгляді справи осіб. Певні особливості, визначені законом, має розгляд справ про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України (ст. 317 ЦПК).

У рішенні суду повинно бути зазначено відомості про факт, встановлений судом, мету його встановлення, а також докази, на підставі яких суд установив цей факт. Судове рішення, яким встановлено факт, що підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріальному посвідченню, не замінює собою документів, що видають зазначені органи, а є лише підставою для їх одержання.

108. Розгляд справ окремого провадження про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку

Правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою визначені у Законі України «Про психіатричну допомогу» (далі – Закон). Дія зазначеного Закону поширюється на громадян України, осіб без громадянства та іноземців, що постійно проживають в Україні.

Відповідно до ст. 14 Закону особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особі тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

До примусових спеціальних заходів надання психіатричної допомоги законом віднесено:

- психіатричний огляд;
- амбулаторна психіатрична допомога та її продовження;
- госпіталізація до психіатричного закладу та продовження такої госпіталізації.

Перелік суб'єктів звернення до суду з вимогою про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку є вичерпним і поширювальним тлумаченню не підлягає. Відповідно до ст. 339 ЦПК із заявою до суду може звернутися лікар-психіатр та представник психіатричного закладу.

Закон наділяє кожного із зазначених суб'єктів правом на звернення до суду з вимогою про надання певного виду психіатричної допомоги. Так, заява про проведення психіатричного огляду, надання амбулаторної психіатричної допомоги або її продовження в примусовому порядку може бути подана лікарем-психіатром. Заява про госпіталізацію особи до психіатричного закладу в примусовому порядку або про продовження такої госпіталізації подається представником психіатричного закладу.

Підсудність цієї категорії справ також диференційована залежно від суб'єкта звернення до суду та виду психіатричної допомоги. Заява лікаря-психіатра про проведення психіатричного огляду, надання амбулаторної психіатричної допомоги або її продовження в примусовому порядку подається до суду за місцем проживання особи, яка потребує психіатричної допомоги. Заява представника психіатричного закладу про госпіталізацію особи до психіатричного закладу в примусовому порядку або про продовження такої госпіталізації подається до суду за місцем знаходження цього закладу. У випадках, коли відповідно до закону примусова госпіталізація була проведена за рішенням лікаря-психіатра і визнана доцільною комісією лікарів-психіатрів, психіатричний заклад, в якому перебуває особа, має направити до суду заяву про її примусову госпіталізацію протягом 24 годин (ч. 4 ст. 340 ЦПК).

Заява особи, якій за рішенням суду надається амбулаторна психіатрична допомога у примусовому порядку, або її законного представника про припинення цієї допомоги подається до суду за місцем проживання особи, а про припинення госпіталізації до психіатричного закладу – до суду за місцезнаходженням психіатричного закладу(ст. 339 ЦПК).

У заяві про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку повинні бути зазначені встановлені законом підстави для надання особі відповідної психіатричної допомоги. Судовий збір за подання заяви про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, відповідно до п. 11 ч.2 ст. 3 Закону України «Про судовий збір», не справляється. До заяви про продовження примусової амбулаторної психіатричної допомоги або примусову госпіталізацію та її продовження має бути доданий висновок комісії лікарів-психіатрів та інші відповідні матеріали (ч. 2 ст. 340 ЦПК).

Розгляд справ про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку здійснюється у колегіальному складі суду: судді та двох присяжних (ч. 4 ст. 293 ЦПК).

Законом встановлено скорочені строки розгляду справ про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку:

- про госпіталізацію особи до психіатричного закладу в примусовому порядку розглядається судом протягом 24 годин;
- про проведення в примусовому порядку психіатричного огляду повинні розглядатися судом протягом трьох днів;
- про надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації мають бути розглянуті протягом 10 днів.

Обчислення зазначених у законі строків здійснюється з дня надходження заяви про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку до суду (ч. 1 ст. 341 ЦПК).

Справи про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку чи про припинення надання амбулаторної психіатричної допомоги, госпіталізації у примусовому порядку розглядаються:

- у присутності особи, щодо якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку;
- з обов'язковою участю прокурора;
- з обов'язковою участю лікаря-психіатра, представника психіатричного закладу, що подав заяву;
- з обов'язковою участю законного представника особи, щодо якої розглядаються питання, пов'язані з наданням психіатричної допомоги.

З урахуванням стану здоров'я особи, стосовно якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку, її участь у розгляді справи може відбуватися у режимі відеоконференції з психіатричного закладу, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Залежно від встановлених обставин суд ухвалює рішення про задоволення заяви або про відмову в її задоволенні, яке підлягає негайному виконанню. Оскарження рішення не зупиняє його виконання. Рішення про задоволення заяви лікаря-психіатра або представника психіатричного закладу є підставою для надання відповідної психіатричної допомоги у примусовому порядку. Якщо під час судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час примусової госпіталізації або, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час примусової госпіталізації, суддя зобов'язаний забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи та надіслати відповідному органу досудового розслідування окрему ухвалу щодо необхідності проведення дослідження фактів застосування насильства та вжиття необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

109. Розгляд справ окремого провадження про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу

Правові, організаційні та фінансові засади діяльності, спрямованої на протидію виникненню і поширенню захворювання на туберкульоз, забезпечення медичної допомоги хворим на туберкульоз, і встановлює права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері протидії захворюванню на туберкульоз визначені в Законі України «Про протидію захворюванню на туберкульоз». Відповідно до зазначеного закону терміни вживаються в такому значенні: госпіталізація – поміщення особи, хворої на туберкульоз, або особи, стосовно якої існує підозра захворювання на туберкульоз, до стаціонарного відділення протитуберкульозного закладу з метою діагностики, лікування чи ізоляції; протитуберкульозні заклади – лікувально-профілактичні заклади охорони здоров'я (протитуберкульозні диспансери, лікарні, санаторно-курортні, інші заклади) чи їх структурні підрозділи, в яких надається медична допомога хворим на туберкульоз. Перелік протитуберкульозних закладів затверджується центральним органом виконавчої

влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

Відповідно ст. 11 Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» у разі якщо хворі на заразні форми туберкульозу, у тому числі під час амбулаторного чи стаціонарного лікування, порушують протиепідемічний режим, що ставить під загрозу зараження туберкульозом інших осіб, з метою запобігання поширенню туберкульозу за рішенням суду вони можуть бути примусово госпіталізовані до протитуберкульозних закладів, що мають відповідні відділення (палати) для розміщення таких хворих. Примусова госпіталізація осіб, стосовно яких судом ухвалено відповідне рішення, здійснюється з урахуванням висновку лікаря на строк до трьох місяців. Продовження строку примусової госпіталізації таких осіб здійснюється за рішенням суду на визначений ним строк з урахуванням висновку лікаря, який здійснює лікування цього хворого.

Заява про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації хворого на заразну форму туберкульозу розглядаються в порядку окремого провадження. Заява подається до суду за місцезнаходженням протитуберкульозного закладу, який здійснює медичний (диспансерний) нагляд за цим хворим, або до суду за місцем виявлення такого хворого (ст. 343 ЦПК). У заяві про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації мають бути зазначені встановлені законом підстави для такої госпіталізації. До заяви додається мотивований висновок лікаря про необхідність примусової госпіталізації до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації, в якому зазначається строк, протягом якого буде проведено лікування. Заява подається протягом 24 годин з часу виявлення порушення хворим на заразну форму туберкульозу протиепідемічного режиму (ст. 344 ЦПК).

Справи про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації суд розглядає не пізніше 24 годин після відкриття провадження у справі. Особі має бути надано право особистої участі в судовому засіданні, за винятком випадків, коли за даними протитуберкульозного закладу така особа становить загрозу розповсюдження хвороби. Участь у розгляді справи представника протитуберкульозного закладу, за заявою якого відкрито провадження у справі, представника особи, стосовно якої вирішується питання про примусову госпіталізацію або про продовження строку примусової госпіталізації, є обов'язковою. Розглянувши заяву про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації, суд ухвалює рішення, яким відхиляє або задовольняє заяву. Рішення про задоволення заяви про примусову госпіталізацію, підлягає негайному виконанню та є підставою для примусової госпіталізації або продовження строку примусової госпіталізації особи в протитуберкульозному закладі на встановлений законом строк.

Після набрання законної сили рішенням суду про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації суд надсилає рішення відповідному органу місцевого самоврядування для вжиття заходів щодо охорони майна особи, стосовно якої ухвалено рішення суду (статті 345, 346 ЦПК).

110. Розгляд справ окремого провадження про визнання спадщини відумерлою

Відповідно до ст. 1277 ЦК України, у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою. За наявності у складі спадщини нерухомого майна така заява подається до суду за його місцезнаходженням. У тому випадку, якщо на об'єкті нерухомого майна на момент відкриття спадщини знаходиться рухоме майно, що входить до складу спадщини, таке рухоме майно переходить у власність територіальної громади, якій передано нерухоме майно. Заява про визнання спадщини відумерлою може також бути подана кредитором спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – власниками або користувачами суміжних земельних ділянок. У такому разі суд залучає до розгляду справи органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини та/або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини. Особи, які мають право або зобов'язані подавати заяву про визнання спадщини відумерлою (заявники), мають право на одержання інформації з Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину.

Заява про визнання спадщини відумерлою у зазначених вище випадках подається до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини. Вказана заява подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини. Суд відмовляє в прийнятті заяви про визнання спадщини відумерлою, якщо заява подана до закінчення одного року з часу відкриття спадщини.

У заяві про визнання спадщини відумерлою мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття.

Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, а нерухоме майно – за його місцезнаходженням. У свою чергу територіальна громада, яка стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до ст. 1231 ЦК України. Якщо власниками відумерлого майна стали декілька територіальних громад, вимоги кредиторів спадкодавця задовольняються територіальними громадами пропорційно до вартості відумерлого майна, набутого у власність кожною з них.

Правовий режим охорони спадкового майна розповсюджується на спадщину, не прийнятою спадкоємцями, до визнання її відумерлою.

111. Розгляд справ окремого провадження про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі

В порядку окремого провадження можуть розглядатися справи про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі.

Види цінних паперів, порядок обліку та переходу права власності на них визначені Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» (далі – Закон), ЦК України та іншими законами України.

Цінний папір – це документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає відносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір), і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам (ст. 194 ЦК). Цінні папери, які можуть бути у цивільному обороті в Україні, та їх види встановлено законом (ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

За формою існування цінні папери поділяються на бездокументарні цінні папери та документарні цінні папери. Бездокументарним цінним папером є обліковий запис на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів. Документарним цінним папером є паперовий або електронний документ, оформлений у визначеній законодавством формі, що містить найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити.

За формою випуску цінні папери поділяються на іменні, ордерні та цінні папери на пред'явника. Права на цінний папір та права за цінним папером, що існують у документарній формі, належать:

- особі, зазначеній у цінному папері (іменний цінний папір);
- пред'явникові цінного папера (цінний папір на пред'явника);
- особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама реалізувати такі права або призначити своїм наказом іншу уповноважену особу (ордерний цінний папір) (ст.197 ЦК; ст. 3 Закону).

До особи, яка набула право на цінний папір, одночасно переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються (права за цінним папером), крім випадків, установлених законом або правочином.

Права на іменний цінний папір та права за іменним цінним папером переходять до іншої особи у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України. Інформацію про власників іменних цінних паперів емітент одержує у формі реєстру власників іменних цінних паперів. Перехід прав на іменні цінні папери і реалізація прав за ними потребує обов'язкової ідентифікації власника депозитарною установою, що веде рахунок у цінних паперах (крім випадку, коли облік прав на цінні папери власника здійснюється на рахунку номінального утримувача в установленому законодавством порядку) такого власника.

Права на цінний папір та права за цінним папером на пред'явника, що існує в документарній формі у паперовому вигляді, переходять шляхом вручення такого цінного папера іншій особі, а порядок переходу права на цінний папір та права за цінним папером на пред'явника, що існує в документарній формі як електронний документ, визначається Національним банком України – для фінансових банківських векселів та Кабінетом Міністрів України – для фінансових казначейських векселів.

Права на цінний папір та права за цінним папером на пред'явника, що існує в бездокументарній формі, переходять у порядку, визначеному для переходу прав на іменні цінні папери. Цінними паперами на пред'явника можуть бути облігації, ощадні (депозитні) сертифікати тощо(ч. 7 ст. 7; ч. 2 ст. 13 Закону).

Право власності на ордерний цінний папір переходить іншій особі шляхом вчинення на ордерному цінному папері передавального запису (індосаменту). Індосамент може бути бланковим – без зазначення особи, стосовно якої повинні бути виконані зобов'язання, або ордерним – із зазначенням такої особи (ст. 4 Закону). Правовій природі саме ордерного цінного папера відповідає вексель. Класичним прикладом

ордерного цінного папера є переказний вексель³. Вексель – це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя або векселедержателю. Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у документарній формі (ст. 14 Закону).

Таким чином, особа, яка втратила цінний папір на пред'явника чи вексель с бланковим індосаментом та вважає себе його власником, може звернутися до суду із заявою про визнання його недійсним та про відновлення права на втрачений цінний папір. Заява подається до суду за місцем знаходження емітента цінного папера на пред'явника або за місцем платежу за векселем (ст. 320 ЦПК).

Емітент – юридична особа, у тому числі Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, АР Крим або міська рада, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади чи міжнародна фінансова організація, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть на себе зобов'язання за ними перед їх власниками.

Іноземний емітент – юридична особа, яка створена відповідно до законодавства іншої держави та здійснює емісію цінних паперів на території України, або юридична особа, цінні папери якої зареєстровані відповідно до законодавства іншої держави та допуск до обігу на території України яких надано Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку(ст. 2 Закону).

У заяві про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним мають бути зазначені: а) прізвище, ім'я та по батькові і місце проживання заявника; найменування та місце знаходження юридичної особи-заявника; б) обставини, за яких втрачено цінний папір на пред'явника або вексель; в) повна і точна назва емітента втраченого цінного папера на пред'явника і його реквізити, а для векселя – вид, номер бланку, сума векселя, дата і місце складання, строк та місце платежу, найменування векселедавця та інших, відомих заявнику, зобов'язаних за векселем осіб (ст. 321 ЦПК).

З метою забезпечення своєчасного та правильного розгляду та вирішення справи суддя негайно після відкриття провадження у справі своєю ухвалою постановляє:

а) зробити публікацію про виклик держателя цінного папера на пред'явника або векселя до суду;

б)заборонити здійснювати будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника або за векселем (ч.1 ст. 322 ЦПК).

Копія ухвали про заборону здійснювати будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника чи векселем має бути надіслана емітенту втраченого цінного папера на пред'явника чи зобов'язаним за векселем особам, якщо їх адреси відомі суду, а також якщо строк платежу за векселем не настав, на адресу всіх нотаріусів відповідного нотаріального округу, на території якого знаходиться місце платежу за векселем.. Виконання цієї ухвали є обов'язковим.

Зміст публікації про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя, щодо яких судом встановлена заборона здійснювати будь-які операції, має містити, зокрема, інформацію про заявника, повну і точну інформацію про емітента втраченого цінного папера на пред'явника або векселедавця та інших, відомих заявнику, зобов'язаних за векселем осіб, а також першого векселедержателя; реквізити цінного паперу; пропозицію держателю цінного папера, з приводу якого подано заяву до суду, повідомити суд у тримісячний строк про свої права на цінний папір.

³ Див.: Науково-практичний коментар господарського кодексу України / за заг. ред. В. К. Мамутова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С. 282.

Відповідно до ч. 2 ст. 323 ЦПК публікація про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя робиться за рахунок заявника в місцевій газеті за місцем знаходження емітента цінного папера на пред'явника або за місцем платежу векселя, а також в одному з офіційних друкованих видань.

Держатель цінного папера на пред'явника або векселя, про втрату якого заявлено, зобов'язаний у тримісячний строк подати до суду разом з оригіналом цінного папера заяву про те, що він є його держателем. При надходженні такої заяви, що свідчить про виникнення між держателем та заявником спору про право, суд постановляє ухвалу про залишення без розгляду заяви про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним. Одночасно суд надає заявнику строк, якій не може перевищувати двох місяців, для пред'явлення позову до держателя про витребування відповідного цінного папера на пред'явника або векселя. Якщо заявник у встановлений судом строк не пред'явить позов до держателя втраченого цінного паперу, суд постановляє ухвалу про зняття заборони здійснювати будь-які операції за втраченим цінним папером на пред'явника або векселем (ст. 325 ЦПК). У разі, якщо протягом тримісячного строку з дня публікації про виклик від держателя цінного папера або векселя не надійде заяви, суддя призначає справу до розгляду (ст. 326 ЦПК). Розгляд справ про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника здійснюється за загальними правилами цивільного судочинства. У судовому засіданні можуть брати участь заявник та емітент втраченого цінного папера або зобов'язані за векселем особи, участь яких за законом не є обов'язковою.

Після набрання законної сили рішення суду про визнання втраченого цінного папера на пред'явника недійсним є підставою для видачі заявникові цінного папера замість визнаного недійсним або проведення визначених ним операцій. Рішення суду про визнання втраченого векселя недійсним є підставою для здійснення платежу за ним або видачі заявникові векселя замість визнаного недійсним та відновлення зобов'язаними за векселем особами передавальних написів. Рішення суду про визнання недійсним втраченого цінного папера на пред'явника або векселя публікується в порядку, передбаченому законом, у місцевій газеті за місцем знаходження емітента цінного папера або за місцем платежу за векселем, а також в одному з офіційних друкованих видань.

Держатель цінного папера на пред'явника або векселя, який не заявив вчасно з будь-яких причин про свої права на цінний папір, може подати в той же суд, що визнав цінний папір недійсним, позов до особи, за якою визнано право на цінний папір на пред'явника або вексель (ст. 328 ЦПК).

112. Розгляд судами справ про передачу безхазяйної речі у комунальну власність

Відповідно до роз'яснення Міністерства юстиції України від 13.10.2011 р. «Деякі аспекти набуття права власності на об'єкти безхазяйного нерухомого майна» процедура взяття на облік безхазяйного нерухомого майна визначена Цивільним кодексом України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 335 ЦК України безхазяйні нерухомі речі беруться на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, за заявою органу місцевого самоврядування, на території якого вони розміщені. Про взяття безхазяйної нерухомої речі на облік робиться оголошення у друкованих засобах масової інформації.

Після спливу одного року з дня взяття на облік безхазяйної нерухомої речі вона за заявою органу, уповноваженого управляти майном відповідної територіальної

громади, може бути передана за рішенням суду у комунальну власність. Заява про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади за умов, визначених Кодексом, подається до суду за місцезнаходженням цієї речі органом, уповноваженим управляти майном відповідної територіальної громади.

Таким чином, законодавство визначає особливі правила щодо набуття права власності на безхазяйні нерухомі речі.

Перш за все такі речі мають бути взяті на облік як безхазяйні за заявою органу місцевого самоврядування, на території якого вони знаходяться, з обов'язковим оголошенням про це у друкованих засобах масової інформації.

Законодавець визначив саме такий порядок за для того аби встановити власника або іншу особу, яка має право вимагати повернення такої речі, або ж заявити про свої права на вказану річ.

Необхідність постановки на облік речі як безхазяйної обумовлена також тим, що лише по закінченню чітко визначеного періоду – одного року, що обчислюється з моменту взяття такої речі на облік, виникнуть правові підстави для визнання власником речі іншої особи.

Справа про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади розглядається судом за участю заявника з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб.

За позовом органу, правомочного управляти комунальним майном, суд за умови якщо не буде встановлено власника або іншу особу, яка має право вимагати повернення своєї власності чи не заявила про своє право на нерухоме майно, передає безхазяйну нерухому річ до комунальної власності.

Разом з тим, необхідно зазначити про обов'язкову складову процедури набуття права власності на безхазяйну нерухому річ – офіційне оприлюднення інформації про взяття нерухомої речі на облік органом державної реєстрації прав.

Цивільним кодексом України не визначено суб'єкта, на якого покладається обов'язок інформувати громаду (суспільство) про взяття нерухомого майна на облік як безхазяйного. Однак, цілком виправданою вбачається думка про те, що таким суб'єктом є відповідний орган місцевого самоврядування. Адже саме орган місцевого самоврядування є заінтересованою особою щодо набуття права власності на безхазяйну нерухому річ, а тому необхідність забезпечення дотримання такої складової процедури набуття права власності (на рівні з дотриманням строку 1 року) як офіційне оприлюднення інформації про взяття безхазяйної нерухомої речі на облік (без дотримання якої унеможлиблюється прийняття судом відповідного рішення), є його прерогативою, оскільки покликана убезпечити від прийняття судом рішення не на його користь із зазначених підстав.

Розглядаючи набуття права власності на об'єкти безхазяйного нерухомого майна виникає потреба у визначенні самого поняття безхазяйна річ.

Зі змісту частини першої ст. 335 ЦК України випливає, що лише те майно, яке не має власника або власник якого невідомий може вважатися безхазяйним.

У такому контексті поняття «не має власника» та «власник невідомий» об'єднує одна спільна категорія – відсутня особа, яка б могла оспорити право власності на нерухоме майно.

Таке поняття як «не має власника» застосовується у випадку, якщо певна річ має статус нерухомого майна, права щодо якого виникли у його власника й були зареєстровані в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, однак з певних причин право власності у відповідної особи на зазначене майно припинилося. Тобто, при фактичному існуванні об'єкта нерухомого майна його власник відсутній.

Наприклад, згідно зі ст. 347 ЦК України особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності. У разі відмови від права власності на майно, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності на нього припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру.

Крім того, відповідно до ст. 44 ЦК на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку.

За заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме, опіка може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою. Опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або фізичної особи, місце перебування якої невідоме, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах.

За заявою заінтересованої особи опікун також надає за рахунок цього майна утримання особам, яких фізична особа, яка визнана безвісно відсутньою, або фізична особа, місце перебування якої невідоме, за законом зобов'язані утримувати.

Опіка над майном припиняється у разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи фізичної особи, місце перебування якої було невідомим. Тобто, за наявності будь-якої інформації щодо особи власника нерухомого майна існує вірогідність того, що такою особою буде заявлено право на нього або вимогу про повернення власності у своє володіння, користування та розпорядження.

Звертаємо увагу, що відповідно до ст. 1277 ЦК України у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.

Заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу одного року з часу відкриття спадщини.

Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Тобто положення вказаної статті визначають долю спадщини, яка внаслідок певних чинників не переходить до спадкоємців. При цьому встановлює, що визнання спадщини відумерлою відбувається не автоматично за наявності вказаних обставин, а лише за наявності рішення суду, яке в свою чергу, приймається за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.

Отже, в даному випадку процедура визнання майна безхазяйним та реєстрація права власності на нього не може бути застосована, адже йдеться про підставу припинення права власності – смерть власника, а також про підставу набуття права власності на спадщину, що визнана судом відумерлою і регулюється цивільним законодавством як окрема чітко визначена процедура.

Інститут набуття прав власності на безхазяйне нерухоме майно не застосовується і у випадку набуття прав власності за набувальною давністю.

Статтею 344 ЦК України визначено, що особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом

десяти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність), якщо інше не встановлено цим Кодексом.

Набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю регулюється законом. Право власності на нерухоме майно, що підлягає державній реєстрації, виникає за набувальною давністю з моменту державної реєстрації. Право власності за набувальною давністю на нерухоме майно набувається за рішенням суду.

Таким чином, у випадку, якщо є всі підстави вважати, що власник майна тривалий час не виявляє наміру визнати певну річ своєю, він погодився з її втратою – вона може бути визнана власністю фактичного добросовісного володільця.

Інститут набувальної давності є одним із первинних способів виникнення права власності, тобто такий спосіб, відповідно до якого право власності на річ виникає вперше або незалежно від права попереднього власника на цю річ – не базується на попередній власності та відносинах правонаступництва, а базується на сукупності обставин, зазначених у частині першій статті 344 Цивільного кодексу України, а саме: тривалого, добросовісного, відкритого та безперервного володіння майном як своїм власним.

Тривалість володіння передбачає, що має закінчитися визначений у Кодексі строк, що розрізняється залежно від речі (рухомої чи нерухомої), яка перебуває у володінні певної особи, і для нерухомого майна складає десять років. Добросовісне володіння означає, що особа не знала і не повинна була знати, що володіє річчю незаконно. Тому встановлення добросовісності залежить від підстав набуття майна.

Відкритість та безперервність володіння теж є необхідними умовами для набуття права власності за набувальною давністю і означають, що володільць володіє річчю відкрито, без таємниць, а також те, що протягом означеного в законі строку володільць не вчиняв дій, що свідчили б про визнання ним обов'язку повернути річ власнику, а також йому не пред'являвся правомочною особою позов про повернення майна.

Статтею 329 ЦПК України передбачається, що заява про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади за умов, визначених Цивільним кодексом України, подається до суду за місцезнаходженням цієї речі органом, уповноваженим управляти майном відповідної територіальної громади.

У заяві про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність відповідної територіальної громади повинно бути зазначено, яку нерухому річ заявник просить передати у власність територіальної громади, основні характеристики нерухомої речі, посилання на документи про взяття безхазяйної нерухомої речі на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, друковані засоби масової інформації, в яких було зроблено оголошення про взяття відповідної нерухомої речі на облік.

Суд відмовляє у прийнятті заяви про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади, якщо вона не взята на облік органом, який здійснює державну реєстрацію права на нерухоме майно, або якщо заяву подано до закінчення одного року з дня взяття її на облік.

Справа про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність територіальної громади розглядається судом за участю заявника з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб.

Суд, встановивши, що нерухома річ є безхазяйною та взята на облік органом, який здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, а також що сплив один рік

з дня взяття на облік нерухомої речі, ухвалює рішення про передачу безхазяйної нерухомої речі у власність відповідної територіальної громади.

113. Розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю

Правовий режим банківської таємниці визначається ЦК та законом України «Про банки і банківську діяльність».

Зміст банківської таємниці визначено у ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Так, банківську таємницю становить інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку.

Банківською таємницею, зокрема, є

- 1) відомості про банківські рахунки клієнтів, у тому числі кореспондентські рахунки банків у Національному банку України;
- 2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди;
- 3) фінансово-економічний стан клієнтів;
- 4) системи охорони банку та клієнтів;
- 5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності;
- 6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;
- 7) інформація щодо звітності по окремому банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню;
- 8) коди, що використовуються банками для захисту інформації;
- 9) інформація про фізичну особу, яка має намір укласти договір про споживчий кредит, отримана під час оцінки її кредитоспроможності.

Відповідно до ст. 1076 ЦК України банк гарантує таємницю банківського рахунка, операцій за рахунком і відомостей про клієнта. Відомості про операції та рахунки можуть бути надані самим клієнтам або їхнім представникам. Іншим особам, у тому числі органам державної влади, їхнім посадовим і службовим особам, такі відомості можуть бути надані у випадках та в порядку, встановлених законом. За змістом ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, може безпосередньо розкриватися банками на вимогу (запит) уповноважених на це осіб або на підставі рішення суду.

ЦПК не встановлює кола осіб, які мають право звернутися з відповідною заявою до суду. З системного аналізу законодавства, що регулює порядок розкриття інформації, яка містить банківську таємницю, вбачається, що суд може розглядати заяви: а) осіб, які мають право на отримання такої інформації, але за законом їх не було наділено правом безпосередньо звертатися до банку з вимогою про розкриття такої інформації; б) осіб, які відповідно до закону мають право звертатися до банку із заявою про розкриття банківської таємниці у відповідному обсязі (обмеженому), проте яким банк відмовив у розкритті цієї інформації. Якщо такий орган чи особа має право безпосередньо звертатися до банку про розкриття банківської таємниці, але вимагає розкриття цієї таємниці в повному обсязі, а не в обмеженому

відповідно до своїх повноважень, передбачених законом, то суд не може відмовити у відкритті провадження у справі⁴.

Відповідно до ст. 347 ЦПК заява про розкриття банківської таємниці щодо юридичної або фізичної особи подається до суду за місцезнаходженням банку, що обслуговує цю особу. Заява про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, за формою та змістом має відповідати загальним та спеціальним вимогам закону (статті 175, 348 ЦПК).

Розгляд справ про розкриття банківської таємниці здійснюється у скорочені строки – заява має бути розглянута в п'ятиденний строк з дня надходження її до суду. Справа розглядається в закритому судовому засіданні за участю заявника, особи, щодо якої вимагається розкриття банківської таємниці та банку. У випадках, коли справа розглядається з метою охорони державних інтересів та національної безпеки, – тільки за участю заявника (ст. 349 ЦПК).

У рішенні про задоволення заяви має бути зазначено: а) повне ім'я (найменування) одержувача інформації, його місце проживання або знаходження, а також повне ім'я представника одержувача, коли інформація надається представнику; б) повне ім'я (найменування) особи, щодо якої банк має розкрити інформацію, яка містить банківську таємницю, місце проживання або знаходження цієї особи; в) повне найменування та місцезнаходження банку, що обслуговує особу, щодо якої необхідно розкрити банківську таємницю; г) обсяги (межі розкриття) інформації, яка містить банківську таємницю, що має бути надана банком одержувачу, та мета її використання.

Рішення про задоволення заяви про розкриття банківської таємниці відповідно до ст. 350 ЦПК підлягає негайному виконанню, що має бути обов'язково зазначено в резолютивній частині рішення. Копії рішення суд надсилає банку, що обслуговує юридичну або фізичну особу, заявнику та особі, щодо якої надається інформація. Рішення суду може бути в п'ятиденний строк оскаржене особою, щодо якої банк розкриває банківську таємницю, або заявником в установленому законом порядку. Оскарження рішення не зупиняє його виконання.

114. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України

Цивільний процесуальний кодекс України містить норму про особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України. Перелік тимчасово окупованих територій визначаються ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та ст. 1 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Ними є:

- 1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;
- 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України

⁴ Див.: Узагальнення практики розгляду справ про розкриття банківської таємниці Верховного Суду України. *Юридична практика*. 2010. 16 лют. (№ 7 (634)). URL: <http://zakon.rada.gov.ua.=0003700-09>.

відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) надра під вищевказаними територіями, і повітряний простір над цими територіями;

4) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей;

5) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей;

6) надра під територіями у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей та повітряний простір над цими територіями.

Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях, визначаються Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України.

Заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника. Заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України.

Справи про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду. У рішенні про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, зокрема, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків. Ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, підлягає негайному виконанню.

Рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути оскаржено в загальному порядку, встановленому ЦПК України. Однак оскарження рішення не зупиняє його виконання. Копія судового рішення видається учасникам справи, негайно після проголошення такого рішення або невідкладно надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації народження або смерті особи. Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір», від сплати судового збору звільняються заявники – у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно.

115. Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису

Матеріально-правовим підґрунтям застосування норм окремого провадження щодо видачі і продовження обмежувального припису є використання Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Глава 13 розд. IV ЦПК України, яка розглядається, використовується також у випадках, визначених Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Згідно із зазначеними вище нормативними актами, обмежувальний припис стосовно кривдника – це встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє чи інше насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи. Кривдником є особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі чи насильство за ознакою статі.

Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. При перебуванні зазначеної особи у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, – за місцезнаходженням цього закладу.

Заява про видачу обмежувального припису може бути подана, в залежності від підстав звернення до суду, наступними особами.

1. Особою, яка постраждала від домашнього насильства, або її представником – у випадках, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Обмежувальним приписом, відповідно до ч. 2 ст. 26 цього Закону, визначаються один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною; 4) заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців. За заявою осіб, визначених вище, на підставі оцінки ризиків обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням. Про видачу обмежувального припису кривднику, відповідно до вимог Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», суд інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків. Разом з цим, обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо

кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису.

2. Особою, яка постраждала від насильства за ознакою статі, або її представником – у випадках, визначених Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Обмежувальним приписом, за правилами ч. 2 ст. 21-5 вказаного нормативного акта, встановлюються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього таких обов'язків: 1) заборони перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною; 4) заборони наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; 4) заборони особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; 5) заборони вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Строки встановлення обмежувального припису для вказаних осіб, заборона встановлення обмежень, обов'язок суду повідомити необхідні органи є ідентичними з попереднім випадком, пов'язаним із застосуванням Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

3. Батьками та іншими законними представниками дитини, родичами дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачухою або вітчимою дитини, а також органом опіки та піклування в інтересах дитини, яка постраждала від домашнього насильства, – у випадках, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», або постраждала від насильства за ознакою статі, – у випадках, визначених Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;

4. Опікуном, органом опіки та піклування в інтересах недієздатної особи, яка постраждала від домашнього насильства, – у випадках, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», або постраждала від насильства за ознакою статі, – у випадках, визначених Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Заінтересованими особами у справах про видачу обмежувального припису є особи, стосовно яких подано заяву про видачу обмежувального припису. Заінтересованими особами також можуть бути інші фізичні особи, прав та інтересів яких стосується заява про видачу обмежувального припису, а також органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах їх компетенції.

Зміст заяви про видачу обмежувального припису має містити: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) заявника та заінтересованої особи, їх місце проживання чи перебування, поштовий індекс, відомі номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти, у разі якщо заява подається особою, зазначеною у пунктах 3 і 4 ч. 1 ст. 350-2 ЦПК України – процесуальне становище особи, яка подає заяву, із зазначенням її імені (прізвища, імені та по батькові), місця проживання чи перебування, поштового індексу, відомих номерів засобів зв'язку та адреси електронної пошти, а також ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) дитини або недієздатної особи, в інтересах якої подається заява, місце її проживання чи перебування, поштовий індекс, відомі номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти, якщо такі відомі; 3) обставини, що свідчать про

необхідність видачі судом обмежувального припису, та докази, що їх підтверджують (за наявності).

Справа про видачу обмежувального припису розглядається судом за участю заявника та заінтересованих осіб не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду. У разі якщо участь заявника становить загрозу подальшої дискримінації чи насильства для нього, справа може розглядатися без його участі. Неявка належним чином повідомлених заінтересованих осіб не перешкоджає розгляду справи про видачу обмежувального припису. Рішення суду про видачу обмежувального припису підлягає негайному виконанню, а його оскарження не зупиняє його виконання.

Копії повного рішення суду вручаються учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, негайно після проголошення такого рішення. Учасникам справи, які не були присутні у судовому засіданні, копія рішення суду надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення негайно, але не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення.

Обмежувальний припис, виданий судом стосовно особи, яка на момент винесення рішення суду не досягла вісімнадцятирічного віку, не може обмежувати право проживання (перебування) цієї особи у місці свого постійного проживання (перебування).

Судові витрати, пов'язані з розглядом справи про видачу обмежувального припису, не сплачуються учасниками справи та відносяться на рахунок держави.

116. Право на апеляційне оскарження судових рішень та порядок його реалізації

Перегляд судових рішень в апеляційному порядку здійснюється в межах самостійного провадження цивільного судочинства – апеляційного й передбачає перегляд рішень судів першої інстанції, які не набрали законної сили, на предмет відповідності їх вимогам законності та обґрунтованості.

Під правом апеляційного оскарження слід розуміти передбачену цивільним процесуальним законодавством можливість для певних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин оскаржити в апеляційному порядку судові рішення або ухвалу повністю або частково в передбаченій для цього строк.

Суб'єктами права на апеляційне оскарження є учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи інтереси та (або) обов'язки. Нагадаємо, що учасниками справи в позовному провадженні є, відповідно до ст. 42 ЦПК України, сторони та треті особи. При розгляді вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник. У справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи. При розгляді цивільних справ судом можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Правове положення останніх регламентується статтями 56 та 57 ЦПК України. Органи та інші особи, які відповідно до ст. 56 ЦПК України звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, в тому числі і право апеляційного оскарження судового рішення. Виняток складає право укласти мирову угоду. Прокурор або Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наділені ч. 5 ст. 57 ЦПК України правом ініціювати перегляд судових рішень по справам, розглянутих без їх участі. З цією метою зазначені суб'єкти мають право ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та отримувати з них копії. Право на апеляційне оскарження судового рішення вправі реалізувати і

представник за умови відсутності юридично-закріпленої заборони на реалізацію права на апеляційне оскарження судового рішення.

Об'єктом перегляду в апеляційному порядку виступають рішення суду першої інстанції, які не набрали законної сили, а також ухвали суду першої інстанції. Перелік ухвал, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду, визначені ч. 1 ст. 353 ЦПК України. Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду.

Водночас об'єктом перегляду в апеляційному порядку можуть виступати і рішення апеляційного суду за умови розгляду ним справ в якості суду першої інстанції (частини 2 та 3 ст. 23 ЦПК України). У такому випадку в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалених ними як судами першої інстанції, переглядає Верховний Суд.

Окремим чином цивільне процесуальне законодавство встановлює процедуру оскарження судових рішень по справам про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 351 ЦПК України судом апеляційної інстанції по вказаній категорії справ є Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду. Виключення складають справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, у яких відповідачем є суддя чи працівник апарату Вищого антикорупційного суду. В таких випадках провадження у першій інстанції здійснює місцевий суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться Вищий антикорупційний суд, а ухвалені судові рішення оскаржуються в апеляційному порядку до суду апеляційної інстанції, у межах апеляційного округу якого (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду) знаходиться місцевий суд, який ухвалив судові рішення, що оскаржується.

Умовою оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції є подання апеляційної скарги, в порядку та строки, визначені законом. Апеляційна скарга *на рішення суду подається протягом тридцяти днів* з дня його проголошення. Апеляційна скарга *на ухвалу суду першої інстанції подається протягом п'ятнадцяти днів* з дня її проголошення.

Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

Учасник справи, якому повне рішення або ухвала суду не були вручені у день його (її) проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження: 1) на рішення суду – якщо апеляційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного рішення суду; 2) на ухвали суду – якщо апеляційна скарга подана протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення йому відповідної ухвали суду.

Строк на апеляційне оскарження може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин. Водночас відповідно до ч. 2 ст. 358 ЦПК України, незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження, суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Апеляційна скарга разом із доданими документами подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції. Вимоги до форми і змісту апеляційної скарги визначені у ст. 356 ЦПК України. Зокрема, в апеляційній скарзі має бути обов'язково зазначено в чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин.

117. Відкриття апеляційного провадження. Відмова у відкритті апеляційного провадження

Провадження в суді апеляційної інстанції відбувається у декілька стадій: 1) відкриття апеляційного провадження; 2) підготовка розгляду справи судом апеляційної інстанції; 3) розгляд справи у суді апеляційної інстанції та прийняття постанови. Відкриття апеляційного провадження знаменує початок руху цивільних процесуальних правовідносин у суді апеляційної інстанції. Як правило, наслідками відкриття провадження у справі є підготовка розгляду справи судом апеляційної інстанції та розгляд справи у вказаному суді.

Питання про відкриття апеляційного провадження у справі вирішується не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або заяви про усунення недоліків у випадку залишення апеляційної скарги без руху або повернення апеляційної скарги. Умови вчинення таких процесуальних дій передбачаються ст. 357 ЦПК України.

В ухвалі про відкриття апеляційного провадження зазначається строк для подання учасниками справи відзиву на апеляційну скаргу та вирішується питання про витребування матеріалів справи. Якщо разом з апеляційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття апеляційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань, якщо інше не передбачено законодавством. У випадку поновлення строку на апеляційне оскарження при подачі апеляційної скарги з пропуском строку на апеляційне оскарження, суд зупиняє дію оскаржуваного рішення в ухвалі про відкриття апеляційного провадження.

Разом з ухвалою про відкриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції надсилає копії апеляційної скарги та доданих до неї матеріалів учасникам справи. Учасники справи мають право подати до суду апеляційної інстанції відзив на апеляційну скаргу в письмовій формі протягом строку, встановленого судом апеляційної інстанції в ухвалі про відкриття апеляційного провадження. Відзив на апеляційну скаргу має містити: 1) найменування суду апеляційної інстанції; 2) ім'я (найменування), поштову адресу особи, яка подає відзив на апеляційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, за наявності; 3) обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог апеляційної скарги; 4) у разі необхідності – клопотання особи, яка подає відзив на апеляційну скаргу; 5) перелік матеріалів, що додаються. Відсутність вказаного відзиву не перешкоджає перегляду рішення суду першої інстанції. До відзиву додаються докази надсилання (надання) копій відзиву та доданих до нього документів іншим учасникам справи.

Суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у випадку відсутності позитивних правових підстав для початку руху цивільних процесуальних правовідносин в апеляційному суді. Ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження постановляється у справі, якщо: 1) апеляційну скаргу

подано на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню; 2) є ухвала про закриття провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої апеляційної скарги цієї самої особи на це саме судові рішення; 3) є постанова про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення; 4) скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на апеляційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження визнані судом неповажними.

Незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Питання про відмову у відкритті апеляційного провадження вирішується не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків. Копія ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження надсилається учасникам справи в порядку, визначеному ст. 272 ЦПК України. Скаржнику надсилається копія ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження разом з апеляційною скаргою та доданими до скарги матеріалами. Копія апеляційної скарги залишається в суді апеляційної інстанції.

118. Залишення апеляційної скарги без руху, повернення апеляційної скарги

До апеляційної скарги, яка оформлена з порушенням вимог форми і змісту апеляційної скарги, застосовуються положення ст. 185 ЦПК України стосовно залишення позовної заяви без руху, повернення заяви. Апеляційна скарга залишається без руху також у випадку, якщо вона подана після закінчення строків на апеляційне оскарження, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду апеляційної інстанції з заявою про поновлення строку або вказати інші підстави для поновлення строку. Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження будуть визнані неповажними, суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження у порядку.

Апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції також, якщо: 1) апеляційна скарга подана особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписана, або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено; 2) до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження особа, яка подала скаргу, подала заяву про її відкликання; 3) скаргу подано в інший спосіб, ніж до суду апеляційної інстанції; 4) скаргу подано на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду.

Питання про залишення апеляційної скарги без руху суддя-доповідач вирішує протягом п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги. Питання про повернення

апеляційної скарги суд апеляційної інстанції вирішує протягом п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків. Про повернення апеляційної скарги постановляється ухвала, яка може бути оскаржена в касаційному порядку. Копія ухвали про повернення апеляційної скарги надсилається учасникам справи. Скаржнику надсилається копія ухвали про повернення апеляційної скарги разом з апеляційною скаргою та доданими до скарги матеріалами. Копія апеляційної скарги залишається в суді апеляційної інстанції.

119. Підготовка розгляду справи судом апеляційної інстанції

Суддя-доповідач у порядку підготовки справи до апеляційного розгляду: 1) з'ясовує питання про склад учасників судового процесу; 2) визначає характер спірних правовідносин і закон, який їх регулює; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються учасниками справи; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших учасників справи вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням учасників справи вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.

Підготовчі дії, визначені пунктами 5, 6 у попередньому абзаці, вчиняються з дотриманням прав всіх учасників справи висловити свої міркування або заперечення щодо їх вчинення, якщо інше не передбачено нормами ЦПК України (ч. 2 ст. 365 ЦПК України). Якщо під час вивчення матеріалів справи суд виявить нерозглянуті зауваження на правильність і повноту фіксування судового процесу технічними засобами, нерозглянуті письмові зауваження щодо повноти чи неправильності протоколу судового засідання, невирішене питання про ухвалення додаткового рішення, суд постановляє ухвалу із зазначенням строку, протягом якого суд першої інстанції має усунути недоліки.

До початку розгляду справи в суді апеляційної інстанції учасники справи та особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право подати заяву про приєднання до апеляційної скарги. Разом з тим, з дотриманням певних умов апеляційна скарга може бути доповнена, змінена або відкликана. Особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї, а інша сторона має право визнати апеляційну скаргу обґрунтованою в повному обсязі чи в певній частині до закінчення апеляційного провадження. За відмови від апеляційної скарги суд, за відсутності заперечень інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги, постановляє ухвалу про закриття апеляційного провадження.

Стаття 362 ЦПК України передбачає наявність випадків закриття апеляційного провадження, якщо: 1) після відкриття апеляційного провадження особа, яка подала апеляційну скаргу, заявила клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги; 2) після відкриття апеляційного провадження виявилось, що апеляційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати; 3) після відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що

судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося. Про закриття апеляційного провадження суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в касаційному порядку.

120. Апеляційний розгляд. Межі розгляду справи судом апеляційної інстанції. Постанова суду апеляційної інстанції

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом шістдесяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції – протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження. У виняткових випадках, перелік яких цивільне процесуальне законодавство не містить, за наявності клопотання сторони з урахуванням особливостей розгляду справи суд апеляційної інстанції може продовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляє відповідну ухвалу.

Перегляд в апеляційному порядку рішень судів першої інстанції здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів. Перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанції здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

Під час розгляду справи в апеляційному порядку апеляційний суд переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції *в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції*. Це означає, що в суді апеляційної інстанції не приймаються і не розглядаються позовні вимоги та підстави позову, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Водночас суд апеляційної інстанції не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права. Якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишилася очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, суд апеляційної інстанції переглядає справу в повному обсязі.

Суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках за умови, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

Порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції передбачений у ст. 368 ЦПК України. Суддя-доповідач доповідає зміст рішення (ухвали), яке оскаржено, доводи апеляційної скарги, межі, в яких повинні здійснюватися перевірка рішення (ухвали), встановлюватися обставини і досліджуватися докази.

Після доповіді судді-доповідача пояснення дає особа, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони, – першим дає пояснення позивач. Далі дають пояснення інші учасники справи.

Після закінчення з'ясування обставин і перевірки їх доказами, апеляційний суд надає учасникам справи можливість виступити у судових дебатах в такій самій послідовності, в якій вони давали пояснення. При цьому на початку судового засідання суд може оголосити про час, який відводиться для судових дебатів. Кожній особі, яка бере участь у розгляді справи в апеляційному суді, надається

однаковий проміжок часу для виступу. Після закінчення дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення постанови.

Стаття 369 ЦПК України містить правову регламентацію особливостей розгляду в апеляційному порядку окремих категорій справ. Так, апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. Апеляційні скарги на ухвали суду, зазначені в *пунктах 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37–40* ч. 1 ст. 353 ЦПК України, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. Однак з урахуванням конкретних обставин справи суд апеляційної інстанції може розглянути вищевказані апеляційні скарги у судовому засіданні з повідомленням (викликом) учасників справи.

Разом з тим, цивільне процесуальне законодавство містить регулювання особливостей порядку розгляду апеляційної скарги, що надійшла до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду справи. Нижчеказана процедура є виключенням із загального правила, відповідно до якого суд, що ухвалив рішення, не в змозі його скасувати. Згідно зі ст. 370 ЦПК України, за умови надходження апеляційної скарги до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду справи, і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час апеляційного розгляду справи, суд розглядає відповідну скаргу за правилами апеляційного провадження у порядку цивільного судочинства. Суд апеляційної інстанції розглядає вказану вище скаргу, в межах доводів, які не розглядалися під час апеляційного розгляду справи за апеляційною скаргою іншої особи. У випадку відкриття апеляційного провадження за такою скаргою суд апеляційної інстанції може зупинити дію раніше прийнятого ним судового рішення та рішення суду першої інстанції, що оскаржується. Приймаючи постанову за результатами перегляду власного рішення, апеляційний суд за наявності підстав може скасувати раніше прийняту власну постанову.

Суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги приймає постанову за правилами ст. 35 і гл. 9 розд. III ЦПК України з особливостями, зазначеними у ст. 382 вказаного нормативного акту відносно змісту постанови суду апеляційної інстанції. Проте процедурні питання, пов'язані з рухом справи, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а також в інших випадках, передбачених цивільним процесуальним законодавством, вирішуються судом апеляційної інстанції шляхом постановлення ухвал в порядку постановлення ухвал суду першої інстанції. Постанова або ухвала суду апеляційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується, як правило, всім складом суду, який розглядав справу.

Постанова суду апеляційної інстанції складається з такого:

- 1) вступної частини із зазначенням: а) дати і місця її прийняття, номера справи; б) найменування суду апеляційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; в) імен (найменувань) сторін і особи, яка подала скаргу; г) найменування суду першої інстанції, рішення якого оскаржується, дати ухвалення рішення, прізвища судді (суддів); часу і місця його ухвалення, дати складання повного тексту рішення;
- 2) описової частини із зазначенням: а) короткого змісту позовних вимог і рішення суду першої інстанції; б) короткого змісту вимог апеляційної скарги; в)

узагальнених доводів особи, яка подала апеляційну скаргу; г) узагальнених доводів та заперечень інших учасників справи;

3) мотивувальної частини із зазначенням: а) встановлених судом першої інстанції та неоспорених обставин, а також обставин, встановлених судом апеляційної інстанції, і визначених відповідно до них правовідносин; б) доводів, за якими суд апеляційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої інстанції; в) мотивів прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі та відзиві на апеляційну скаргу; г) чи були і ким порушені, невизнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду; г') висновків за результатами розгляду апеляційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд апеляційної інстанції;

4) резолютивної частини із зазначенням: а) висновку суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги; б) нового розподілу судових витрат, понесених у зв'язку з розглядом справи у суді першої інстанції, – у випадку скасування або зміни судового рішення; в) розподілу судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді апеляційної інстанції; г) строку і порядку набрання постановою законної сили та її оскарження.

Постанову суду апеляційної інстанції може бути оскаржено у касаційному порядку з урахуванням кола об'єктів касаційного оскарження. Вказаний процесуальний документ набирає законної сили з дня її прийняття. Постанови апеляційного суду вручаються (видаються або надсилаються) в порядку, встановленому ст. 272 ЦПК України. Копії судових рішень суду апеляційної інстанції повторно видаються судом, який розглядав таку справу як суд першої інстанції. Після закінчення апеляційного провадження справа у п'ятиденний строк направляється до суду першої інстанції, який її розглянув.

121. Повноваження суду апеляційної інстанції. Підстави для скасування судового рішення в апеляційному порядку

Предметом діяльності суду апеляційної інстанції є перевірка судових рішень судів першої інстанції з точки зору їх відповідності вимогам законності та обґрунтованості. Результатом діяльності суду апеляційної інстанції та оцінки його ефективності є надання належного висновку щодо законності (обґрунтованості) рішення суду першої інстанції, яке оскаржується. Водночас результатом такого висновку є застосування апеляційним судом наданих йому законом повноважень.

Повноваження суду апеляційної інстанції визначені у ст. 374 ЦПК України та диференційовані залежно від об'єкту перегляду. За результатами розгляду апеляційної скарги на рішення суду апеляційної інстанції має право: 1) залишити судові рішення без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення; 3) визнати нечинним судові рішення суду першої інстанції повністю або частково у передбачених цим Кодексом випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині; 4) скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково; 5) скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю.

Разом з тим при перегляді ухвал суду першої інстанції, котрі є самостійними об'єктами апеляційного оскарження, суд апеляційної інстанції вправі залишити

ухвалу без змін, а апеляційну скаргу – без задоволення; скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції; скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю.

При скасуванні власної постанови повністю або частково суд апеляційної інстанції може прийняти одне з рішень, що ухвалюється при перегляді судових рішень.

Скасування судового рішення й ухвалення судом апеляційної інстанції нового рішення відбувається за умови порушення вимог законності й обґрунтованості судового рішення. Скасування судового рішення за чинним цивільним процесуальним законодавством тягне настанні різних процесуально-правових наслідків. Залежно від характеру допущених порушень, суд апеляційної інстанції уповноважений, при скасуванні судового рішення, змінити правозастосовний акт суду першої інстанції, ухвалити нове рішення замість скасованого; закрити провадження у справі або залишити позову без розгляду; скасувати судові рішення і направлення справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю.

Стаття 376 ЦПК України в якості підстав для скасування судового рішення повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни судового рішення встановлює: 1) неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи; 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими; 3) невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи; 4) порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права.

Неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення закону, або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню. Порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи.

Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо: 1) справу розглянуто неповноважним складом суду; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими; 3) справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду (у разі якщо таке повідомлення є обов'язковим), якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою; 4) суд прийняв судові рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі; 5) судові рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у рішенні; 6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу; 7) суд розглянув в порядку спрощеного позовного провадження справу, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження.

Зміна судового рішення може полягати в доповненні або зміні його мотивувальної та (або) резолютивної частин.

Судове рішення першої інстанції, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню в апеляційному порядку повністю або частково з закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтями 255 та 257 ЦПК України, котрі містять правову регламентацію вчинення зазначених процесуальних дій в суді першої інстанції.

Якщо судом першої інстанції ухвалено законне і обґрунтоване рішення, то смерть фізичної особи – сторони у спорі чи припинення юридичної особи – сторони у спорі, що не допускає правонаступництва, після ухвалення такого рішення не може бути підставою для застосування визначених у статтях 255 та 257 ЦПК України підстав. Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19–22 ЦПК України, є обов'язковою підставою для скасування рішення суду першої інстанції незалежно від доводів апеляційної скарги.

Судове рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню з направленням справи на розгляд за встановленою законом підсудністю, якщо рішення прийнято судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності). В той же час справа не підлягає направленню на новий розгляд у зв'язку з порушеннями правил територіальної юрисдикції (підсудності), якщо учасник справи, який подав апеляційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи.

122. Загальна характеристика касаційного провадження. Підстави для касаційного оскарження судових рішень

Цивільне процесуальне законодавство України передбачає можливість касаційного оскарження судових рішень після їх перегляду у апеляційному порядку.

Сутністю касаційного оскарження є перегляд судових рішень, які набрали законної сили на предмет їх відповідності вимогам закону. Таким чином, на відміну від апеляційного провадження, де предметом перевірки стає відповідність рішення суду вимогам як законності, так і обґрунтованості, предмет перевірки судом касаційної інстанції є звуженим і охоплює лише питання права відповідно до дотримання вимоги законності рішення суду першої інстанції або постанови апеляційного суду. Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. До особливостей касаційного провадження варто віднести підставу оскарження рішення в касаційному порядку. Нею є порушення вимог законності акту правосуддя. На відміну від апеляційного провадження, предметом перегляду судових рішень, що набрали законної сили, не є порушення вимог обґрунтованості рішення суду, що переглядається.

Перегляд судових рішень у порядку касації як одна із самостійних стадій цивільного процесу має за мету усунення помилок, що містяться у судових рішеннях, ухвалах та постановках, які набрали законної сили. Крім того, метою діяльності суду касаційної інстанції є забезпечення єдності судової практики у точній відповідності із вимогами законності.

Судом касаційної інстанції у цивільному процесі є Верховний Суд, зокрема Касаційний цивільний суд, який входить до складу Верховного Суду. Також у визначених цивільним процесуальним законодавством випадках, функції суду касаційної інстанції здійснюють палати Верховного Суду з метою забезпечення однакового застосування судами норм права.

123. Право на касаційне оскарження та порядок його реалізації

Суб'єктами права на касаційне оскарження закон визначає як учасників справи, так і осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Особа, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, має право подати касаційну скаргу на судові рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за її апеляційною скаргою. Після відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, зазначена особа користується процесуальними правами і несе процесуальні обов'язки учасника справи.

До *об'єктів* касаційного перегляду стаття 389 ЦПК України відносить, перш за все рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи та постанови суду апеляційної інстанції. Виключення складають: 1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах, крім випадків, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

Разом з тим, до об'єктів касаційного перегляду відносяться: ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 3, 6–8, 15, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32 ч. 1 ст. 353 ЦПК України після їх перегляду в апеляційному порядку; ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закритті апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження, щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, щодо зустрічного забезпечення, про відмову ухвалити додаткове рішення, про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали.

Реалізація права на касаційне оскарження здійснюється шляхом подачі касаційної скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції, котрим є Верховний Суд.

Строк подання касаційної скарги відповідно до ст. 390 ЦПК України становить тридцять днів з дня проголошення рішенням суду, що оскаржується. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення, або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Учасник справи, якому повне судові рішення не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення. Строк на касаційне оскарження може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин, перелік яких цивільне процесуальне законодавство не містить. Однак ч. 3 ст. 394 ЦПК України встановлює правило, що незалежно від поважності причин пропуску строку на касаційне оскарження суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання касаційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не

залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску строку на касаційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили.

Касаційна скарга повинна відповідати встановленим законом вимогам, які визначені у ст. 392 ЦПК України. Касаційна скарга, з поміж усіх вимог, обов'язково має містити пояснення особи, яка подає касаційну скаргу, в чому полягає неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. До касаційної скарги додаються копії скарги та доданих до неї матеріалів відповідно до кількості учасників справи; докази, що підтверджують дату отримання копії оскаржуваного рішення суду апеляційної інстанції, – за наявності; 3) документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документи, що підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону. Якщо касаційна скарга подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, у ній зазначаються підстави звільнення від сплати судового збору. До касаційної скарги, поданої представником, повинна бути додана довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника.

Касаційна скарга на рішення, передбачені пунктом 1 частини першої статті 389 ЦПК України, має бути розглянута протягом шістдесяти днів, а на ухвали, передбачені пунктами 2 і 3 ч. 1 ст. 389 ЦПК України, – протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі.

124. Порядок розгляду справи судом касаційної інстанції. Постанова суду касаційної інстанції

Касаційне провадження охоплює декілька стадій: 1) відкриття касаційного провадження; 2) підготовка справи до розгляду у суді касаційної інстанції; 3) попередній розгляд; 4) розгляд справи судом касаційної інстанції.

Слід відзначити, що провадження у касаційній інстанції може закінчитись вже на першій стадії, постановленням ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження, якщо суддя-доповідач, при ознайомленні з касаційною скаргою дійде висновку про наявність обставин, визначених статтею 394 ЦПК України. Випадки відмови у відкритті касаційного провадження є доволі різноманітними. На стадії відкриття касаційного провадження суддя-доповідач та суд касаційної інстанції наділені повноваженнями постановити ухвалу про залишення касаційної скарги без руху та про повернення касаційної скарги відповідно.

У випадку, коли суддя-доповідач або колегія суддів дійдуть висновку про необхідність відкриття касаційного провадження, постановляється про це відповідна ухвала не пізніше ніж через десять днів з дня надходження касаційної скарги або з дня закінчення строку на усунення недоліків та протягом 10 днів, в порядку ст. 399 ЦПК України суддя-доповідач готує доповідь, у якій викладає обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції.

Наступною стадією розгляду касаційної скарги є попередній розгляд. Попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-доповідачем колегією у складі трьох суддів у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи. При перегляді судового рішення об'єднаною палатою, Великою Палатою попередній розгляд справи не проводиться.

Формою проведення попереднього розгляду справи є попереднє судове засідання, на якому суддя-доповідач доповідає колегії суддів про проведення підготовчої дії

та обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції. За результатами попереднього судового засідання суд касаційної інстанції вправі залишити касаційну скаргу без задоволення, а рішення без змін за умови відсутності підстав для скасування судового рішення. На етапі попереднього розгляду справи суд касаційної інстанції вправі використати повноваження на скасування судового рішення за наявності підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення.

За відсутності підстав, визначених у попередньому абзаці, суд касаційної інстанції призначає справу до судового розгляду. Справа призначається до судового розгляду, якщо хоча б один суддя із складу суду дійшов такого висновку. Про призначення справи до судового розгляду постановляється ухвала, яка підписується всім складом суду.

Порядок розгляду справи у суді касаційної інстанції встановлений ст. 402 ЦПК України. У касаційному порядку справа розглядається за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи з урахуванням встановленим ст. 400 ЦПК України вимог щодо меж розгляду справи судом касаційної інстанції. У разі необхідності, що є оціночним поняттям, учасники справи можуть бути викликані для надання пояснень у справі.

Розгляд справи в суді касаційної інстанції починається з відкриття першого судового засідання або через п'ятнадцять днів з дня відкриття касаційного провадження, якщо справа розглядається без повідомлення учасників справи. Головуючий відкриває судове засідання і оголошує, яка справа, за чиєю скаргою та на судове рішення якого суду розглядається. Суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст оскаржуваного судового рішення та доводи касаційної скарги і відзиву на касаційну скаргу.

Сторони та інші учасники справи дають свої пояснення. Першою дає пояснення сторона, яка подала касаційну скаргу. Якщо рішення оскаржили обидві сторони, першим дає пояснення позивач. Суд може обмежити тривалість пояснень, встановивши для всіх учасників справи рівний проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання. У своїх поясненнях сторони та інші учасники справи можуть наводити тільки ті доводи, які стосуються підстав касаційного розгляду справи.

Вислухавши пояснення учасників справи, суд виходить до нарадчої кімнати, де за наслідками розгляду касаційної скарги приймає постанову. Цей процесуальний документ оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав справу.

Здійснення касаційною інстанцією того чи іншого наданого законом повноваження стосовно розглядуваного судового акта залежить від наявності чи відсутності при розгляді справи судами першої та /або/ апеляційної інстанції певних помилок (порушень), які законодавство вважає підставами до скасування чи зміни рішення. Повноваження касаційної інстанції є ширшими, ніж повноваження апеляційної інстанції, оскільки в порядку касації можуть бути скасовані не тільки судові акти місцевого суду, а й рішення (постанови) суду апеляційної інстанції.

За результатами застосування наданих цивільним процесуальним законодавством повноважень суд касаційної інстанції ухвалює постанову, яка набирає законної сили з моменту її прийняття. З моменту прийняття постанови судом касаційної інстанції скасовані або визнані нечинними рішення, постанови та ухвали суду першої або апеляційної інстанції втрачають законну силу та подальшому

виконанню не підлягають. Постанова суду касаційної інстанції є остаточною і оскарженню не підлягає.

Вказівки, що містяться в постанові суду касаційної інстанції, є обов'язковими для суду першої та апеляційної інстанцій під час нового розгляду справи. При цьому постанова суду касаційної інстанції не може містити вказівок для суду першої або апеляційної інстанції про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яка норма матеріального права повинна бути застосована і яке рішення має бути прийнято за результатами нового розгляду справи. Постанова суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту її прийняття. З моменту її прийняття судом касаційної інстанції скасовані або визнані нечинними рішення, постанови та ухвали суду першої або апеляційної інстанції втрачають законну силу та подальшому виконанню не підлягають. Постанова суду касаційної інстанції є остаточною і оскарженню не підлягає.

Стаття 416 ЦПК України містить вимоги до форми та змісту постанови суду касаційної інстанції. Зазначений акт правосуддя складається з:

- 1) вступної частини із зазначенням: а) дати і місця її прийняття; б) найменування суду касаційної інстанції, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання; в) найменування (ім'я) учасників справи і найменування (ім'я) особи, яка подала касаційну скаргу; г) найменування суду першої та (або) апеляційної інстанції, судове рішення якого оскаржується, номера справи, дати ухвалення судового рішення, прізвища та ініціалів судді (суддів);
- 2) описової частини із зазначенням: а) короткого змісту позовних вимог і рішень судів першої та апеляційної інстанцій; б) короткого змісту вимог касаційної скарги; в) узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу; г) узагальненого викладу позиції інших учасників справи;
- 3) мотивувальної частини із зазначенням: а) мотивів прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного в касаційній скарзі та відзиві на касаційну скаргу; б) доводів, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та (або) апеляційної інстанції; в) висновків за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд; г) дій, що їх повинні виконати суд першої та (або) апеляційної інстанції у разі скасування судового рішення і передачі справи на новий розгляд;
- 4) резолютивної частини із зазначенням: а) висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги і позовних вимог; б) нового розподілу судових витрат, понесених у зв'язку із розглядом справи у суді першої інстанції та апеляційної інстанції, – у разі скасування рішення та ухвалення нового рішення або зміни рішення; в) розподілу судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді касаційної інстанції; г) повороту виконання у разі скасування рішень судів за наявності відповідної заяви та підстав.

У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, об'єднана палата, що передала справу на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати.

125. Підстави та порядок передачі справи на розгляд палат Верховного Суду

Розгляд Верховним Судом цивільних справ як судом касаційної інстанції передбачає низку специфічних процедур, спрямованих на забезпечення однакового застосування норм матеріального та процесуального права судами.

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

У цивільному судочинстві вищевказаний процесуальний порядок передбачений у статтях 403 та 404 ЦПК України. Так, відповідно до ст. 403 ЦПК України суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає справу на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї ж палати або у складі такої палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає справу на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи об'єднаної палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики.

Окрім вищенаведеного, справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду, коли учасник справи оскаржує судове рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції. Водночас справа не передається до Великої Палати з окресленої підстави, якщо:

- 1) учасник справи, який оскаржує судове рішення, брав участь у розгляді справи в судах першої чи апеляційної інстанції і не заявляв про порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції;
- 2) учасник справи, який оскаржує судове рішення, не обґрунтував порушення судом правил предметної чи суб'єктної юрисдикції наявністю судових рішень Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах;
- 3) Велика Палата Верховного Суду вже викладала у своїй постанові висновок щодо питання предметної чи суб'єктної юрисдикції спору у подібних правовідносинах.

Таким чином, забезпечення однакового застосування правових норм досягається через розгляд справи в складі палати, об'єднаної палати або Великої палати Верховного Суду.

Підставою для передачі справи на такий розгляд закон визначає необхідність при касаційному перегляді справи відступити від висновку (правової позиції) щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, який був раніше сформульований у рішенні Верховного Суду.

Склад компетентного суду, якому належить завдання забезпечити однаковість у застосуванні права, залежить від того, яким суб'єктом (судом) було сформульовано висновок про застосування норми права, від якого планується відступити.

Так, палата Верховного Суду розглядає справу в касаційному порядку, якщо потенційний розбіжність в правозастосуванні стосується укладення, сформульованого раніше іншою колегією суддів – представників цієї ж палати або самої палатою.

Об'єднана палата приймає до провадження справу, в разі якщо існує необхідність відступити від висновку, сформульованого раніше колегією суддів – представників іншої палати, іншою палатою або ж об'єднаною палатою.

Якщо ж планується відступити від правової позиції колегії суддів, палати або об'єднаної палати іншого касаційного суду або Великої палати – така справа підлягає передачі на розгляд Великої палати.

Порядок передачі справи на розгляд палат Верховного Суду визначений ст. 404 ЦПК України, згідно якої, питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду вирішується судом за власною ініціативою (більшістю від складу суду, що розглядає справу) або за клопотанням учасника справи.

Про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду суд постановляє ухвалу із викладенням мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах. Водночас така передача може бути здійснена лише о прийняття постанови судом касаційної інстанції.

Якщо Велика Палата Верховного Суду дійде висновку про відсутність підстав для передачі справи на її розгляд, а також якщо дійде висновку про недоцільність розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду, зокрема через відсутність виключної правової проблеми, наявність висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати Верховного Суду, або якщо Великою Палатою Верховного Суду вже висловлена правова позиція щодо юрисдикції спору у подібних правовідносинах, справа повертається (передається) відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для розгляду, про що постановляється ухвала. Справа, повернута на розгляд колегії (палати, об'єднаної палати), не може бути передана повторно на розгляд Великої Палати.

Після передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати визначений у ній суддя-доповідач у разі необхідності звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом.

126. Повноваження суду касаційної інстанції

Реалізуючи свої повноваження, суд касаційної інстанції здійснює перевірку судових рішень щодо дотримання вимог законності при розгляді справи в суді першої чи

апеляційної інстанції. При цьому тип повноваження, яке належить застосувати суду касаційної інстанції залежить від характеру виявлених ним порушень вимоги закону при касаційному перегляді, а також від об'єкту касаційного перегляду.

Відповідно до ст. 409 ЦПК України *за наслідками розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції має право:*

- 1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення;
- 2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду;
- 3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд;
- 4) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій у відповідній частині і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині;
- 5) у передбачених ЦПК України випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині.

Водночас, *якщо об'єктом перегляду судом касаційної інстанції є виключно постанова апеляційного суду, суд касаційної інстанції може застосувати повноваження, спрямоване на скасування постанови суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишення в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині, скасованого помилково.*

При *перегляді судом касаційної інстанції власної постанови* за умови розгляду касаційної скарги, що надійшла до касаційного суду після закінчення касаційного розгляду справи, вказаний судовий орган вправі скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з зазначених вище рішень.

Звертає на себе увага правова регламентація підстав для залишення касаційної скарги без задоволення, а судових рішень – без змін. Разом з тим, що вказане повноваження застосовується при ухваленні рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права, ч. 2 ст. 410 ЦПК України містить заборону заборони скасування правильного по суті законного рішення з одних лише формальних міркувань. У зв'язку із цим слід відмітити відсутність законодавчого визначення змісту правильного по суті рішення та формальних міркувань, з якими законодавство пов'язує відсутність підстав для скасування рішення суду в касаційному порядку.

127. Підстави для скасування судових рішень в касаційному порядку

Загальною підставою для скасування рішення в касаційному порядку є встановлення судом касаційної інстанції при розгляді скарги неправильного застосування судом норм матеріального права та (або) порушення норм процесуального права при розгляді справи у попередніх інстанціях. При цьому слід мати на увазі, що далеко не всі порушення норм процесуального права можуть служити підставою для скасування судового рішення (рішень), а лише ті, що призвели до ухвалення незаконного рішення суду. *Водночас скасування судового рішення судом касаційної інстанції може мати декілька наслідків, які залежать, безпосередньо, від характеру виявлених порушень.*

Так, *судове рішення підлягає повному чи частковому скасуванню в касаційному порядку із передачею справи повністю або частково на новий розгляд або для*

продовження розгляду, якщо: 1) справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави про відвід обґрунтованими; 3) судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, що зазначені в судовому рішенні; 4) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглянула справу; 5) справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою; 6) судові рішення ухвалено судом з порушенням правил інстанційної або територіальної юрисдикції (при цьому судові рішення, ухвалені судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності), не підлягає скасуванню, якщо учасник справи, який подав касаційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи); 7) суд розглянув в порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження; 8) суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі.

Підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, якщо: 1) суд не дослідив зібрані у справі докази; або 2) суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів, або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; або 3) суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів.

Підставою для скасування судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної **ухвали** суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі. Справа направляється на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, якщо порушення норм процесуального права допущені тільки цим судом. У всіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції.

Висновки суду касаційної інстанції, в зв'язку з якими скасовано судові рішення, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції під час нового розгляду справи.

Підставами для *скасування судових рішень повністю або частково і ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення* є неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. При цьому порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до ухвалення незаконного рішення. Неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення закону або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню. Зміна судового рішення може полягати в доповненні або зміні його мотивувальної та (або) резолютивної частини.

Суд касаційної інстанції *скасовує постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишає в силі судові рішення суду першої інстанції* у відповідній частині, якщо встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судові рішення, яке відповідає закону.

Судове рішення, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню в касаційному порядку повністю або частково з закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтями 255 та 257 ЦПК України, які передбачають правила вчинення вказаних процесуальних дій при розгляді цивільної справи в суді першої інстанції. При цьому якщо суд першої або апеляційної інстанції ухвалив законне і обґрунтоване рішення, смерть фізичної особи чи припинення юридичної особи – сторони в спірних правовідносинах, що не допускають правонаступництва, відбулось після ухвалення рішення, – ця обставина не може бути підставою для застосування даного повноваження.

Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19–22 ЦПК України, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів касаційної скарги.

128. Загальна характеристика перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами

Передбачений гл. 3 розд. V ЦПК перегляд судових рішень, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами є самостійною стадією цивільного процесу, в якому судом перевіряється наявність чи відсутність правових підстав для цього – юридичних фактів, які існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, хоча їх подання до суду могло потягти ухвалення іншого за змістом судового рішення.

Частина 1 ст. 423 ЦПК визначає коло судових рішень, які можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами, зокрема, такому перегляду підлягають рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили. Крім того, відповідно до ч. 8 ст. 161 ЦПК у разі видачі судового наказу відповідно до пунктів 4 і 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК, судовий наказ також може бути переглянуто за нововиявленими обставинами.

Водночас перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами вищезазначених судових рішень може виникнути лише при наявності зазначених у ч. 2 ст. 423 ЦПК нововиявлених обставин. Йдеться про:

- істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;
- встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі;
- скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду.

Не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами:

- переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи;
- докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом.

Заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано:

- з підстави, визначеної пунктом 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про

існування обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення;

– з підстави, визначеної п. 2 ч. 2 ст. 423 ЦПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок (ухвала) у кримінальному провадженні набрав законної сили;

– з підстави, визначеної п. 3 ч. 2 ст. 423 ЦПК, – учасниками справи протягом тридцяти днів з дня набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовано судові рішення, що стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подана:

1) з підстави, визначеної п. 1 ч. 2 ст. 423 ЦПК, – не пізніше трьох років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили;

2) з підстав, визначених пунктами 2–3 ч. 2 ст. 423 ЦПК, – не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили.

Заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції за нововиявленими обставинами подається до суду, який ухвалив судові рішення. Заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій, якими змінено або скасовано судові рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судові рішення.

Заяви про перегляд судових рішень суду за нововиявленими обставинами за формою і змістом повинні відповідати вимогам ЦПК щодо оформлення заяв до суду першої інстанції.

У заяві зазначаються:

– найменування суду, якому адресується заява;

– ім'я (найменування) особи, яка подає заяву, місце її проживання чи місцезнаходження;

– інші учасники справи;

– дата ухвалення і зміст судового рішення, про перегляд якого подано заяву;

– нововиявлені обставини, якими обґрунтовується вимога про перегляд судового рішення, дата їх відкриття або встановлення;

– посилання на докази, що підтверджують наявність нововиявлених обставин.

До заяви додаються:

– копії заяви відповідно до кількості учасників справи;

– документ про сплату судового збору;

– докази, що підтверджують наявність нововиявлених обставин;

– документ, що підтверджує повноваження представника особи, яка подає заяву, – якщо заява підписана таким представником;

– клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву, – у разі подання заяви про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК;

– у разі пропуску строку на подання заяви – клопотання про його поновлення.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, що надійшла до суду, передається судді або колегії суддів, які визначаються у порядку, встановленому ст. 33 ЦПК.

Протягом п'яти днів після надходження заяви до суду суддя (суддя-доповідач) перевіряє її відповідність вимогам ст. 426 ЦПК і вирішує питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами.

Відкривши провадження за нововиявленими обставинами, суддя (суддядоповідач) надсилає учасникам справи копії заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє учасників справи.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом у судовому засіданні протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження за нововиявленими обставинами.

Справа розглядається судом за правилами, встановленими ЦПК для провадження, у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. У суді першої інстанції справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами суд може:

- відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі;
- задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення;
- скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами Верховний Суд може також скасувати судове рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції.

129. Загальна характеристика перегляду судових рішень за виключними обставинами

Цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість перегляду рішення, ухвали чи постанови суду, якими закінчено розгляд справи та які набрали законної сили, за виключними обставинами. При застосуванні вказаної форми перегляду суд не може виходити за межі тих вимог, які були предметом розгляду при ухваленні судового рішення, яке переглядається, розглядати інші вимоги або інші підстави позову.

Підставами для вказаної форми перегляду, відповідно до ч. 3 ст. 423 ЦПК України, є:

1. Встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. Заява про перегляд за цією обставиною подається учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України.

2. Встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом. В цьому випадку заява про перегляд рішення за виключними обставинами подається особою, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, не пізніше тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного.

3. Встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення. З цієї підстави заява про

перегляд судового рішення за винятковими обставинами подається учасниками справи протягом тридцяти днів з дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили.

Водночас ставити питання про подачу заяви за виключними обставинами можна ставити у строк не пізніше десяти років з дня набрання вказаними судовими рішеннями законної сили. Ці строки, за правилами ч. 3 ст. 424 ЦПК України, не можуть бути поновлені.

Заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції з таких підстав, як встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане, та з приводу встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення, подається до суду, який ухвалив судове рішення. Заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій з вказаних підстав, якими змінено або скасовано судове рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судове рішення. Заява про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом, подається до Верховного Суду і розглядається у складі Великої Палати.

Вимоги щодо форми і змісту заяви про перегляд судових рішень за виключними обставинами встановлені у ст. 426 ЦПК України. Заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами, що надійшла до суду, передається судді або колегії суддів, які визначаються у порядку, встановленому ст. 33 ЦПК України. До заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами, яка не оформлена відповідно до встановлених вищевказаною нормою вимог, застосовуються положення ст. 185 ЦПК України про залишення заяви без руху та (або) повернення заяви.

Впродовж п'яти днів після надходження заяви до суду суддя (суддя-доповідач) перевіряє її відповідність вимогам ст. 426 ЦПК України і вирішує питання про відкриття провадження за виключними обставинами. Відкривши провадження за виключними обставинами, суддя (суддя-доповідач) надсилає учасникам справи копії заяви про перегляд і призначає дату, час та місце судового засідання, про що повідомляє учасників справи. Якщо в заяві міститься клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, суддя (суддя-доповідач) невідкладно після відкриття провадження у справі постановляє ухвалу про витребування такої копії рішення разом з її автентичним перекладом від органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи.

Особа, яка подала заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами, може відмовитися від такої заяви до початку розгляду справи у судовому засіданні. У разі прийняття відмови від заяви суд закриває провадження за виключними обставинами, про що постановляє ухвалу. Особа, яка відмовилася від заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами, не може повторно звертатися до суду із такою самою заявою на тих самих підставах.

Заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами розглядається судом у судовому засіданні протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження за виключними обставинами. Справа розглядається судом за правилами, встановленими цивільним процесуальним законодавством для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд. У суді першої інстанції справа розглядається

у порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи. За результатами перегляду судового рішення за виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції.

За результатами перегляду судового рішення за виключними обставинами суд може: 1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами та залишити відповідне судові рішення в силі; 2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами, скасувати відповідне судові рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення; 3) скасувати судові рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду.

У разі відмови в задоволенні заяви про перегляд рішення, ухвали, постанови за виключними обставинами суд постановляє ухвалу. У разі задоволення заяви про перегляд судового рішення з підстави встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане, та з підстави встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судові рішення, та скасування судового рішення, що переглядається, суд приймає одна з наступних рішень: 1) ухвалює рішення – якщо переглядалося рішення суду; 2) постановляє ухвалу – якщо переглядалася ухвала суду; 3) приймає постанову – якщо переглядалася постанова.

Верховний Суд за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань, приймає постанову.

Судові рішення, прийняте за результатами перегляду судового рішення за виключними обставинами, видається або надсилається учасникам справи у порядку, передбаченому ст. 272 ЦПК України. З набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цій справі. Рішення суду, ухвалене за результатами перегляду судового рішення за виключними обставинами, може бути переглянute на загальних підставах.

130. Поворот виконання судових рішень

Питання про поворот виконання судових рішень виникає у зв'язку із скасуванням чи зміною вищестоящим судом уже виконаних постанов. Поворот виконання – це повернення позивачем відповідачеві всього одержаного ним за скасованою (зміненою) постановою. Поворот виконання спрямований на відновлення прав боржника, порушених виконанням рішення.

Поворот виконання можливий за будь-якими справами, але за наявності таких умов: 1) щоб позивач отримав від відповідача в порядку виконання рішення майно чи гроші; 2) щоб виконане рішення було скасовано вищестоящим судом повністю чи змінено із задоволенням позовних вимог у меншому розмірі. В усіх інших випадках розгляд питань про повернення стягненого в порядку цивільного судочинства відбутися не може.

Суд апеляційної чи касаційної інстанції, приймаючи постанову, вирішує питання про поворот виконання, якщо, скасувавши рішення (визнавши його нечинним), він:

- 1) закриває провадження у справі;
- 2) залишає позов без розгляду;

- 3) відмовляє в позові повністю;
- 4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Якщо рішення після його виконання скасовано і справу повернуто на новий розгляд, суд, ухвалюючи рішення, вирішує питання про поворот виконання, якщо під час нового розгляду справи він:

- 1) закриває провадження у справі;
- 2) залишає позов без розгляду;
- 3) відмовляє в позові повністю;
- 4) або задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Суд вирішує питання про поворот виконання, якщо за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами він:

- 1) закриває провадження у справі;
- 2) залишає позов без розгляду;
- 3) відмовляє в позові повністю;
- 4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Якщо скасовано рішення третейського суду, боржникові повертається все те, що з нього стягнуто на користь стягувача за вказаним рішенням.

Питання про поворот виконання рішення суду вирішує за наявності відповідної заяви сторони. До заяви про поворот виконання рішення шляхом повернення стягнутих грошових сум, майна або його вартості додається документ, який підтверджує те, що суму, стягнуту за раніше прийнятим рішенням, списано установою банку або майно вилучено державним або приватним виконавцем. За подання заяви про поворот виконання судовий збір не сплачується.

При вирішенні питання про поворот виконання судового рішення суд може вжити заходів щодо забезпечення позову. Якщо питання про поворот виконання рішення не було вирішено судом відповідно до частин 1–3 ст. 444 ЦПК України, заява відповідача про поворот виконання рішення розглядається судом, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Заява про поворот виконання може бути подана протягом одного року з дня ухвалення відповідного рішення суду апеляційної чи касаційної інстанції або з дня ухвалення рішення при новому розгляді справи. Така заява розглядається у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника у двадцяти денний строк з дня надходження заяви, проте їх неявка не перешкоджає її розгляду.

У цивільному процесуальному законодавстві передбачається особливості повороту виконання в окремих категоріях справ.

Так, у разі скасування за нововиявленими чи виключними обставинами рішень у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, поворот виконання допускається, якщо скасоване рішення було обґрунтоване на повідомлених позивачем неправдивих відомостях або поданих ним підроблених документах.

У справах про стягнення аліментів, а також у справах про стягнення заробітної плати чи інших виплат, що випливають з трудових правовідносин, поворот виконання не допускається незалежно від того, у якому порядку ухвалено рішення, за винятком випадків, коли рішення було обґрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача.

131. Відновлення втраченого судового провадження

Відповідно до ст. 488 ЦПК України відновлення втраченого повністю або частково судового провадження в цивільній справі, закінченій ухваленням рішення або у якій провадження закрито, проводиться у порядку, встановленому цим Кодексом.

Втрачене судове провадження у цивільній справі може бути відновлене за заявою учасника справи або за ініціативою суду. Заява про відновлення втраченого судового провадження подається до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Статтею 491 ЦПК України передбачається, що заява про відновлення втраченого судового провадження подається до суду в письмовій формі. У заяві повинно бути зазначено:

- 1) про відновлення якого судового провадження або якої його частини просить заявник;
- 2) які особи брали участь у справі і в якому процесуальному статусі, їх найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові, за його наявності, для фізичних осіб), їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб); ідентифікаційні коди юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб), за його наявності, або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України – якщо відповідні дані відомі заявникові;
- 3) номери засобів зв'язку учасників судового процесу (телефон, факс, засоби електронного зв'язку, офіційна електронна адреса тощо) – якщо вони відомі заявникові;
- 4) наявні у заявника відомості про обставини втрати судового провадження, місцезнаходження копій матеріалів провадження або даних стосовно таких копій; 5) документи, відновлення яких заявник вважає необхідним і з якою метою.

До заяви про відновлення втраченого судового провадження додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку, що збереглися в заявника або у справі, копії заяви відповідно до кількості учасників справи, а у разі необхідності – клопотання про поновлення строку на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження.

Заява про відновлення втраченого судового провадження може бути подана до суду незалежно від строку зберігання судового провадження, крім випадку, передбаченого ч. 5 ст. 491 ЦПК України. Заява про відновлення втраченого судового провадження для виконання судового рішення може бути подана до закінчення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання. Суд може поновити зазначений строк, якщо за клопотанням заявника визнає причини його пропуску поважними.

У разі невідповідності заяви про відновлення втраченого судового провадження вимогам, встановленим ст. 491 ЦПК України, застосовуються правила ст. 185 ЦПК України.

Якщо мета звернення до суду, зазначена заявником, не пов'язана із захистом його прав та інтересів або заявник відкликав заяву про відновлення втраченого судового провадження – суд своєю ухвалою повертає заяву або залишає її без розгляду, якщо провадження було відкрито.

Повернення заяви або залишення її без розгляду з підстав, зазначених у частинах 1–2 ст. 491 ЦПК України, не перешкоджає повторному зверненню до суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження.

Суд відмовляє у відкритті провадження за заявою про відновлення втраченого судового провадження у випадках:

1) подання заяви про відновлення судового провадження, втраченого до закінчення судового розгляду;

2) заява подана після закінчення строку, встановленого ч. 5 ст. 491 ЦПК України, і суд відхилив клопотання про його поновлення.

У випадку, визначеному п. 1 ч. 4 ст. 492 ЦПК України, суд роз'яснює заявнику право звернутися до суду з новим позовом. В ухвалі суду про відкриття провадження в новій справі у зв'язку з втратою незакінченого провадження обов'язково має бути зазначено про цю обставину (ст. 492 ЦПК України).

При розгляді заяви про відновлення втраченого судового провадження суд бере до уваги:

1) частину справи, яка збереглася (окремі томи, жетони, матеріали з архіву суду тощо);

2) документи, надіслані (видані) судом учасникам судового процесу та іншим особам до втрати справи, копії таких документів;

3) матеріали виконавчого провадження, якщо воно здійснювалося за результатами розгляду справи;

4) будь-які інші документи і матеріали, подані учасниками судового процесу, за умови, що такі документи і матеріали є достатніми для відновлення справи;

5) відомості з Єдиного державного реєстру судових рішень;

6) дані, що містяться в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі;

7) будь-які інші відомості, документи тощо, отримані у законний спосіб з інших офіційних джерел.

Суд може допитати як свідків осіб, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, учасників справи (їх представників), а в необхідних випадках – осіб, які входили до складу суду, що розглядав справу, з якої втрачено провадження, а також осіб, які виконували судові рішення, та вчиняти інші процесуальні дії з метою відновлення втраченого судового провадження.

Розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження здійснюється за правилами спрощеного позовного провадження з повідомленням учасників справи з урахуванням особливостей, передбачених у ЦПК України, протягом тридцяти днів з дня надходження заяви до суду.

На підставі зібраних і перевірених матеріалів суд постановляє ухвалу про відновлення втраченого судового провадження повністю або в частині, яку, на його думку, необхідно відновити.

В ухвалі суду про відновлення втраченого судового провадження зазначається, на підставі яких конкретно даних, поданих до суду і досліджених у судовому засіданні, суд вважає установленим зміст відновленого судового рішення, наводяться висновки суду про доведеність того, які докази досліджувалися судом і які процесуальні дії вчинялися з втраченого провадження.

У разі недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення втраченого судового провадження суд відмовляє у відновленні втраченого судового провадження і роз'яснює учасникам справи право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів. Після набрання законної сили ухвалою суду, визначеною вище обставиною, суд касаційної інстанції закриває касаційне провадження за касаційною скаргою у справі, провадження у якій втрачено.

У справі про відновлення втраченого провадження заявник звільняється від оплати судових витрат. У разі подання завідомо неправдивої заяви судові витрати,

понесені іншими учасниками справи, відшкодовуються заявником у повному обсязі, про що суд постановляє ухвалу.

132. Провадження у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів

Виконання рішення третейського суду є важливою і заключною стадією третейського процесу, оскільки помилки та недоліки у даній стадії можуть повністю знівелювати усю попередню діяльність третейського суду, що спрямована на встановлення справедливості і досягнення компромісного та законного рішення щодо спірного предмета розгляду.

Саме в інституті виконання рішень третейського суду проглядається взаємозв'язок між державною судовою системою та третейськими інституціями. Адже обов'язковість виконання рішень третейського суду забезпечена державним примусом та відповідальністю за їх невиконання, що яскраво свідчить про те, що третейські суди є юрисдикційним органом⁵.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» виконавець розпочинає примусове виконання рішення на підставі виконавчого документа, зазначеного у ст.3 цього Закону. Рішення третейського суду не є виконавчим документом. Щоб отримати виконавчий лист на примусове виконання рішення третейського суду, заінтересована особа повинна особисто або через представника звернутися до компетентного суду. Обираючи суд, варто керуватися загальними критеріями розмежування судової юрисдикції – предмет та суб'єкти правовідносин. І хоча далі ЦПК України про це не обумовлено, вважаємо, що в разі звернення із заявою про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду з порушення правил юрисдикції, суд має відреагувати на таке звернення з урахуванням загальних положень процесуального законодавства – в цивільному судочинстві на підставі положень ст. 186 ЦПК України постановляє ухвалу про відмову у відкритті провадження. Так само суд повинен діяти і у випадку якщо порушення правил юрисдикції ним було встановлено під час розгляду заяви про видачу виконавчого листа. Відповідно у цивільному судочинстві суддя на підставі ст. 255 ЦПК України повинен постановити ухвалу про закриття провадження у справі.

Оскільки законодавчо не встановлено обов'язок третейського суду розглядати справу, наприклад, за адресою, за якою зареєстровано постійно діючий третейський суд, то місце такого розгляду може обиратися цілком довільно. Можливі і ситуації, коли один і той самий спір може розглядатися тим же судом або різними третейськими судами (особливо це може мати місце при розгляді справ третейськими судами для вирішення конкретного спору – арбітражів *ad hoc*) декілька разів у різних місцях, внаслідок чого з'являється можливість подати декілька однакових заяв до різних компетентних судів. Крім того, слід відзначити, що неможливо достовірно встановити, чи дійсно розглядалася справа третейським судом у тому чи іншому місці, оскільки вказівка про місце розгляду такої справи має міститися у рішенні відповідного суду. Таким чином, третейському суду навіть не потрібно змінювати своє місце розташування для того, щоб мати змогу виготовити кілька однакових рішень із зазначенням різних місць розгляду справи.

Велику кількість проблем породжує наявність суперечливих положень щодо підсудності в Законі України «Про третейські суди» та ЦПК України. Так, відповідно

⁵ Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. С. 454.

до п. 1 ст. 30 ЦПК України, якою встановлено виключну підсудність, позови, що виникають з приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Неоднаковою є практика судів з прийняття та розгляду заяв щодо видачі виконавчого документа або скасування рішення третейського суду, коли третейський суд вирішив спір щодо нерухомого майна. Ця проблема ускладнюється також тим, що у більшості випадків йдеться про видачу виконавчого документа або скасування рішення третейського суду, який зареєстрований поза межами територіальної юрисдикції компетентного суду, а нерухоме майно, що є предметом спору, знаходиться взагалі в іншій області⁶.

Реалізувати право на звернення з заявою про видачу виконавчого листа заінтересована особа може впродовж трьох років від дня прийняття рішення третейським судом. Заявник має право клопотати про поновлення цього строку, якщо він був пропущений з поважних причин. Про це доцільно письмово зазначити у зверненні. З урахуванням обставин справи і керуючись власними міркуваннями, суд може визнати причини пропуску строку неповажними, з огляду на що постановити ухвалу про залишення заяви без розгляду.

Заява про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду подається у письмовій формі і має бути підписана особою, на користь якої прийнято рішення третейського суду, чи її представником.

У заяві про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду мають бути зазначені:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) найменування і склад третейського суду, який прийняв рішення, за яким має бути виданий виконавчий лист;
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або імена (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) учасників третейського розгляду, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України – учасників третейського розгляду, реєстраційний номер облікової картки платника податків учасників третейського розгляду (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта учасників третейського розгляду для фізичних осіб – громадян України, відомі номери засобів зв'язку, офіційні електронні адреси та адреси електронної пошти;
- 4) дата і місце прийняття рішення третейським судом;
- 5) дата отримання рішення третейського суду особою, яка звернулася із заявою;
- 6) вимога заявника про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду.

У заяві можуть бути зазначені й інші відомості, якщо вони мають значення для розгляду цієї заяви (номери засобів зв'язку, факсів, офіційна електронна адреса, адреса електронної пошти сторін та третейського суду тощо).

До заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду додаються:

- 1) оригінал рішення третейського суду або належним чином завірена його копія. Копія рішення постійно діючого третейського суду завіряється головою постійно діючого третейського суду, а копія рішення третейського суду для вирішення конкретного спору має бути нотаріально завірена;

⁶ Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди». URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/bb0f2d6e20458292c225766a004c0fa4?OpenDocument>.

- 2) оригінал третейської угоди або належним чином завірена її копія;
- 3) документ, що підтверджує сплату судового збору;
- 4) копія заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду відповідно до кількості учасників судового розгляду;
- 5) довіреність або інший документ, що підтверджує повноваження особи на підписання заяви.

До заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, поданої без додержання вимог, а також у разі несплати суми судового збору застосовуються положення ст. 185 ЦПК України.

У випадку подання заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду в електронній формі документи, зазначені в пунктах 1–2 ч. 3 ст. 484 ЦПК України, можуть подаватися в копіях, проте заявник повинен надати такі документи до суду до початку судового розгляду вказаної заяви. У разі неподання вказаних документів заява повертається без розгляду, про що судом постановляється відповідна ухвала.

Заява про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду розглядається суддею одноособово протягом п'ятнадцяти днів з дня її надходження до суду в судовому засіданні з повідомленням сторін. Неявка сторін чи однієї із сторін, належним чином повідомлених про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду заяви.

При розгляді заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду за клопотанням однієї із сторін суд витребує справу з постійно діючого третейського суду, в якому вона зберігається. Справа має бути направлена до суду протягом п'яти днів від дня надходження вимоги. У такому разі строк розгляду заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду продовжується до тридцяти днів з дня її надходження до суду.

При розгляді справи в судовому засіданні суд встановлює наявність чи відсутність підстав для відмови у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, передбачених ст. 486 ЦПК України. Якщо до суду надійшла заява про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, а в його провадженні чи в провадженні іншого суду є заява про оскарження і скасування цього рішення третейського суду, суд на підставі п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України зупиняє провадження по заяві про видачу виконавчого листа до набрання законної сили ухвалою суду, якою відмовлено в задоволенні заяви про скасування оскарженого рішення третейського суду.

До постановлення ухвали по суті поданої заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду будь-яка сторона третейського розгляду в установлені законом порядку та строки має право звернутися до суду із заявою про скасування цього ж рішення та просити розглянути його спільно із заявою про надання дозволу на виконання цього рішення в одному провадженні.

Про спільний розгляд заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду і заяви про його скасування та об'єднання їх в одне провадження суд постановляє ухвалу в день надходження до суду заяви про скасування рішення третейського суду, а якщо це неможливо не пізніше наступного дня.

За результатами розгляду заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду суд постановляє ухвалу про видачу виконавчого листа або про відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду за правилами, встановленими ЦПК України для ухвалення рішення.

В ухвалі суду мають бути також зазначені:

- 1) найменування і склад третейського суду, який прийняв рішення;
- 2) прізвища, імена та по батькові (найменування) сторін третейського спору;
- 3) дані про рішення третейського суду, за яким заявник просить видати виконавчий лист;
- 4) вказівка про видачу виконавчого листа або про відмову у його видачі.

Ухвала суду про відмову у видачі виконавчого листа може бути оскаржена сторонами в апеляційному порядку, встановленому для оскарження рішення суду першої інстанції. Після набрання законної сили ухвалою про відмову у видачі виконавчого листа спір між сторонами може бути вирішений судом у загальному порядку.

Ухвала суду за наслідками розгляду заяви про видачу виконавчого листа, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. У разі подання апеляційної скарги ухвала суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції.

Ухвала про видачу виконавчого листа направляється сторонам протягом п'яти днів з дня її постановлення. Виконавчий лист вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів не пізніше наступного дня з дня його видання в порядку, встановленому Положенням про Єдиний державний реєстр виконавчих документів. Після розгляду судом заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду справа підлягає поверненню до постійно діючого третейського суду.

133. Визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу

Відповідно до ст. 474 ЦПК України рішення міжнародного комерційного арбітражу (якщо його місце знаходиться за межами України), незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається та виконується в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності. У разі якщо визнання та виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше.

Питання визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається судом за заявою стягувача, якщо боржник має місце проживання (перебування) або місцезнаходження на території України. Якщо боржник не має місця проживання (перебування) або місцезнаходження на території України, або його місце проживання (перебування) чи місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається судом, якщо на території України знаходиться майно боржника.

Заява про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу подається до апеляційного суду, юрисдикція якого поширюється на місто Київ, протягом трьох років з дня прийняття рішення міжнародним комерційним арбітражем. Заява подана після закінчення строку повертається без розгляду. Суд за клопотанням заявника може поновити пропущений строк на подання заяви про визнання і надання дозволу на виконання

рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо визнає причини його пропуску поважними.

Заява про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу подається у письмовій формі і має бути підписана особою, на користь якої прийнято рішення міжнародного комерційного арбітражу, або її представником.

У заяві про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу мають бути зазначені:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) найменування (за наявності) і склад міжнародного комерційного арбітражу, який прийняв рішення, за яким має бути виданий виконавчий лист;
- 3) імена (найменування) учасників арбітражного розгляду (їх представників), їх місце проживання (перебування) чи місцезнаходження;
- 4) дата і місце прийняття рішення міжнародним комерційним арбітражем;
- 5) дата отримання рішення міжнародного комерційного арбітражу особою, яка звернулася із заявою;
- 6) вимога заявника про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу.

У заяві можуть бути зазначені й інші відомості, якщо вони мають значення для розгляду цієї заяви (номери засобів зв'язку, факсів, офіційна електронна адреса, адреса електронної пошти сторін та міжнародного комерційного арбітражу тощо).

До заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу додаються:

- 1) оригінал належним чином засвідченого арбітражного рішення або нотаріально завірена копія такого рішення;
- 2) оригінал арбітражної угоди або нотаріально завірена копія такої угоди;
- 3) документ, що підтверджує сплату судового збору;
- 4) копії заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу відповідно до кількості учасників судового розгляду;
- 5) довіреність або інший документ, що підтверджує повноваження особи на підписання заяви;
- 6) засвідчений відповідно до законодавства переклад документів українською мовою або мовою, передбаченою міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, якщо вони викладені іншою мовою.

До заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, поданої без додержання вимог, застосовуються положення ст. 185 ЦПК України.

У випадку подання заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу в електронній формі деякі документи можуть подаватися в копіях, проте заявник повинен надати такі документи до суду до початку судового розгляду вказаної заяви. У разі неподання вказаних документів заява повертається без розгляду, про що судом постановляється відповідна ухвала.

Статтею 477 ЦПК України встановлюється порядок розгляду заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу. Так, заява про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається суддею одноособово протягом двох місяців з дня її надходження до суду в судовому засіданні з повідомленням сторін. Неявка сторін чи однієї із сторін, належним чином повідомлених про дату, час і місце

розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду заяви. За клопотанням однієї із сторін суд витребує докази у порядку, встановленому ЦПК України.

Суд за заявою особи, яка подає заяву про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, може вжити передбачені ЦПК України заходи забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду такої заяви, якщо невжиття заходів забезпечення позову може ускладнити чи унеможливити виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу у разі надання дозволу на його виконання. Розгляд питання про вжиття заходів забезпечення позову здійснюється відповідно до гл. 10 розд. I ЦПК України.

Про надходження заяви про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд у п'ятиденний строк письмово повідомляє боржника і пропонує йому у місячний строк подати можливі заперечення щодо цієї заяви. Після надходження заперечень боржника, а також якщо у місячний строк заперечення не подані, суддя постановляє ухвалу, в якій визначає дату, час і місце судового розгляду заяви, про що сторони повідомляються письмово не пізніше ніж за десять днів до його розгляду.

За заявою будь-якої із сторін і за наявності поважних причин суд може відкласти розгляд заяви, про що повідомляє сторони.

Суд може зупинити провадження у справі за заявою про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо в провадженні компетентного суду є заява про скасування цього рішення, до набрання законної сили ухвалою суду, якою вирішена така заява.

Під час розгляду клопотання про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, суд може відмовити в задоволенні даного клопотання з підстав передбачених ст. 478 ЦПК України:

1) на прохання сторони, проти якої воно спрямоване, якщо ця сторона подасть суду доказ того, що:

а) одна із сторін в арбітражній угоді була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки, – за законом держави, де рішення було винесено; або

б) сторону, проти якої винесено рішення, не було належним чином сповіщено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення; або

в) рішення винесено щодо спору, не передбаченого арбітражною угодою, або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди; проте якщо постанови з питань, охоплених арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, які не охоплюються такою угодою, то та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що охоплені арбітражною угодою, може бути визнана і виконана; або

г) склад міжнародного комерційного арбітражу або арбітражна процедура не відповідали угоді між сторонами або, за відсутності такої, не відповідали закону тієї держави, де мав місце арбітраж; або

г') рішення ще не стало обов'язковим для сторін, або було скасовано, або його виконання зупинено судом держави, в якій або згідно із законом якої воно було прийнято; або

2) якщо суд визнає, що:

а) відповідно до закону спір, з огляду на його предмет, не може бути переданий на вирішення міжнародного комерційного арбітражу; або

б) визнання та виконання цього арбітражного рішення суперечить публічному

порядку України.

За результатами розгляду заяви про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд постановляє ухвалу про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу або про відмову у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу за правилами, встановленими ЦПК України для ухвалення рішення.

В ухвалі суду мають бути також зазначені:

- 1) найменування і склад міжнародного комерційного арбітражу, який прийняв рішення;
- 2) імена (найменування) сторін арбітражного спору;
- 3) дані про рішення міжнародного комерційного арбітражу, за яким заявник просить видати виконавчий лист;
- 4) вказівка про видачу виконавчого листа або про відмову у його видачі.

Якщо рішення міжнародного комерційного арбітражу вже виконувалося раніше, суд визначає, в якій частині або з якого часу воно підлягає виконанню.

Якщо в рішенні міжнародного комерційного арбітражу передбачена сплата відсотків та (або) пеня, які нараховуються відповідно до умов, вказаних в рішенні міжнародного арбітражу, суд вказує в своїй ухвалі про визнання та надання дозволу на виконання такого рішення про нарахування таких відсотків та (або) пені до моменту виконання рішення з урахуванням чинного законодавства, що регулює таке нарахування. Остаточна сума відсотків (пені) у такому випадку розраховується за правилами, визначеними у рішенні суду, органом (особою), який (яка) здійснює примусове виконання рішення суду і відповідні дії (рішення) якого (якої) можуть бути оскаржені в порядку, передбаченому розд. VII ЦПК України.

Якщо в рішенні міжнародного комерційного арбітражу суму стягнення зазначено в іноземній валюті або валютах, суд, який розглядає це клопотання, вказує в своїй ухвалі суму стягнення у валюті, зазначеній в рішенні міжнародного комерційного арбітражу, а за заявою стягувача суд визначає суму стягнення в національній валюті України за курсом Національного банку України на день постановлення ухвали.

Ухвала суду про визнання і надання дозволу на виконання або про відмову у визнанні і наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути оскаржена сторонами в апеляційному порядку. Ухвала суду, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. У разі подання апеляційної скарги ухвала суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції.

Ухвала про визнання і надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу направляється сторонам у порядку, передбаченому ст. 272 ЦПК України. Виконавчий лист вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів не пізніше наступного дня з дня його видання в порядку, встановленому Положенням про Єдиний державний реєстр виконавчих документів. Чинним цивільним процесуальним законодавством передбачається можливість добровільного виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу про стягнення грошових коштів. Так, відповідно до ст. 480 ЦПК України заява про визнання і надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу про стягнення грошових коштів подається до суду боржником в порядку та відповідно до вимог, встановлених у ЦПК України.

Заява може бути подана щодо добровільного виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу лише в повному обсязі, а якщо рішення винесене проти декількох боржників – в частині, що стосується боржника, який подає заяву. У разі недотримання цих вимог суд повертає таку заяву без розгляду. Заява про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається суддею одноособово протягом десяти днів з дня надходження до суду заяви про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу в судовому засіданні без повідомлення учасників арбітражного розгляду. За відсутності підстав, визначених у п. 2 ч. 1 ст. 478 ЦПК України, суд задовольняє заяву про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу та постановляє ухвалу про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу в частині, що стосується боржника, який подає заяву.

Ухвала суду про визнання і надання дозволу на добровільне виконання або про відмову у визнанні і виконанні рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути оскаржена сторонами в апеляційному порядку. Ухвала суду, якщо вона не була оскаржена в апеляційному порядку, набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження. У разі подання апеляційної скарги ухвала суду набирає законної сили після розгляду справи судом апеляційної інстанції. Копії ухвали вручаються всім сторонам арбітражного розгляду в порядку, встановленому ст. 272 ЦПК України.

На підставі ухвали суду про задоволення заяви про надання дозволу на добровільне виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу суд за заявою стягувача видає виконавчий лист, який не пізніше наступного дня з дня його видання вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів у порядку, встановленому Положенням про Єдиний державний реєстр виконавчих документів.

134. Поняття міжнародного цивільного процесу та його джерела

Слід зазначити, що поняття міжнародного цивільного процесу (далі – МЦП) збігається з поняттям цивільного процесу, але в ньому присутній іноземний елемент.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземний елемент – це ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох із таких форм: а) хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; б) об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; в) юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави.

МЦП не може зводитися до процесуальних форм однієї держави. Отже, *міжнародне цивільне процесуальне право* – це сукупність процесуальних правових норм, що містяться у внутрішньому праві держави і в міжнародних договорах за участю цієї держави, які регулюють цивільно-процесуальні відносини з іноземним елементом при здійсненні правосуддя з цивільних справ і наданні міжнародної правової допомоги. Цивільне правове відношення, суб'єктом якого не є іноземний елемент, підлягає регулюванню однією правовою системою, і захист прав може здійснюватися тільки в одній державі. Аналогічне правове відношення, яке містить іноземний елемент, навпаки, потенційно підпадає під дію декількох правових

систем. Таким чином, міжнародний цивільний процес не може зводитися до процесуальних форм однієї держави. *Міжнародний цивільний процес* – це діяльність національних судів щодо розгляду цивільних справ з іноземним елементом і вирішення окремих процесуальних питань.

До МЦП найчастіше відносять питання щодо: 1) цивільного процесуального становища іноземців, осіб без громадянства, іноземних підприємств і організацій, іноземної держави та її дипломатичних¹ представників, міжнародних (міждержавних) організацій (далі – іноземні особи); 2) міжнародної підсудності (юрисдикції) із цивільних справ; 3) іноземних судових доручень; 4) визнання та примусового виконання іноземних судових рішень із цивільних справ та ін.

Особливість джерел МЦП полягає в їх подвійному характері. З одного боку, до них належать норми внутрішнього законодавства окремих держав, а з другого – міжнародні договори.

Внутрішнє законодавство – це одне із основних джерел міжнародного цивільного процесу в Україні. Необхідно підкреслити, що внутрішньодержавне законодавство України як джерело МЦП характеризується тим, що норми МЦП традиційно включаються до національних процесуальних кодексів (ЦПК, ГПК) та інших нормативних актів, які містять процесуальні норми.

Головним внутрішнім джерелом МЦП є Конституція України. Згідно зі ст. 9 Основного Закону чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Стаття 26 Конституції України гарантує іноземцям та особам без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, ті самі права і свободи та покладає на них такі самі обов'язки, як і на громадян України, за деякими винятками. Відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України кожний, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, мають гарантоване державою право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Цивільний процесуальний кодекс України вміщує спеціальні розділи: IX – про визнання та виконання рішень іноземних судів, міжнародних комерційних арбітражів в Україні, надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів; XI – присвячений провадженню у справах за участю іноземних осіб.

Стаття 3 ЦПК України встановлює, що цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», законів України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відтак, до джерел МЦП належать закони України: «Про міжнародне приватне право» (який містить три самостійних розділи, присвячені:

а) провадженню у справах за участю іноземних осіб (розд. XI); б) підсудності та виконанню іноземних судових доручень (розд. XII); в) визнанню та виконанню рішень іноземних судів (розд. XIII), які налічують 10 статей); «Про правонаступництво України», «Про міжнародні договори України» та ін.

Враховуючи, що іноземна держава, її дипломатичні представники і деякі інші особи користуються судовим імунітетом, до джерел МЦП слід віднести затверджений Указом Президента України від 25.06.2002 р. Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України, Консульський Статут від 02.04.1994 р., Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене

Указом Президента України від 10.06.1993 р., а також Положення про закордонні дипломатичні установи України, затверджене Указом Президента України від 15.03.2021 р.

До важливих підзаконних актів, які містять міжнародні процесуальні норми, також слід віднести Інструкцію про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затверджену наказом Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 р.

До міжнародних двосторонніх угод слід віднести, наприклад, такі: двосторонні договори України про правову допомогу та правові відносини (у цивільних справах): з Китайською Народною Республікою (підписано 31.10.1992 р.), з Республікою Польща (підписано 24.05.1993 р.), з Литовською Республікою (підписано 07.07.1993 р.), з Республікою Молдова (підписано 13.12.1993 р.), з Республікою Грузія (підписано 09.01.1995 р.), з Естонською Республікою (підписано 15.02.1995 р.) та ін. Цивільні процесуальні норми містяться також в укладених Україною Консульських конвенціях та договорах. Зокрема, Україною укладено Консульські Конвенції з Азербайджанською Республікою (підписано 24.03.1997 р.), Туркменістаном (підписано 29.01.1998 р.), Узбекистаном (підписано 19.02.1998 р.) та ін. Важливими джерелами МЦП є Віденська конвенція від 23.08.1978 р. «Про правонаступництво держав відносно договорів», Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. та Віденська конвенції про консульські зносини від 24.04.1963 р. Окремо слід виділити Гаазьку конвенцію з питань цивільного процесу (1954 р.). Бажаючи полегшити передачу та виконання судових доручень, а також створити відповідні засоби для того, щоб судові або несудові документи, які підлягають врученню за кордоном, були доведені до відома їх одержувачів у належний строк, Україна приєдналась до двох конвенцій: Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах, укладеної 18.03.1970 р., та Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах, укладеної 15.11.1965 р. у м. Гаага. Ці конвенції замінюють положення статей з 1 по 16 Гаазької конвенції від 01.03.1954 р. з питань цивільного процесу.

Вирішуючи питання про визнання та виконання рішень іноземних судів та арбітражів, суди України повинні з'ясувати наявність міжнародних договорів про взаємне надання правової допомоги між Україною і державою, від якої надійшло відповідне клопотання. На цей час є чинними, зокрема, такі міжнародні договори з цього питання, які Україна уклала або до яких вона приєдналася: а) Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладена державами-членами Співдружності Незалежних Держав у м. Мінську 22.01.1993 р.; б) Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, підписана урядами держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у м. Києві 20.03.1992 р.; в) Конвенція про визнання й виконання іноземних арбітражних рішень, укладена у м. Нью-Йорку в 1958 р.; г) Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж, підписана в м. Женеві 21.04.1961 р., та ін.

135. Правове становище іноземних осіб у міжнародному цивільному процесі

До цивільних процесуальних прав іноземних осіб, передусім, належить право на звернення до суду і на засоби судового захисту, а також право на справедливий і публічний розгляд у суді. Ці права закріплені як у двосторонніх договорах про взаємну правову допомогу, так і у внутрішньому законодавстві кожної держави.

Міжнародні договори закріплюють принцип надання іноземцям та особам без громадянства захисту цивільних прав на засадах національного режиму. Цей принцип означає, що іноземці в даній державі мають право на захист тих самих цивільних прав тими самими засобами та в тому ж порядку, як і всі громадяни цієї держави, та не можуть претендувати на винятки з місцевого закону.

Згідно зі ст. 496 ЦПК іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації (далі – іноземні особи) мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів.

Іноземні особи мають процесуальні права та обов'язки нарівні з фізичними і юридичними особами України, крім випадків, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Наданий іноземним особам в Україні національний режим у судовому провадженні є безумовним. Це означає, що суд, як правило, не повинен ставити в кожному окремому випадку питання про наявність взаємності, тобто не повинен з'ясовувати в процесі конкретної справи, чи передбачені законодавством іноземної держави рівнозначні права для фізичних та юридичних осіб України.

Для захисту своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів іноземці, особи без громадянства, а також іноземні юридичні особи вправі порушувати не тільки позовне провадження, але й окреме провадження. Крім того, можливість порушувати справи окремого провадження передбачена в двосторонніх договорах про правову допомогу і в багатосторонніх конвенціях.

Цивільне процесуальне законодавство України не містить обмежень чи умов, виконання яких необхідне іноземним особам для звернення до суду. Іноземні особи можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, якщо вони визнані носіями процесуальних прав і обов'язків, наділені процесуальною правоздатністю і володіють процесуальною дієздатністю. На відміну від матеріальної цивільної право та дієздатності в питаннях процесуальної право та дієздатності в МЦП немає єдності ні відносно термінології, ні відносно змісту понять, ні відносно критеріїв, що визначають можливість іноземних осіб брати участь у закордонних цивільних процесах.

Згідно зі ст. 74 Закону України «Про міжнародне приватне право» процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні визначаються відповідно до права України, тобто в цьому питанні діє правило «закону суду» (*lex fori*). Тому можна вважати, що особа, яка відповідно до права своєї держави не є процесуально дієздатною, може бути визнана процесуально дієздатною на території України, якщо вона відповідно до ЦПК має цивільну процесуальну дієздатність, тобто за загальним правилом досягла повноліття – 18 років. Це означає, що іноземець, який досяг повноліття за українським законодавством (18 років), може особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в українському суді, незважаючи на те, що за законом своєї країни він вважається неповнолітнім.

Міжнародні договори, як правило, не вирішують питання про визначення цивільної процесуальної право та дієздатності іноземних осіб, а містять норми про їх матеріальну цивільну правосуб'єктність, тобто визначають правовий статус

іноземних фізичних і юридичних осіб. У Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, підписаній державами-членами СНД, дієздатність фізичної особи і правоздатність юридичної особи визначаються аналогічним чином. Крім цього, у ній окремо зазначається про дієздатність особи без громадянства, що визначається за правом країни, в якій вона має постійне місце проживання (ст. 23).

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що цивільна процесуальна правоздатність та дієздатність іноземних осіб в Україні визначається за цивільним процесуальним законодавством України, тобто діє принцип національного режиму та «закону суду».

Іноземні особи можуть брати участь у процесі як сторони і треті особи, а також заявники і заінтересовані особи у справах непозовного провадження.

Цивільна процесуальна дієздатність іноземних осіб – це здатність особи не тільки особисто здійснювати свої права в суді, а й доручати ведення справи представникові. На підставі принципу «закон суду» (*lex fori*), тобто відповідно до цивільного процесуального законодавства України, особиста участь у справі іноземної особи не позбавляє її права мати по цій справі представника. Оскільки національний режим цивільного судочинства поширюється на іноземних осіб, можна зробити висновок, що їх представниками в суді теоретично можуть бути всі особи, зазначені у ст. 60 ЦПК України.

136. Особливості провадження у справах за участю іноземних осіб

Захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів іноземних фізичних і юридичних осіб здійснюється різними юрисдикційними органами (судами загальної юрисдикції, третейським судом, нотаріатом та ін.).

Кожний з юрисдикційних органів може розглядати і вирішувати тільки ті цивільні справи та правові питання, що віднесені до його компетенції. Правові питання визначення міжнародної підсудності виникають у зв'язку із судовим розглядом справ, вирішення яких проводиться із застосуванням норм міжнародного приватного права при дотриманні норм процесуального права. Згідно з ч. 1 ст. 496 ЦПК України іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів. У зв'язку з цим виникає проблема підсудності цивільних справ з іноземним елементом.

Перше процесуальне питання, що постає перед судом України у зв'язку з відкриттям провадження у справі з іноземним елементом – це з'ясування питання про те, чи поширюється його територіальна компетенція на розгляд даної справи. При вирішенні питання про міжнародну підсудність суд іноземної держави повинен встановити межі власної компетенції та не зачіпати питання про те, чи компетентний вирішувати дану справу будь-який інший іноземний суд або інший юрисдикційний орган.

Згідно зі ст. 497 ЦПК України підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Однак ст. 414 ЦПК України досить невизначена, тому що не містить чітких указівок з питань міжнародної підсудності, унаслідок чого викликає труднощі на практиці, а суди змушені застосовувати аналогію закону, тобто правила внутрішньої територіальної підсудності. Але аналогія права чи закону, на думку більшості вчених-процесуалістів, невласлива цивільному процесу, за винятком застосування

матеріально-правової аналогії, проти існування якої ніхто не заперечує. Крім того, поширення тотожних правил внутрішньої підсудності на міжнародну підсудність може створити щирий «конфлікт юрисдикцій», зокрема, позбавити заінтересовану особу права на звертання до державного органу за захистом порушеного права. Окремо слід звернути увагу на договірну підсудність. Однак у цивільних справах з іноземним елементом договірна підсудність може мати місце, тому що п. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачається, що відповідно до якого сторони вправі передбачати своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом.

Згідно з ч. 1 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається, як правило, на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися. Цей Закон установлює певні підстави визначення підсудності справ судам України, а саме: місце проживання або місцезнаходження відповідача або його рухомого чи нерухомого майна, місце проживання позивача, громадянство України, місце заподіяння шкоди, угода між сторонами про вибір суду та ін. Отже, ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає договірну, загальну та альтернативну підсудність. Стаття 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає виключну підсудність справ судам України.

Правила про визначення міжнародної підсудності за законодавством України застосовуються, якщо міжнародним договором не встановлено інші. Слід зазначити, що правила підсудності, які передбачені в міжнародних договорах, мають пріоритет перед нормами внутрішнього права.

Правила про розмежування підсудності містяться насамперед у двосторонніх договорах про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, а також у багатосторонніх договорах, наприклад, у Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладеній державами-членами Співдружності Незалежних Держав у м. Мінську 22.01.1993 р.; Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, укладеною у м. Гаазі 19.10.1996 р., та ін.

У разі якщо в процесі розгляду справи суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, суд України може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави у порядку, визначеному у ЦПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Доручення суду України надсилається у порядку, встановленому ЦПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено – Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами. Зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги мають відповідати вимогам міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо його не укладено, то вимогам ч. 2-4 ст. 499 ЦПК України.

У судовому дорученні про надання правової допомоги зазначаються:

- 1) назва суду, що розглядає справу;

- 2) за наявності міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, учасниками якого є Україна і держава, до якої звернено доручення, – посилання на його положення;
- 3) найменування справи, що розглядається;
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та рік народження фізичної особи або найменування юридичної особи, відомості про їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, а також інші дані, необхідні для виконання доручення;
- 5) процесуальне становище осіб, щодо яких необхідно вчинити процесуальні дії;
- 6) чіткий перелік процесуальних дій, що належить вчинити;
- 7) інші дані, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або цього вимагає іноземний суд, який виконуватиме доручення.

Судове доручення про надання правової допомоги оформлюється українською мовою. До судового доручення додається засвідчений переклад офіційною мовою відповідної держави, якщо інше не встановлено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Судове доручення про надання правової допомоги, процесуальні та інші документи, що до нього додаються, засвідчуються підписом судді, який складає доручення, та скріплюються гербовою печаткою.

Суди України виконують доручення іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів, допиту сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій, переданих їм у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено – дипломатичними каналами.

Судове доручення не приймається до виконання у разі, якщо воно:

- 1) може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці;
- 2) не належить до юрисдикції цього суду;
- 3) суперечить законам або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

На прохання іноземного суду процесуальні дії можуть вчинятися під час виконання судового доручення із застосуванням права іншої держави, якщо таке застосування не суперечить законам України. У разі надходження від іноземного суду прохання щодо особистої присутності його уповноважених представників чи учасників судового розгляду під час виконання судового доручення суд України, який виконує доручення, вирішує питання про надання згоди щодо такої участі.

Виконання судового доручення підтверджується протоколом судового засідання, іншими документами, складеними чи отриманими під час виконання доручення, що засвідчуються підписом судді та скріплюються гербовою печаткою.

У разі якщо немає можливості виконати доручення іноземного суду, суд України у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або якщо міжнародний договір не укладено – дипломатичними каналами, повертає таке доручення іноземному суду без виконання із зазначенням причин та подає відповідні документи, що це підтверджують.

Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів виконується у судовому засіданні або уповноваженим працівником суду за місцем

проживання (перебування, місцем роботи) фізичної особи чи місцезнаходженням юридичної особи.

Виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вручаються особисто фізичній особі чи її представникові або представникові юридичної особи під розписку.

У судовій повістці, що направляється з метою виконання доручення іноземного суду про вручення документів, крім відомостей, зазначених у ст. 129 ЦПК України, додатково зазначається інформація про наслідки відмови від отримання документів та неявки до суду для отримання документів.

У разі якщо особа, якій необхідно вручити виклик до суду чи інші документи за дорученням іноземного суду, перебуває під вартою або відбуває такий вид покарання як довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, обмеження волі, арешт, суд надсилає документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, до адміністрації місця тримання особи, яка здійснює їх вручення під розписку та невідкладно надсилає розписку і письмові пояснення цієї особи до суду. У разі відмови особи отримати виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, суддя, уповноважений працівник суду або представник адміністрації місця тримання особи робить відповідну позначку на документах, що підлягають врученню. У такому разі документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вважаються врученими.

У разі неявки до суду без поважних причин особи, яку належним чином повідомлено про дату, час та місце судового засідання, у якому мають бути вручені виклик до суду чи інші документи за дорученням іноземного суду, такі документи вважаються врученими. Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів вважається виконаним у день, коли особа або її представник отримали такі документи чи відмовилися від їх отримання або якщо така особа чи її представник, яких належним чином повідомлено про дату, день, час та місце судового засідання, на якому має бути вручено виклик до суду чи інші документи, без поважних причин не з'явилися до суду, то у день такого судового засідання.

Виконання доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів підтверджується протоколом судового засідання, у якому зазначаються заяви чи повідомлення, зроблені особами у зв'язку з отриманням документів, а також підтвердженням про повідомлення особи про необхідність явки до суду для отримання документів та іншими документами, складеними чи отриманими під час виконання доручення, що засвідчуються підписом судді та скріплюються гербовою печаткою.

137. Визнання і виконання в Україні рішень іноземних судів

Процедура визнання і виконання рішень іноземних судів може полягати в укладанні міжнародних договорів, які передбачають взаємне визнання і виконання цих рішень. Однак безпосередню процедуру виконання здійснюють на підставі національного законодавства.

Відповідно до ст. 462 ЦПК України, рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом

взаємності. У разі якщо визнання та виконання рішення іноземного суду залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше.

Визнавати і виконувати можуть лише ті судові рішення, які остаточно набули чинності. Такі рішення не можуть підлягати відкликанню, перегляду, касації або іншим правовим способам ревізії в країнах їхнього винесення. Отже, судові рішення, які не є остаточними, не можуть бути виконані на території іншої держави. Рішення іноземного суду може бути пред'явлено до примусового виконання в Україні протягом трьох років з дня набрання ним законної сили, за винятком рішення про стягнення періодичних платежів, яке може бути пред'явлено до примусового виконання протягом усього строку проведення стягнення з погашенням заборгованості за останні три роки.

Відповідно до ст. 465 ЦПК України клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду подається до суду безпосередньо стягувачем (його представником) або відповідно до міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, іншою особою (її представником). Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду через органи державної влади України, суд приймає до розгляду клопотання, що надійшло через орган державної влади України.

Про надходження клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду суд у п'ятиденний строк письмово повідомляє боржника і пропонує йому у місячний строк подати можливі заперечення проти цього клопотання. Після подання боржником заперечень у письмовій формі або у разі його відмови від подання заперечень, а також якщо у місячний строк з часу повідомлення боржника про одержане судом клопотання заперечення не подано, суддя постановляє ухвалу, в якій визначає дату, час і місце судового розгляду клопотання, про що сторони повідомляються письмово не пізніше ніж за десять днів до його розгляду.

За заявою будь-якої із сторін і за наявності поважних причин суд може перенести час розгляду клопотання, про що повідомляє сторони. Розгляд клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду проводиться суддею одноособово у відкритому судовому засіданні. Неявка без поважних причин у судові засідання будь-якої із сторін або їх представників, стосовно яких суду відомо про своєчасне вручення їм повістки про виклик до суду, не є перешкодою для розгляду клопотання, якщо будь-якою із сторін не було порушено питання про перенесення його розгляду.

Розглянувши подані документи та вислухавши пояснення сторін, суд постановляє ухвалу про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання. Копія ухвали надсилається судом сторонам у триденний строк з дня постановлення ухвали.

Якщо рішення іноземного суду вже виконувалося раніше, суд визначає, в якій частині чи з якого часу воно підлягає виконанню. Якщо в рішенні іноземного суду суму стягнення зазначено в іноземній валюті, суд, який розглядає це клопотання, визначає суму в національній валюті за курсом Національного банку України на день постановлення ухвали. Розгляд питання про вжиття заходів забезпечення позову здійснюється відповідно до гл. 10 розд. I ЦПК України.

На підставі рішення іноземного суду та ухвали про надання дозволу на його примусове виконання, що набрала законної сили, суд видає виконавчий лист, який пред'являється для виконання в порядку, встановленому законом. Виконавчий лист

вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів в порядку, встановленому Положенням про Єдиний державний реєстр виконавчих документів.

138. Судовий контроль за виконанням судових рішень

Згідно ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом. Рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень інших органів (посадових осіб), у тому числі постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, постанов приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрат виконавчого провадження та штрафів, можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до відповідного адміністративного суду. Рішення та дії виконавця, посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені протягом 10 робочих днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи законних інтересів. Рішення виконавця про відкладення проведення виконавчих дій може бути оскаржене протягом трьох робочих днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи законних інтересів.

Чинним процесуальним законодавством передбачено відповідні правила судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних, адміністративних та господарських справах.

Скарга подається до суду, який видав виконавчий документ, безпосередньо або після оскарження рішення; дії або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець. Отже, законом встановлений альтернативний порядок оскарження дій та бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця. У даному випадку альтернатива вибору – суд або начальник відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, доповнюється можливістю оскарження до суду постанови цієї посадової особи після розгляду нею скарги заявника.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів оскарження за формою і змістом мають відповідати загальним вимогам.

Порядок розгляду скарги на рішення, дії, бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого в межах цивільного судочинства, регулюється розд. VII ЦПК України «Судовий контроль за виконанням судових рішень».

Строк на звернення зі скаргою є процесуальним і обчислюється згідно зі ст. 449 ЦПК України. Так, скаргу може бути подано до суду:

- а) у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права або свободи;
- б) у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій.

Скарга розглядається у десятиденний строк у судовому засіданні за участю стягувача, боржника і державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, рішення, дія чи бездіяльність яких оскаржуються. Неявка стягувача, боржника, державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця, які належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду скарги, не перешкоджають її розгляду. Якщо суд встановить, що особа, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, звільнена з посади (не здійснює відповідну діяльність), він залучає до участі в справі посадову особу, до компетенції якої належить вирішення питання про усунення порушення права чи свободи заявника. За результатами розгляду скарги суд постановляє ухвалу.

У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника). Якщо оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність були прийняті або вчинені відповідно до закону, в межах повноважень державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця і право заявника не було порушено, суд постановляє ухвалу про відмову в задоволенні скарги.

139. Правовий статус і види третейського суду

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про третейські суди», третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про третейські суди» в Україні можуть утворюватися та діяти постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору (суди ad hoc). Постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору утворюються без статусу юридичної особи. Формування складу третейського суду в постійно діючому третейському суді здійснюється в порядку, встановленому регламентом третейського суду.

Постійно діючий третейський суд очолює голова третейського суду, порядок обрання якого визначається Положенням про постійно діючий третейський суд. Положення також повинно містити відомості про його найменування, місцезнаходження, відомості про засновника третейського суду, склад, компетенцію та порядок створення органів самоврядування третейських суддів, порядок обрання голови третейського суду, підстави та порядок припинення діяльності третейського суду.

На відміну від постійно діючого третейського суду, порядок утворення третейського суду для вирішення конкретного спору визначається третейською угодою, умови якої не можуть суперечити положенням Закону України «Про третейські суди».

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про третейські суди», якщо сторони не домовились про інше, то за правилами, визначеними законом, склад суду для вирішення конкретного спору формується в наступному порядку. При формуванні третейського суду в складі трьох і більше третейських суддів кожна із сторін призначає чи обирає рівну кількість третейських суддів, а обрані у такий спосіб третейські судді обирають ще одного третейського суддю для забезпечення

непарної кількості третейських суддів. Якщо одна із сторін не призначить чи не обере належної кількості третейських суддів протягом 10 днів після одержання прохання про це від іншої сторони або якщо призначені чи обрані сторонами третейські судді протягом 10 днів після їх призначення чи обрання не оберуть ще одного третейського суддю, то розгляд спору в третейському суді припиняється і цей спір може бути переданий на вирішення компетентного суду. Якщо спір підлягає вирішенню третейським суддею одноособово і після звернення однієї сторони до іншої з пропозицією про призначення чи обрання третейського судді сторони не призначать чи не оберуть третейського суддю, то розгляд спору в третейському суді припиняється і цей спір може бути переданий на вирішення компетентного суду.

Виходячи з того, що підставою для передачі спору на вирішення третейського суду є третейська угода, остання може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. Якщо сторони не домовилися про інше при передачі спору до постійно діючого третейського суду, а також при вказівці у третейській угоді на конкретний постійно діючий третейський суд, регламент третейського суду розглядається як невід'ємна частина третейської угоди. При цьому за будь-яких обставин у разі суперечності третейської угоди регламенту третейського суду застосовуються положення регламенту.

Частина 3 ст. 12 Закону України «Про третейські суди» визначає, що третейська угода укладається в письмовій формі, а також третейська угода вважається укладеною, якщо вона підписана сторонами чи укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням засобів електронного чи іншого зв'язку, що забезпечує фіксацію такої угоди, або шляхом направлення відзиву на позов, в якому одна із сторін підтверджує наявність угоди, а інша сторона проти цього не заперечує. Посилання у договорі, контракті на документ, який містить умову про третейський розгляд спору, є третейською угодою за умови, що договір укладений у письмовій формі і це посилання є таким, що робить третейську угоду частиною договору.

Законом встановлена, так би мовити, безумовна дійсність третейського застереження в договорі або контракті, і у випадку недійсності окремих положень договору, контракту, що містить третейське застереження, не тягне за собою недійсність такого третейського застереження. Третейська угода може містити як вказівку про конкретно визначений третейський суд, так і просте посилання на вирішення відповідних спорів між сторонами третейським судом.

Третейським судом для вирішення конкретного спору слід вважати одного або декількох (непарна кількість) третейських суддів, які обрані сторонами для вирішення конкретного спору між ними. При цьому такий суд пов'язаний межами судового розгляду однієї справи, після розгляду та вирішення якої третейські судді втрачають свої повноваження та припиняють свою діяльність. Третейський суд є органом із вирішення цивільно-правових спорів.

Юрисдикція третейських судів визначена в ч.1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди». У порядку, передбаченому цим Законом, третейські суди можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком передбачених у цій нормі Закону.

140. Міжнародний комерційний арбітраж

Міжнародний комерційний арбітраж (або третейський суд) є різновидом комерційного арбітражу. Законодавство про арбітраж багатьох країн відображує природу арбітражу як альтернативного засобу вирішення спорів, що виникають у сфері економічного обігу, в основі якого лежить договір, який і виключає юрисдикцію державних судів щодо розгляду конкретної справи.

Чинне законодавство різних держав, як правило, закріплює можливість розгляду міжнародними комерційними арбітражами цивільних справ між національними, з одного боку, та іноземними суб'єктами права – з другого, а в деяких випадках – і можливість розгляду арбітражами цивільних справ у спорах між іноземними суб'єктами права.

Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» у міжнародний комерційний арбітраж можуть передаватися спори, що виникають із договірних та інших цивільно-правових відносин при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань і організацій, створених на території України, між собою, спори їх учасників, а рівно їх спори з іншими суб'єктами права України.

Перевага арбітражу полягає перш за все в тому, що він забезпечує прийнятну, доступну і більш просту, на відміну від судової, процедуру вирішення спорів. Досить суттєвим є і те, що сторони можуть формувати склад арбітражу, який розглядає і вирішує справи, що сприяє довірі сторін до арбітрів та їх компетентності.

Провадження в арбітражі передбачає також можливість узгодити взаємно прийнятну мову провадження. Провадження в арбітражі має конфіденційний характер на відміну від гласності судового процесу, що також є його перевагою. До переваг арбітражу належить і можливість обирати не тільки прийнятну арбітражну процедуру, а й прийнятне право. Рішення комерційного арбітражу, на відміну від рішень суду, є остаточними, що сприяє завершеності будь-якого арбітражного провадження.

Особливо слід підкреслити існування механізму, що забезпечує визнання і виконання рішень комерційного арбітражу в межах конвенційного регулювання цього питання.

Міжнародна практика створила різні види комерційного арбітражу: випадковий та інституційний. Випадковий арбітраж створюється для розгляду конкретного спору (арбітраж *ad hoc*). Після вирішення того чи іншого спору арбітраж припиняє існування. Процедура випадкового арбітражу може визначатися сторонами самостійно чи шляхом домовленості про застосування модельних правил арбітражу.

У цей час значно поширені постійно діючі, або інституційні, арбітражі. Вони створюються при торговельних палатах, біржах, різних асоціаціях, організаціях та ін. Інституційний арбітраж організується як арбітражна установа, що не входить до складу державного апарату і є недержавним утворенням. Склад інституційного арбітражу може формуватися в різні способи. Як правило, він утворюється з осіб, що внесені до списку арбітрів, органом тієї організації, при якій він перебуває.

В основі арбітражного вирішення спорів лежить арбітражна угода, тобто угода про передання спору на розгляд і вирішення арбітражу. Арбітражна угода є умовою для визнання компетенції арбітражу, і тому найбільш актуальними були і залишаються проблеми правової природи арбітражної угоди та компетенції арбітражу.

Арбітражна угода є специфічним договором. Специфічність арбітражної угоди полягає в тому, що, будучи цивільно-правовим право чином, вона має процесуальні

наслідки. А це означає, що для кваліфікації арбітражної угоди як цивільно-правового правочину застосовується цивільне законодавство. Що ж стосується виключення державного суду, тобто вилучення тієї чи іншої справи з його ведення та допустимості арбітражної угоди, то ці питання вирішуються на підставі цивільного процесуального законодавства.

У міжнародному комерційному обігу зустрічаються два види арбітражних угод: арбітражне застереження і третейський запис.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає можливість скасування арбітражного рішення і відмови у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення, якщо суд вирішить, що арбітражне рішення суперечить публічному порядку України (п. 2 ст. 34) або визнання та приведення до виконання цього рішення суперечить публічному порядку України (п. 1 ст. 36).

141. Цивільне судочинство та медіація

Медіація є одним із найбільш популярних консенсуальних способів альтернативного вирішення спорів у світі. 16.11.2021 р. було прийнято Закон України «Про медіацію», відповідно до якого медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (п. 4 ч. 1 ст. 1). Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21.05.2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» визначає медіацію як структурований процес незалежно від його назви, в якому дві або більше сторони намагаються самостійно і на добровільній основі досягти домовленості про врегулювання свого спору за участю медіатора.

Медіації як певній процедурі притаманні ознаки, серед яких слід виділити такі: 1) наявність правового спору між сторонами; 2) вирішення спору та винесення рішення безпосередньо сторонами, а не третьою особою; 3) наявність третьої особи – медіатора, який сприяє налагодженню комунікації між сторонами, однак не вирішує спір по суті; 4) гнучкість процедури, відсутність жорсткої правової регламентації та обов'язкового рішення третьої особи з результатами проведення процедури; 5) наявність у разі вирішення спору за результатами цієї процедури угоди за результатами медіації та, як правило, добровільне її виконання.

Сфера застосування медіації визначена досить широко, адже дія Закону України «Про медіацію» поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). При цьому законодавством можуть передбачатися особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів). Медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

Проведення медіації не впливає на перебіг позовної давності. Разом із тим медіація не проводиться у конфліктах (спорах), що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації (ст. 3 Закону України «Про медіацію»).

Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації.

Структурно медіація складається з декількох стадій. Перша стадія медіаційної процедури є підготовкою до медіації. На цій стадії медіатор знайомить сторін із сутністю процедури медіації, її основними принципами та порядком, розповідає про переваги медіації, оцінює медіабельність спору, роз'яснює умови договору про проведення медіації тощо. Зазначена стадія завершується підписанням договору про проведення медіації, що укладається між сторонами та медіатором, вимоги до якого передбачені ст. 20 Закону України «Про медіацію».

Друга стадія – власне медіаційна сесія, що по суті є процесом переговорів. Одним із найпопулярніших у практиці проведення медіації є гарвардський метод ведення переговорів (Harvard Negotiation Method), що був розроблений Р. Фішером та У. Юрі. Основними принципами цього методу є розв'язання спільної проблеми за допомогою зміни уваги з особистої точки зору на безпосередні інтереси сторін, при цьому сторони керуються об'єктивними стандартами з одного боку, та власними інтересами та дійсними потребами – з іншого. Орієнтуючись на теорію гарвардської школи, виділяють зазвичай такі етапи медіаційної сесії: а) вступ та розвідка; б) вивчення ситуації; в) визначення проблемних питань сторін та визначення тем для обговорення; г) пошук та напрацювання варіантів рішень; д) переговори щодо прийнятності напрацьованих рішень та вибір оптимальних рішень; е) завершення медіації та досягнення остаточної угоди.

Третьою стадією медіації є затвердження угоди за результатами медіації та надання їй виконавчої сили, якщо така можливість передбачена національним законодавством. Зазначена стадія є необов'язковою, адже національні законодавства не завжди передбачають можливість надання угодам за результатами медіації виконавчої сили. Як правило, зазначена стадія має місце у присудовій медіації, коли після укладення угоди за результатами медіації вона може бути затверджена судом як мирова.

Учасниками медіації є медіатор (медіатори), сторони медіації, їхні представники, законні представники, захисники, перекладач, експерт та інші особи, визначені за домовленістю сторін медіації.

Медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок. Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа. Водночас сторони медіації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадські об'єднання можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони залучають або послугами яких користуються, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо. Об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони включають до своїх реєстрів, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо. Об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, можуть вести реєстри медіаторів (ч. 1 ст. 9, ч. 1 ст. 10, ч. 1 ст. 14 Закону України «Про медіацію»).

Права медіатора визначені у ст. 11 Закону України «Про медіацію», зокрема, медіатор має право: 1) самостійно визначати методикку проведення медіації, за умови дотримання вимог закону, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора; 2) отримувати від сторін конфлікту (спору) інформацію про такий конфлікт (спір) в обсязі, необхідному та достатньому для проведення медіації; 3) на відшкодування витрат, здійснених для підготовки до медіації та її проведення, а також на оплату послуг за здійснення заходів з підготовки до медіації та/або її проведення у розмірі та формі, передбачених договором про проведення медіації, правилами проведення медіації або законодавством; 4) збирати та поширювати знеособлену інформацію про кількість, тривалість та результативність проведених ним медіацій; 5) відмовитися від участі в медіації. Законом, договором про проведення медіації або правилами проведення медіації можуть бути передбачені й інші права медіатора. Медіатор може надавати послуги з медіації на платній чи безоплатній основі, за наймом, через суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, через об'єднання медіаторів або індивідуально. Медіатор проводить медіацію індивідуально як фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, або як фізична особа – підприємець. Медіатор, який проводить медіацію індивідуально, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові (за наявності).

Обов'язки медіатора визначені ст. 12 Закону України «Про медіацію», відповідно до якої медіатор зобов'язаний: 1) здійснювати підготовку до медіації та її проведення відповідно до Закону України «Про медіацію», правил проведення медіації та кодексу професійної етики медіатора; 2) під час підготовки до медіації надавати сторонам конфлікту (спору) для ознайомлення кодекс професійної етики, якого він дотримується у своїй діяльності; 3) не розголошувати інформацію, яка стала йому відома під час підготовки та проведення медіації; 4) повідомляти сторони медіації до початку та під час проведення медіації про особисті обставини, відносини медіатора з однією із сторін медіації в будь-якій сфері, крім медіації, про конфлікт інтересів, які можуть викликати обґрунтований сумнів у його нейтральності, незалежності та неупередженості; у такому разі медіатор може проводити медіацію лише за наявності письмової згоди всіх сторін медіації та відповідно до свого внутрішнього переконання щодо дотримання ним принципу нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора; 5) припинити проведення медіації у разі виникнення суперечності між особистими інтересами та обов'язками медіатора, яка може вплинути на його нейтральність, незалежність та неупередженість під час проведення медіації, а також за наявності інших обставин, що унеможливають його участь або вимагають припинення його участі в медіації; 6) інформувати сторони та інших учасників медіації про їхні права та обов'язки, принципи і правила проведення медіації, структуру процедури медіації, можливість отримання консультацій у відповідних спеціалістів (експертів), наслідки укладення договору про проведення медіації та/або угоди за результатами медіації в письмовій чи усній формі, а також про свій професійний досвід та компетенцію; 7) керувати процедурою медіації; 8) підвищувати свій професійний рівень; 9) виконувати інші обов'язки, передбачені ЗУ «Про медіацію» та іншими правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, договором про проведення медіації або правилами проведення медіації.

Медіація залежно від критеріїв, що беруться за основу, може розподілятися на різні види. З точки зору інтегрованості, зв'язку з цивільним процесом основним є розподіл медіації на присудову (судову) та досудову (зовнішню). Присудова медіація (court-related mediation, court-connected mediation, court-annexed mediation)

– один із видів медіації, що проводиться після звернення особи до суду і інтегрована у цивільне судочинство, на відміну від досудової або зовнішньої медіації, що проводиться без звернення до суду. На сьогодні аналіз зарубіжної літератури дозволяє говорити про декілька моделей присудової медіації, що склалися у світі, залежно від того, хто виконує функції медіатора при проведенні присудової медіаційної процедури. Зокрема, можна виділити такі моделі: 1) зовнішня присудова медіація (external court-annexed mediation) (або «зближена» медіація чи приватна медіація в рамках судового процесу) – різновид присудової медіації, за якої суддя передає справу на розгляд медіатора, обраного сторонами, що не є суддею або іншим працівником суду, а займається наданням медіаційних послуг приватно та зареєстрований як медіатор (Німеччина, Австрія, Нідерланди); 2) внутрішня присудова медіація (internal court-annexed mediation) або інтегрована медіація – різновид присудової медіації, що проводиться ніби «всередині» суду, його працівниками або суддями-медіаторами, яка поділяється на два різновиди в залежності від того, хто виступає медіатором: а) проведення медіації іншим суддею суду, де розглядається справа, який не входить до складу суду, що розглядає зазначену справу (Фінляндія, Квебек); б) проведення медіації працівниками суду, що не є суддями, наприклад, спеціальними медіаторами, які працюють у центрі медіації при суді, або працівниками апарату суду, помічниками суддів тощо (Словенія, Франція).

Залежно від обов'язковості проведення процедури медіації остання поділяється на обов'язкову та добровільну. Обов'язкова медіація, зазвичай, має місце у випадках, коли певні категорії справ повинні обов'язково пройти стадію медіації, і лише якщо вони не будуть врегульовані на цій стадії, останні можуть бути розглянуті судом. Так, в Італії медіація є обов'язковою в суді, наприклад, за такими категоріями справ, як спори про страхування, банківські спори, спори між партнерами фірм тощо. Добровільна медіація проводиться на основі волевиявлення сторін. В Україні наразі передбачено виключно добровільну модель медіації.

До основних переваг медіації порівняно з розглядом справи в суді можна віднести наступні. По-перше, медіація забезпечує швидкість розгляду спору порівняно з розглядом справ судами. По-друге, відсутність чітких процесуальних рамок сприяє більш вільній атмосфері та готовності до співпраці сторін конфлікту. По-третє, прийняття рішення самими сторонами конфлікту сприяє усвідомленню того факту, що це їх спільне рішення, якого вони досягли шляхом консенсусу, та стимулює їх у подальшому до добровільного виконання медіаційної угоди. По-четверте, якщо під час винесення судового рішення задоволеною залишається зазвичай лише одна сторона, на користь якої воно ухвалене, то під час підписання угоди за результатами медіації задоволеними залишаються обидві сторони, які приймають спільне рішення щодо свого спору на добровільних засадах. По-п'яте, якщо судовий розгляд має ретроспективний характер і спрямований на те, щоб дати правову оцінку та ухвалити певне рішення щодо правовідносин, які мали місце в минулому, то процес медіації спрямований на перспективу, тобто під час нього відбувається налагодження комунікації між сторонами, що сприяє їх плідній співпраці в майбутньому.

Електронне видання

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

**Навчальний посібник
для підготовки студентів 3-го та 4-го курсів бакалаврату**

За загальною редакцією проф. К. В. Гусарова

<https://nlu.edu.ua/depart/kafedra-czyvilnogo-proczesu/>

В авторській редакції

Підп. до видання 11.06.2022.
Формат 60x90^{1/8}. Обл.-вид. арк. 19,98

ТОВ «Оберіг»
61140, м. Харків, просп. Гагаріна, 62, к. 97
Свідоцтво про реєстрацію видавничої діяльності ДК № 3045 від 07.12.2007 р.